

ชื่อ
มาตุภูมิ
ที่อยู่ปัจจุบัน

หน้าที่การงานปัจจุบัน

ประวัติการศึกษา

ผลงานทางวิชาการ

ผู้เรียบเรียง

พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์ วรทสสี ไชยะภา)
จังหวัดบุรีรัมย์
วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ
เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร 10600
โทร. 089 6601464, 092 5609111, 02 4728147
เจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม / เจ้าสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม
รองเจ้าคณะภาค ๙
พระอุปัชฌาย์ (วิสามัญ)
อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม
กรรมการสนามหลวงแผนกบาลีและแผนกธรรม
กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง
กรรมการยกทรง-ตรวจร่างเฉลยข้อสอบประโยคบาลีสนามหลวง
ผู้อำนวยการสถาบันมหาบาลีวิทยาลัย (บาลีสำหรับฆราวาส)
ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม
อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยและกรรมการควบคุม-สอบวิทยานิพนธ์
เปรียญธรรม 9 ประโยค (ป.ธ.9) สำนักเรียนวัดมหาธาตุ
ประกาศนียบัตรประโยควิชาชีพรู (ป.วค.)
ปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) (ปริญญา)
ปริญญาตรีศึกษาศาสตรบัณฑิต (ศษ.บ.) (บริหารการศึกษา)
ปริญญาโทอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (อ.ม.) (Comparative Religion)
ปริญญาโทครุศาสตรมหาบัณฑิต (ค.ม.) (บริหารการศึกษา)
ปริญญาเอกปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) (Cultural Sciences)
บาลีไวยากรณ์และหลักสัมพันธ์
พระอัมมปัทมฐกถา แปลโดยพญญชนะ ภาค ๑ - ภาค ๔
พระอัมมปัทมฐกถา แปลโดยพญญชนะ ภาค ๕ - ภาค ๘
คู่มือคู่มือใจคาถาธรรมบท
เคล็ดลัทธิวิชาสัมพันธ์ไทย
สวดมนต์แปล ฉบับสมบูรณ์
หลักสูตรธรรมศึกษาขั้นตรี ฉบับปรับปรุงตามหลักสูตรใหม่
ปัญหาและเฉลยบาลีสนามหลวง ชั้นเปรียญเอก
เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์
บุญคุณ
ศัพท์วิเคราะหในธรรมบท

หลักสูตรบาลีไวยากรณ์ และหลักสัมพันธ์ พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์ ป.ธ.๙, Ph.D.)

พิมพ์ครั้งที่
๑๖

หลักสูตรบาลีไวยากรณ์ และหลักสัมพันธ์

พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์ ป.ธ.๙, Ph.D.)

สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม กรุงเทพมหานคร
รวบรวมเรียบเรียง

วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร

วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร เป็นวัดโบราณสร้างสมัยอยุธยา ราว พ.ศ. ๒๓๐๐ เดิมชื่อว่า วัดท้ายตลาด เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสร้างพระราชวัง ได้ขอเขตวัดเป็นพระราชวัง วัดนี้จึงตั้งอยู่เขตพระราชฐานพระราชวังเดิม ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาตลอดรัชกาล ต่อมารัชกาลที่ ๑ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ ๒) ทรงบูรณะทั้งวัด ขนานชื่อว่า “วัดพุทไธสวรรยาราม” รัชกาลที่ ๓ ทรงบูรณะ และเปลี่ยนชื่อวัดใหม่ ว่า “วัดโมลีโลกยาราม” เพราะทรงสร้างเจดีย์บรรจุพระเมาลีของพระองค์ และรัชกาลที่ ๔ ไว้ ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดโมลีโลกยาราม” สมัยรัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ สำนักนี้เคยเปิดเรียนบาลีแบบแปลด้วยปาก โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฉิม ป.๙) อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ ๓ เป็นผู้สอน รัชกาลที่ ๔ ทรงบูรณะพระอุโบสถที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปลด) วัดสุทัศน์ ทรงสร้างไว้ รัชกาลที่ ๕ ทรงบูรณะหอพระไตรปิฎกที่รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างไว้ รัชกาลที่ ๖ ทรงจัดลำดับ

วัดโมลีโลกยารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ทุกรัชกาลได้เสด็จพระราชดำเนินมาทอดถวายผ้าพระกฐิน

วัดโมลีโลกยารามได้รับแต่งตั้งเป็นสำนักเรียนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้พยายามจัดการเรียนการสอนบาลีนักธรรมมาตามลำดับ ยุคพระพรหมกวี (วรวิทย์ ป.ธ.๘) อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ ๑๒ และเจ้าสำนักเรียนรูปที่ ๒ ได้จัดการศึกษาพระบาลีอย่างจริงจัง ทำให้มีผู้สอบได้จำนวนมาก ในปี ๒๕๕๐ จึงมีผู้สอบได้เป็นอันดับ ๑ ของกรุงเทพมหานคร จนมรณภาพ ต่อมาพระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์ ป.ธ.๙, Ph.D.) เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๓ (ปัจจุบัน) และเจ้าสำนักเรียนรูปที่ ๓ ได้ดำเนินการจัดการศึกษาอย่างเข้มแข็ง ทำให้มีผู้สอบบาลีได้มากที่สุดเป็นประวัติศาสตร์ของสำนักเรียนในกรุงเทพมหานคร คือ มีผู้สอบได้มากกว่า ๑๐๐ รูปทุกปี สมตามปณิธานที่ท่านได้ตั้งไว้

จะสานต่อ	ความดี	ที่มีให้
จะตั้งใจ	ใฝ่งาน	สานความฝัน
จะเร่งรีบ	พลิกสำนึก	มิพักพลัน
จะมุ่งมั่น	สืบสาน	งานบาลี.

หลักสูตรบาลีไวยากรณ์ และหลักัมพันธ์

พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์ ป.ธ.๙, Ph.D.)

สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม กรุงเทพมหานคร
รวบรวมเรียบเรียง

หลักสูตรบาลีไวยากรณ์และหลักสัมพันธ์

พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์ ป.ธ.๘, Ph.D.)

รวบรวมและเรียบเรียง

ISBN: ๙๗๔-๙๔๗๙๓-๕-๑

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พ.ศ. ๒๕๔๘	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒ : พ.ศ. ๒๕๕๐	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓ : พ.ศ. ๒๕๕๑	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔ : พ.ศ. ๒๕๕๒	จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๕ : พ.ศ. ๒๕๕๔	จำนวน ๖,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๖ : พ.ศ. ๒๕๕๕	จำนวน ๖,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๗ : พ.ศ. ๒๕๕๖	จำนวน ๘,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๘ : พ.ศ. ๒๕๕๗	จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๙ : พ.ศ. ๒๕๕๘	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ : พ.ศ. ๒๕๕๘	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ : พ.ศ. ๒๕๕๘	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ : พ.ศ. ๒๕๕๙	จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑๓ : พ.ศ. ๒๕๖๐	จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ : พ.ศ. ๒๕๖๑	จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ : พ.ศ. ๒๕๖๑	จำนวน ๑๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ : พ.ศ. ๒๕๖๒	จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

พิสูจน์อักษร : คณาจารย์สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม

แบบปก-รูปเล่ม : พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์ ป.ธ.๘, Ph.D.)

อนุโมทนาภกตา

สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม ได้จัดการศึกษา พระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมมานาน พอสมควร ได้ตั้งเป็นสำนักเรียนโดยมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๐/๒๕๓๔ เจ้าสำนักเรียนและคณะครูได้ร่วมกัน จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งสองแผนกจนถึง ปัจจุบัน ในการจัดการเรียน การสอน และการวัดผลภายใน สำนักเรียนได้อาศัยอาจารย์ใหญ่และคณะครูของสำนักร่วมกัน ดำเนินการอย่างจริงจังและเป็นระบบ ส่งผลให้มีผู้สอบได้ มากขึ้นตามลำดับเป็นที่น่าพอใจ

ขออนุโมทนาแก่ท่านเจ้าคุณพระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสฺสี ป.ธ.๙)* อาจารย์ใหญ่ ที่มีอุตสาหะรวบรวมหลักสูตร บาลีไวยากรณ์และหลักสัมพันธ์ เป็นหนังสือเล่มเล็กเหมาะแก่ การพกพา อันจักเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พระภิกษุสามเณร ผู้แรกศึกษาภาษาบาลีและผู้สนใจทั่วไป และขออนุโมทนา แก่เจ้าภาพทุกท่านที่ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เพื่อถวายเป็น ธรรมวิद्याทานแก่ครู พระภิกษุสามเณร และผู้สนใจโดยทั่วกัน

พระพรหมกวี (วรวิทย์)

เจ้าสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม

๑ มกราคม ๒๕๕๔

* ปัจจุบัน พระเทพปริยัติโมลี เจ้าสำนักเรียนรูปปัจจุบัน

คำนำ

หลักสูตรเป็นประมวลความรู้ที่จัดให้ผู้เรียนทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียน จะเป็นกิจกรรม โครงการ หรือแผน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้พัฒนาขีดความสามารถ มีคุณลักษณะตามเจตนารมณ์ของหลักสูตร นอกจากนั้น ยังเป็นแผนปฏิบัติงานของครูในการจัดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน เรียกได้ว่าเป็นเข็มทิศในการจัดการศึกษาแก่บุคลากร หลักสูตรบาลีไวยากรณ์ก็มีหลักการเดียวกันนี้ เป็นการศึกษากฎเกณฑ์ของภาษามคธ การตีความ รวมทั้งคุณลักษณะเชิงนามธรรมด้วย มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการเรียนรู้หลักการสำคัญของพระศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งโบราณจารย์ได้รวบรวมไว้เพื่อเป็นแนวทางการแปลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

การศึกษาพระบาลีถือเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาศาสนทายาท มิใช่พัฒนาเพียงความรู้ภาษาบาลีซึ่งเป็นเปลือกเท่านั้น แต่มีหลักธรรมซึ่งเป็นกระบวนการฝึกหัดพัฒนาคุณสมบัติภายใน ให้เป็นพระภิกษุสามเณรที่ดั่งามของพระศาสนา กล่าวคือ มีความอดทน มีความมุ่งมั่น พัฒนาตน มีวิริยะอุตสาหะในการศึกษา มีสัมมาคารวะ

(ค)

และมีสติปัญญา ซึ่งถือเป็นหัวใจของการศึกษา การศึกษาพระบาลีเป็นบันไดแห่งการปฏิบัติ เป็นความมั่นคงของพระศาสนา เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ จัดโดยคณะสงฆ์ และเพื่อการคณะสงฆ์และการพระศาสนา ฉะนั้น พระภิกษุสามเณรควรจะต้องศึกษาพระบาลีให้เข้าใจตามกำลังสติปัญญาของตน แล้วทรงจำบอกสอนผู้อื่น

หนังสือนี้มี ๒ ส่วน คือ หลักบาลีไวยากรณ์อันเป็นหลักเบื้องต้นสำหรับผู้แรกศึกษาพระบาลี และหลักสัมพันธไทยสำหรับผู้แรกศึกษาประโยค ป.ธ.๓ ได้รับการตีพิมพ์มากกว่า ๔๐,๐๐๐ เล่มแล้ว ซึ่งข้าพเจ้ามีความประสงค์จะพิมพ์ทุกปีเพื่อถวายเป็นวิทยาทานแก่พระภิกษุสามเณรและผู้ใคร่ศึกษาพระบาลีทั่วประเทศ.

ขออนุโมทนาเจ้าภาพทุกท่านผู้มีส่วนร่วมในการจัดพิมพ์หนังสือนี้สู่บรรณโลก

(พระเทพปริยัติโมลี)

เจ้าสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม กรุงเทพมหานคร

๑ กรกฎาคม ๒๕๖๒

www.watmoli.com, www.watmoli.org

สารบัญ

อนุโมทนา	(ก)
คำนำ	(ข)
บาลีไวยากรณ์	๑
อักษรวิธี ภาคที่ ๑	๒
สมัญญาภิธาน	๒
สระ	๓
พยัญชนะ	๔
ฐานกรณ์ของอักขระ	๖
อักขระที่เกิดในฐานเดียว	๖
อักขระที่เกิดใน ๒ ฐาน	๗
เสียงอักขระ	๘
พยัญชนะสังโยค	๑๐
วิธีวิภาค ภาคที่ ๒	๑๓
นามและอัพยยศัพท์	๑๓
ลิงค์	๑๕
เกณฑ์การจัดลิงค์ ๒ อย่าง	๑๖
นามนามเป็นลิงค์เดียว	๑๗
นามนามศัพท์เดียวมีรูปอย่างเดียว	๑๘

นามนามมีมูลศัพท์เป็นอันเดียว	๑๘
คุณนามเป็น ๓ ลิงค์	๒๐
วจนะ	๒๑
วิภัตติ	๒๑
อายตนิบาต	๒๓
การันต์	๒๔
อ การันต์ ในปูลิงค์	๒๕
อิ การันต์ ในปูลิงค์	๒๖
อี การันต์ ในปูลิงค์	๒๗
อุ การันต์ ในปูลิงค์	๒๘
อู การันต์ ในปูลิงค์	๒๙
อา การันต์ ในอิตถิลิงค์	๓๐
อิ การันต์ ในอิตถิลิงค์	๓๒
อี การันต์ ในอิตถิลิงค์	๓๓
อุ การันต์ ในอิตถิลิงค์	๓๔
อู การันต์ ในอิตถิลิงค์	๓๕
อ การันต์ ในนปฺสกลิงค์	๓๖
อิ การันต์ ในนปฺสกลิงค์	๓๘
อุ การันต์ ในนปฺสกลิงค์	๓๙

กติปยศัพท์	๔๑
มโนคณะ	๕๑
สังขยาคุณนาม	๕๕
สัพพนาม	๖๕
อภยศัพท์	๘๐
อุปสัค	๘๑
นิบาต	๘๑
ปัจจัย	๘๗
อาขยาต	๙๑
วิภัตติ	๙๑
กาล	๑๐๑
บท	๑๐๕
วจนะ	๑๐๖
บุรุษ	๑๐๖
ธาตุ	๑๐๗
วาทก	๑๑๓
ปัจจัย	๑๑๕
อสุ ธาตุ	๑๑๘
กิตก	๑๒๑

นามกิตก์	๑๒๑
สาธนะ	๑๒๒
ปัจจัยแห่งนามกิตก์	๑๒๕
วิเคราะห์แห่งนามกิตก์	๑๒๖
วิเคราะห์ในกิตปัจจัย	๑๒๖
วิเคราะห์ในกิจปัจจัย	๑๓๑
วิเคราะห์ในกิตกิจปัจจัย	๑๓๒
กริยากิตก์	๑๔๓
วิภัตติ	๑๔๓
กาล	๑๔๔
ปัจจัยแห่งกริยากิตก์	๑๔๖
สมาส	๑๕๙
กัมมธารยสมาส	๑๕๙
ทิกุสมาส	๑๖๔
ตปฺปริสสมาส	๑๖๖
น บุปพบท กัมมธารยสมาส	๑๖๘
ทวันทวสมาส	๑๖๙
อภัยยิภาวสมาส	๑๗๒
พหุพพิหิสมาส	๑๗๔

นัจฉิอุปมาพหุพพิหิสมาส	๑๗๘
น บุปพบท พหุพพิหิสมาส	๑๘๒
ภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส	๑๘๒
สหบุพพบทพหุพพิหิสมาส	๑๘๔
สรุปสมาส	๑๘๕

ตัทธิต	๑๘๗
--------	-----

โคตตตัทธิต	๑๘๘
ตรตยาทิตัทธิต	๑๙๑
ราคาทิตัทธิต	๑๙๓
ชาตาทิตัทธิต	๑๙๔
สมุหตัทธิต	๑๙๖
ฐานตัทธิต	๑๙๗
พหุลตัทธิต	๑๙๙
เสฏฐตัทธิต	๒๐๐
ตัทธิสัตถิตัทธิต	๒๐๒
ปกติตัทธิต	๒๐๕
ปุรณตัทธิต	๒๐๗
สังขยัตัทธิต	๒๐๙
วิภาคตัทธิต	๒๐๙

ภาวตั้ทริต	๒๑๐
อัพยยตั้ทริต	๒๑๕
สนธิ	๒๑๗
สระสนธิ	๒๑๘
พยัญชนะสนธิ	๒๒๔
นิคคหิตสนธิ	๒๒๗
หลักสัมพันธ์	๒๓๑
บรรณานุกรม	๒๖๒
รายนามเจ้าภาพ	๒๖๓

สังขยา

๑ ถึง ๔ ใช้กับ สัพพนาม

๙๙ ถึง โกฏิ มีเกื้อหนุน

๑ ถึง ๑๘ สามลึงค์ ลบไม่สูญ

๙๙ เข้าถึงล้าน เป็นนปung.

เอกะ ๑ เป็นเอกวจนะ

๑๙ ถึง ๙๘ เป็นเอกะ

อีก ๕ ตาม ๙๘ แผลเป็นคุณ

ไม่เป็นคุณ เป็นนามนามแจกได้จริง

๑๙ หนุน ๙๘ อิตถิลิงค์

โกฏิ ยung อิตถิลิงค์ แจกได้เอง

๒ ถึง ๑๘ เป็นพหุวจนะ

๙๙ ถึง โกฏิ หลายพจน์ จดให้ดี

อาขยาต

วิภัตติอาขยาตประหลาดมาก

อนหฺติ แปลงเป็น เร ทมเถไป

ลบ ยฺย คง เอ ไว้ ท่านกล่าวมา

หิ มิ ม ทำยธาตุ คาคเป็นแกน

เอยฺยามิ ใช้ เอยฺย แทนบ้างนะ

รัสสะ อี เป็น อิ ตามบาลี

ตฺถ กับ มฺหา ต้องลง อิ

สฺส แทน สฺสามิ ไม่ต้องเชิญ

จดจำยากแปลงได้หลายเงื่อนไข

เอยฺย ใช้ เอถ เข้ามาแทน

แปลงเป็น อา สียา ได้ ไม่เสียแผน

จำให้แม่น ที่ฆะ อะ ทุกที่

เอยฺยาม เป็น เอมุ ไว้ศักดิ์ศรี

บางที อूं เป็น อंस, อีสู เกิน

อีกทั้ง อี แทน โอ ได้เคอะเขิน

สฺสา เพลิน รัสสะได้ ตั้งใจจำ.

บาลีไวยากรณ์

๑. บาลีไวยากรณ์นี้แบ่งออกเป็น ๔ ภาค
คือ อักษรวิธี ๑ วจีวิภาค ๑ วากยสัมพันธ์ ๑
ฉันทลักษณะ ๑

(๑) อักษรวิธี ว่าด้วยอักษร จัดเป็น ๒
คือ สมัญญาภิธาน แสดงชื่ออักษรที่เป็นสระ และ
พยัญชนะ พร้อมทั้งฐานกรณ์ ๑ สหนี ต่ออักษรที่
อยู่ในคำอื่น ให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน ๑.

(๒) วจีวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน
คือ นาม ๑ อพยยศัพท์ ๑ समास ๑ ตัทธิต ๑
อาขยาต ๑ กิตก์ ๑.

(๓) วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการก และ
ประพันธ์ผูกคำพูดที่แบ่งไว้ในวจีวิภาค ให้เข้าเป็น
ประโยคอันเดียวกัน.

(๔) ฉันทลักษณะ แสดงวิธีแต่งฉันท์ คือ
คาถาที่เป็นวรรณพฤทธิ และมาตราพฤทธิ.

อักขรวิธี ภาคที่ ๑

สมัญญาภิธาน

๒. เนื้อความของถ้อยคำทั้งปวง ต้องหมายรู้กันด้วยอักขระ คำว่า อักขระ จัดเป็น ๒ อย่าง คือ เป็นเสียงอย่าง ๑ เป็นตัวหนังสืออย่าง ๑ เพราะฉะนั้น เสียงก็ดี ตัวหนังสือก็ดี ชื่อว่า อักขระ คำว่า อักขระ แปลว่า ไม่รู้จักสันอย่าง ๑ ไม่เป็นของแข็งอย่าง ๑.

๓. อักขระที่ใช้ในบาลีภาษานั้นมี ๔๑ ตัว คือ
อ อา อิ อี อุ ู เอ โอ ๘ ตัวนี้ ชื่อ สระ

ก ข ค ง

จ ฉ ช ฌ ญ

ฎ ฏ ท ฒ ณ

ด ถ พ ฝ ห

ป ผ พ ภ ม

ย ร ล ว ส ห ฬ °

๓๓ ตัวนี้ ชื่อ พยัญชนะ.

สระ

๔. ในอักษร ๔๑ ตัวนั้น อักษรเบื้องต้น ๘ ตัว ตั้งแต่ อ จนถึง โอ ชื่อว่า สระ ออกเสียงได้ตามลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้

สระ ๘ ตัวนี้ ชื่อว่า นิสสัย เพราะเป็นที่อาศัยของพยัญชนะ บรรดาพยัญชนะต้องอาศัยสระจึงออกเสียงได้

๕. สระมีมาตราเบา ๓ ตัว คือ อ อิ อุ ชื่อว่า รัสสะ มีเสียงสั้น เหมือนคำว่า อติ ครุ เป็นต้น สระอีก ๕ ตัว อื่นจากรัสสะ ๓ ตัว คือ อา อี อุ เอ โอ ชื่อว่า ทิฆะ มีเสียงยาว เหมือนคำว่า ภาควิรุ เสโข เป็นต้น แต่ เอ โอ ที่มีพยัญชนะสังโยค คือ ซ่อนกันอยู่เบื้องหลัง ท่านกล่าวว่า เป็นรัสสะ เหมือนคำว่า เสขโย โสตุติ เป็นต้น

๖. สระที่เป็นทิฆะล้วน และสระที่เป็นรัสสะ มีพยัญชนะสังโยค และนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อว่า ครุ มีเสียงหนัก เหมือนคำว่า ภูปาโล เอสิ มนุสสินโท โกเสยโย เป็นต้น สระที่เป็นรัสสะล้วน

ไม่มีพยัญชนะสังโยค หรือนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง
ชื่อว่า ลหุ มีเสียงเบา เหมือนคำว่า ปติ มุ นิ เป็นต้น

๗. สระนั้น จัดเป็นคู่ได้ ๓ คู่ คือ อ อา
เรียกว่า อวณฺโณ, อิ อี เรียกว่า อิวณฺโณ,
อุ อุ เรียกว่า อูวณฺโณ,

เอ โอ ๒ ตัวนี้เป็นสังยุตตสระ คือประกอบ
เสียงสระ ๒ ตัว เป็นเสียงเดียวกัน คือ อ กับ อิ
ผสมกันเป็น เอ, อ กับ อุ ผสมกันเป็น โอ
เพราะฉะนั้น สระ ๒ ตัวนี้ จึงเกิดใน ๒ ฐาน

พยัญชนะ

๘. อักษรที่เหลือจากสระ ๓๓ ตัว มี ก เป็นต้น
มีนิคคหิตเป็นที่สุด ชื่อ พยัญชนะ

คำว่า พยัญชนะ นั้น แปลว่า ทำเนื่อความ
ให้ปรากฏ พยัญชนะทั้ง ๓๓ ตัวนี้ ชื่อว่า นิสสิต
เพราะต้องอาศัยสระจึงออกเสียงได้

๙. พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก คือ
วรรค ๑ อวรรค ๑.

วรรค จัดเป็น ๕ ดังนี้

ก ข ค ง ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ก วรรค

จ ฉ ช ฌ ญ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า จ วรรค

ฎ ฏ ท ฒ ณ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ฎ วรรค

ด ถ ท ธ น ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ด วรรค

ป ผ พ ภ ม ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ป วรรค

พยัญชนะ ๒๕ ตัว นี้เป็นพวกๆ กัน ตาม
ฐานกรณ์ที่เกิด จึงชื่อว่า วรรค

พยัญชนะ ๘ ตัวนี้ คือ ย ร ล ว ส ห พ °
เรียกว่า อวรรค เพราะไม่เป็นพวกเป็นหมู่กัน
ตามฐานกรณ์ที่เกิด

๑๐. พยัญชนะคือ ° เรียกว่า นิคคหิต ตาม
ศาสนโฆหาร เรียกว่า อนุสาร ตามคัมภีร์ศัพทศาสตร์
นิคคหิต แปลว่า กดสระ หรือ กรณ์ คือ
อวัยวะที่ทำเสียง

อนุสาร แปลว่า ไปตามสระ คือ พยัญชนะ
ตัวนี้ ต้องไปตามหลังสระ คือ อ อิ อุ เสมอ
เหมือนคำว่า อหิ เสด็จ ออกาสี เป็นต้น

ฐานกรณ์ของอักขระ

๑๑. ฐาน คือ ที่ตั้ง ที่เกิดของอักขระมี ๖ คือ กณฺโจ คอ, ตาลุ เพดาน, มุทุธา ศีรษะก็ว่า ปุ่มเหงือกก็ว่า, ทนฺโต ฟัน, โฏฏโจ ริมฝีปาก, นาสิกา จมูก. อักขระบางเหล่าเกิดในฐานเดียว บางเหล่าเกิดใน ๒ ฐาน

อักขระที่เกิดในฐานเดียว

อ อา, ก ข ค ฅ ง, ห, ฌ ตัวนี้เกิดในคอ เรียกว่า กณฺจชา

อิ อี, จ ฉ ช ฌ ญ, ย, ฌ ตัวนี้เกิดที่เพดาน เรียกว่า ตาลุชา

ฎ ฐ ฑ ฒ ณ, ร ฬ, ฌ ตัวนี้เกิดในศีรษะก็ว่า ที่ปุ่มเหงือกก็ว่า เรียกว่า มุทุธา

ด ถ ท ธ น, ล ส, ฌ ตัวนี้เกิดที่ฟัน เรียกว่า ทนฺตชา

อุ ฏ, ป ผ พ ภ ม, ฌ ตัวนี้เกิดที่ริมฝีปาก เรียกว่า โฏฏจชา

นิคคหิต เกิดในจุมุก เรียกว่า **นาสิกกุฏจานชา**

อักษรที่เกิดใน ๒ ฐาน

เอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและเพดาน เรียกว่า **กณฺจตาลุไซ**

โอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและริมฝีปาก เรียกว่า **กณฺโฏฏจโร**

พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว (ง ญ ณ น ม) เกิดใน ๒ ฐาน คือ ตามฐานของตบะ และจุมุก เรียกว่า **สกุฏจานนาสิกกุฏจานชา**

ว เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฟันและริมฝีปาก เรียกว่า **ทนฺโตฏจโร**

ห ที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ **ญ ณ น ม, ย ล ว ฬ** ท่านกล่าวว่า เกิดแต่อก เรียกว่า **อูรชา** ที่ไม่ได้ประกอบด้วยพยัญชนะเหล่านี้ เกิดในคอตามฐานเดิมของตบะ เรียกว่า **กณฺจชา**

๑๒. **กรรม์** คือ ที่ทำอักษรมี ๔ คือ **ขวิหามขุณฺ** ท่ามกลางลิ้น ๑, **ขวิโหปคฺ** ถัดปลายลิ้นเข้ามา ๑,

ชีวหุคฺคํ ปลายลัน ๑, สกฺกฺจฺหํ ฐานของตน ๑.

ท่ามกลางลัน เป็นกรณีของอักขระที่เป็น
तालुच्, ถัดปลายลันเข้ามา เป็นกรณีของอักขระ
ที่เป็นมฺุทธच्, ปลายลัน เป็นกรณีของอักขระที่
เป็นทฺนตच्, ฐานของตน เป็นกรณีของอักขระที่
เหลือจากนี้.

เสียงอักขระ

๑๓. สระสั้นมาตราเดียว สระยาว ๒ มาตรา
สระที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง ๓ มาตรา
พยัญชนะทั้งปวงกึ่งมาตรา

โฆสะ อโฆสะ ลิลิต ธนิต

พยัญชนะที่มีเสียงก้อง เรียกว่า โฆสะ

พยัญชนะที่มีเสียงไม่ก้อง เรียกว่า อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๓, ที่ ๔, ที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ คือ

ค ข ง, ช ฌ ญ, ท ฒ ณ, ท ฐ ห, พ ภ ม,

และ ย ร ล ว ห ฬ ๒๑ ตัวนี้เป็น โฆสะ

พยัญชนะที่ ๑, ที่ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ก ข, จ ฉ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ผ, และ ส ๑๑ ตัวนี้เป็น อโฆสะ

นิคคหิต (°) นักปราชญ์ผู้รู้ศัพทศาสตร์ประสงค์เป็นโฆสะ ส่วนนักปราชญ์ฝ่ายศาสนาประสงค์เป็น โฆสาโฆสวิมุตติ คือ พ้นจากโฆสะและอโฆสะ

๑๔. พยัญชนะวรรคที่เป็นโฆสะและอโฆสะ แบ่งเป็น ๒ ตามเสียงหย่อน และเสียงหนัก

พยัญชนะที่ถูกลฐานของตนหย่อนๆ ชื่อ สนิล

พยัญชนะที่ถูกลฐานของตนหนัก บันลือเสียงดัง ชื่อ ธนิต

พยัญชนะที่ ๑ และ ที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ก ค, จ ช, ฎ ฑ, ต ท, ป พ เป็น สนิล

พยัญชนะที่ ๒ และ ที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ข ฃ, ฉ ฌ, จ จ, ถ ฐ, ผ ภ เป็น ธนิต

๑๕. เมื่อผู้ศึกษากำหนดจำโฆสะ อโฆสะ สนิล ธนิต ได้แล้ว ฟังรู้เสียง ดังนี้

สนิลอโฆสะ ได้แก่ พยัญชนะที่ ๑ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ก, จ, ฎ, ต, ป มีเสียงเบาว่าทุกพยัญชนะ

อนิโตโฆษะ ได้แก่ พยัญชนะที่ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ข, จ, ฌ, ถ, ผ มีเสียงหนักกว่าสิถิลโฆษะ

สิถิลโฆษะ ได้แก่ พยัญชนะที่ ๓ และที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ค ง, ช ฌ, ท ฌ, ท หน, พ ม, มีเสียงดังกว่าอนิโตโฆษะ

อนิตโฆษะ ได้แก่ พยัญชนะที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ฆ, ฌ, ฒ, ฐ, ภ มีเสียงดังก้องกว่าสิถิลโฆษะ เป็นชั้นๆ

๑๖. พยัญชนะสังโยค คือ ลักษณะที่จะประกอบ พยัญชนะซ้อนกัน มีหลักดังนี้

พยัญชนะวรรค

พยัญชนะที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๑ และที่ ๒ ในวรรคของตนได้

พยัญชนะที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๓ และที่ ๔ ในวรรคของตนได้

พยัญชนะที่ ๕ สดวรรค ซ้อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว ยกเสียแต่ตัว ง

ซึ่งเป็นตัวสะกดอย่างเดียว, มิได้มีสำเนียงใน
ภาษาบาลี ช้อนหน้าตัวเองไม่ได้.

พยัญชนะอวรรค

พยัญชนะ ๓ ตัว คือ ย ล ส ช้อนหน้าตัวเอง
ได้ เช่น เสยโย อสุโส เป็นต้น

พยัญชนะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ว ถ้าอยู่หลัง
พยัญชนะตัวอื่น จะออกเสียงผสมกับพยัญชนะตัว
หน้า เช่น การยห้, ชิวหา เป็นต้น.

ส เมื่อใช้เป็นตัวสะกด มีสำเนียงเป็น อสุมะ คือ
มีลมออกจากไรฟันน้อยหนึ่ง เช่น ปุริสสุมา เป็นต้น

ห ถ้าอยู่หน้าพยัญชนะอื่น ก็ทำให้สระที่อยู่ข้าง
หน้าदनออกเสียงมีลมมากขึ้น เช่น พุรหุม เป็นต้น
ถ้าอยู่หลังพยัญชนะ ๘ ตัว คือ ฅ ฅ ฅ ฅ, ย ล
ว ฬ ก็มีเสียงเข้าผสมกับพยัญชนะนั้น เช่น ปฅโห
การยห้ เป็นต้น

จบสมัญญาภิธาน

กล้วยไม้ดอกตกฟ้า	ฉันใด
การศึกษาเป็นไป	ฉันนั้น
แต่ดอกตกคราใด	งามเด่น
การศึกษาปลูกปั้น	เสร็จแล้ว สำนงาม.
	ม.ล. ปิ่น มาลากุล

วิธีวิภาค ภาคที่ ๒

นามและอพยยศัพท์

นามศัพท์นั้น แบ่งเป็น ๓ คือ นามนาม ๑
คุณนาม ๑ สัพพนาม ๑.

นามที่เป็นชื่อของคน, สัตว์, ที่, สิ่งของ, เป็น
นามนาม นามนามนี้ แบ่งออกเป็น ๒ คือ
สาธารณนาม ๑, อสาธารณนาม ๑.

นามที่ทั่วไปแก่คน, สัตว์, ที่, อื่นได้ เหมือน
คำว่า มนุสโส มนุษย์, ตีรจนาโน สัตว์ตี่รจนา,
นคร เมือง เป็นต้น เป็น สาธารณนาม.

นามที่ไม่ทั่วไปแก่สิ่งอื่น เหมือนคำว่า ทีฆาวุ
กุมารชื่อทีฆาวุ, เอราโณ ช้างชื่อเอราวัณ สาวตถิ
เมืองชื่อสาวตถิ เป็นต้น เป็น อสาธารณนาม.

นามที่แสดงลักษณะของนามนาม สำหรับหมาย
ให้รู้ว่า นามนามนั้นดีหรือชั่ว เป็นต้น เป็น คุณนาม

เหมือนคำว่า ปญญา มีปัญญา ปุริโส บุรุษ ถือเอา-
ความตามภาษาของเราว่า บุรุษมีปัญญา ปุริโส
เป็น นามนาม ปญญา เป็น คุณนาม.

คุณนามนี้แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ปกติ ๑ วิเสส ๑
อติวิเสส ๑.

คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่วเป็นปกติเหมือน
คำว่า ปญฺหิตโต เป็นบัณฑิต ปาโป เป็นบาป ชื่อ ปกติ.

คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่วมากหรือน้อยกว่า
ปกติ เหมือนคำว่า ปญฺหิตตโร เป็นบัณฑิตกว่า
ปาปตโร เป็นบาปกว่า ชื่อ วิเสส.

วิเสส นั้นใช้ ตร, อีย ปัจจัยในตัทธิต
ต่อปกติบ้าง ใช้อุปสัค อติ (ยิ่ง) นำหน้าบ้าง.

คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่วมากที่สุดหรือน้อยที่สุด
เหมือนคำว่า ปญฺหิตตโม เป็นบัณฑิตที่สุด
ปาปตโม เป็นบาปที่สุด ชื่อ อติวิเสส.

อติวิเสส ใช้ ตม, อิกฺข ปัจจัยในตัทธิต
ต่อปกติบ้าง ใช้อุปสัคและนิบาต คือ อติวีย (เกิน-
เปรียบ) นำหน้าบ้าง.

สัพพนาม เป็นชื่อสำหรับใช้แทนนามนาม ที่ออก
ชื่อมาแล้ว เพื่อจะไม่ให้ซ้ำๆ ซากๆ ซึ่งไม่เพราะหุ
นามทั้ง ๓ นั้นต้องประกอบด้วยลึงค์ วณะ
และ วิภัตติ

ลึงค์

คือ เพศของนามศัพท์

นามศัพท์ในบาลีภาษานั้น ท่านแบ่งเป็น ๓ ลึงค์
คือ ปุ่ลึงค์ เพศชาย ๑, อิตถีลึงค์ เพศหญิง ๑,
นปุ่สกลึงค์ มิใช่เพศชาย มิใช่เพศหญิง ๑

นามนามเป็นลึงค์เดียว คือ จะเป็นปุ่ลึงค์
อิตถีลึงค์ หรือ นปุ่สกลึงค์ ก็อย่างเดียบบ้าง เป็น
๒ ลึงค์ คือ ศัพท์อันเดียว มีรูปอย่างเดียบบ้างเป็นได้
ทั้ง ๒ ลึงค์ หรือมูลศัพท์เป็นอันเดียว เปลี่ยนแต่
สระที่สุดให้แปลกกัน พอเป็นเครื่องหมายให้ต่าง
ลึงค์กันบ้าง.

คุณนามและสัพพนามเป็นได้ทั้ง ๓ ลึงค์

เกณฑ์การจัดลิ้งค์ ๒ อย่าง

ลิ้งค์นั้น จัดตามสมมติของภาษาบ้าง ตาม
กำเนิดบ้าง

ที่จัดตามสมมตินั้น เหมือนหนึ่งกำเนิดสตรี
สมมติให้เป็นบุลึงค์ และของที่ไม่มีวิญญูณ สมมติ
ให้เป็นบุลึงค์และอิตถीलึงค์ เหมือนคำว่า ทาโร เมีย
สมมติให้เป็นบุลึงค์ ปเทโส ประเทศ สมมติให้เป็น
บุลึงค์ ภูมิ แผ่นดิน สมมติให้เป็นอิตถीलึงค์

ที่จัดตามกำเนิดนั้น เหมือน บุรีโส ชาย
เป็นบุลึงค์ อิตถี หญิง เป็นอิตถीलึงค์ เป็นต้น.

นามนามเป็นลึงค์เดียว

ปูลึงค์	อิตถิลึงค์	หญฺุสกลึงค์
อมโร เทวดา	อจฺจนรา นางอัปสร	องฺคํ องค์
อาทิจฺโจ พระอาทิตย์	อาภา รัศมี	อารมฺมณฺ อารมณฺ์
อินฺโท พระอินทร์	อิทุธิ ฤทธิ	อิณฺ หนี้
อีโส คนเป็นใหญ่	อีสา งอนไถ	อีริณฺ ท่งนา
อุทุธิ ทะเล	อุพฺพ ดาว	อุทกํ น้ำ
เอरणฺโท ต้นละหุ่ง	เอสิกา เสาระเนียด	เอพาลุกํ พักเหลื่อง
โอโฆ ห้วงน้ำ	โอชา โอชา	โอกํ น้ำ
กณฺโณ หู	กฏฺิ สะเอา	กมฺมํ กรรม
จนฺโท พระจันทร์	จมฺภู เสนา	จกฺขุ ัยนฺ์ตา
ตรุ ต้นไม้	ตารา ดาว	เตลฺล์ น้ามัน
ปพฺพโต ภูเขา	ปภา รัศมี	ปณฺณ ใไป้
ยโม พระยม	ยาคุ ข้าวต้ม	ยานํ ยาน

นามนามศัพท์เดี่ยวมีรูปอย่างเดียว เป็น ๒ ลิงค์

ปุงลึงค์	หปุงสกลึงค์	คำแปล
อกุขโร	อกุขริ	อักษร
อคาโร	อการิ	เรือน
อุตุ	อุตุ	ฤดู
ทิวโส	ทิวสั	วัน
มโน	มนิ	ใจ
สัจจโน	สัจจนริ	ปี

นามนามมีมูลศัพท์เป็นอย่างเดียว เปลี่ยนแต่สระที่สุดเป็น ๒ ลิงค์

ปุงลึงค์	อิทธิลึงค์	คำแปล
อรหา หรือ อรหิ	อรหนตี	พระอรหันต์
อาชีวก	อาชีวิกา	นักบวช (ชาย-หญิง)
อุปาสโก	อุปาสิกา	อุบาสก, อุบาสิกา
กุมาร	กุมาริ, กุมาริกา	เด็ก (ชาย-หญิง)
ขตุติโย	ขตุติยานิ, ขตุติยา	กษัตริย์
โคโณ	คาริ	โค

ปูลิงค์	อิตถิลิงค์	คำแปล
โจโร	โจรี	โจร
ฉาตโก	ฉาติกา	ญาติ
ตรุโณ	ตรุณี	ชายหนุ่ม, หญิงสาว
เถโร	เถรี	พระเถระ, พระเถรี
ทารโก	ทาริกา	เด็กชาย, เด็กหญิง
เทโว	เทวี	พระเจ้าแผ่นดิน, พระราชเทวี
นโร	นารี	คน (ชาย - หญิง)
ปริพพาชโก	ปริพพาชิกา	นักบวช (ชาย - หญิง)
ภิกขุ	ภิกขุณี	ภิกษุ, ภิกษุณี
ภว	โภที	ผู้เจริญ
มनुสฺโส	มनुสฺสี	มนุษย์ (ชาย - หญิง)
ยกฺโข	ยกฺขินี	ยักษ์, ยักษิณี
ยฺวา	ยฺวตี	ชายหนุ่ม, หญิงสาว
ราชา	ราชินี	พระเจ้าแผ่นดิน, พระราชินี
สขา	สขี	เพื่อน (ชาย - หญิง)
หตุถิ	หตุถินี	ช่างพลาย, ช่างพัง

คุณนามเป็น ๓ ลิงค์

ปุงลิงค์	อิตถीलิงค์	หปฺสกลิงค์	คำแปล
กมฺมกาโร	กมฺมการินี	กมฺมการํ	ทำกรณงาน
คุณฺวา	คุณฺวตี	คุณฺวํ	มีคุณ
จณฺโตะ	จณฺทา	จณฺห์	ดูร้าย
เชฏฺโง	เชฏฺจา	เชฏฺจํ	เจริญที่สุด
ตาณเ	ตาณฺา	ตาณฺํ	ต้านทาน
ถิโร	ถิรา	ถิรํ	มัน
ทกฺโข	ทกฺขา	ทกฺขํ	ขยัน
ธมฺมิโก	ธมฺมิกา	ธมฺมิกํ	ตั้งในธรรม
นาโถ	นาถา	นาถํ	ที่พึ่ง
ปาโป	ปาปา	ปาปํ	บาป
โกคิ	โกคินิ	โกคิ	มีโกคะ
มติมา	มติมตี	มติมํ	มีความคิด
ลาภี	ลาภินิ	ลาภิ	มีลาภ
สทฺโธ	สทฺธา	สทฺธํ	มีศรัทธา

วจนะ

คำพูดในบาลีภาษา จัดเป็น ๒ วจนะ คือ
เอกวจนํ คำพูดสำหรับออกชื่อของสิ่งเดียว ๑,
พหุวจนํ คำพูดสำหรับออกชื่อของมากกว่าสิ่งเดียว
คือ ตั้งแต่ ๒ สิ่งขึ้นไป ๑

วจนะทั้ง ๒ นี้ มีเครื่องหมายให้แปลกกัน
ที่ท้ายศัพท์ เหมือนคำว่า ปุริโส ชายคนเดียว
เป็นเอกวจนะ ปุริสา ชายหลายคน เป็นพหุวจนะ.

วิภัตติ

วิภัตติ คือ เครื่องจำแนกนามศัพท์ให้มีรูป
ต่าง ๆ กัน บอกให้ทราบถึง ลิงค์ วจนะ และ
อายตนิบาต มี ๑๔ ตัว แบ่งเป็นเอกวจนะ ๗
พหุวจนะ ๗ ดังนี้ :-

วิภัตติ	เอกาจนะ	พหูจนะ
ปจมา ที่ ๑	สิ	โย
ทุตยา ที่ ๒	อํ	โย
ตตยา ที่ ๓	หา	หิ
จตุตถิ ที่ ๔	ส	न्ह
ปญจมิ ที่ ๕	สุมา	หิ
ฉฏฐิ ที่ ๖	ส	न्ह
สตฺตมิ ที่ ๗	สฺมิ	สุ

ปฐมาวิภัตติที่ต้นนั้น แบ่งเป็น ๒ คือ เป็น
 ลิงคตฺโท หรือ กตฺตา ที่เป็นตัวประธานอย่าง ๑
 เป็น อาลปन्हํ คำสำหรับร้องเรียกอย่าง ๑.

อายตนิบาต

**อายตนิบาต คือ คำเชื่อมหรือคำต่อระหว่างศัพท์
ใช้เป็นคำแปลประจำหมวดวิกัตติทั้ง ๗ ดังนี้ :-**

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปรมาที่ ๑ ทุติยาที่ ๒	อ.- (อันว่า) ซึ่ง, สู, ยัง, ลิ่น, ตลอด, กะ, เฉพาะ	อ.-ท. (อันว่า-ทั้งหลาย) ซึ่ง-ท., สู-ท., ยัง-ท., ลิ่น-ท., ตลอด-ท., กะ-ท., เฉพาะ-ท.
ตติยาที่ ๓	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง, ข้าง, ทาง	ด้วย-ท., โดย-ท., อัน-ท., ตาม-ท., เพราะ-ท., มี-ท., ด้วยทั้ง-ท., ข้าง-ท., ทาง-ท.
จตุตถิที่ ๔	แก่, เพื่อ, ต่อ	แก่-ท., เพื่อ-ท., ต่อ-ท.
ปญจมีที่ ๕	แต่, จาก, กว่า, เหตุ	แต่-ท., จาก-ท., กว่า-ท., เหตุ-ท.
ฉกฺขีที่ ๖	แห่ง, ของ, เมื่อ	แห่ง-ท., ของ-ท., เมื่อ-ท.
สตุตฺมึที่ ๗	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน, ณ	ใน-ท., ใกล้-ท., ที่-ท., ครั้นเมื่อ-ท., ในเพราะ-ท., เหนือ-ท., บน-ท., ณ-ท.
อาลปนะ	แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่	แน่ะ-ท., ดูก่อน-ท., ข้าแต่-ท.

นามนาม ตอนที่ ๑

สามัญศัพท์ การันต์

สระที่สุดแห่งศัพท์ เรียกว่า การันต์ แบ่งลง
ในลิงค์ทั้ง ๓ ดังนี้ :-

ในปุงลิงค์ มีการันต์ ๕ คือ อ อิ อี อุ ฦ.

ในอิติลลิงค์ มีการันต์ ๕ คือ อาอิ อี อุ ฦ.

ในนปฺสกลิงค์ มีการันต์ ๓ คือ อ อิ อุ.

โดยย่อมี ๖ การันต์ คือ อ อา อิ อี อุ ฦ.

โดยพิสดารมี ๑๓ การันต์ คือ อ อิ อี อุ ฦ,
อา อิ อี อุ ฦ, อ อิ อุ.

นามศัพท์ที่ยังมิได้ประกอบด้วยวิภัติ หรือ
ศัพท์นิบาต เรียกว่า ศัพท์

นามศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัติแล้ว เรียกว่า บท

วิธีแจกการันต์ทั้ง ๕ ในปูลึงค์

อ การันต์ ในปูลึงค์แจกอย่าง ปุริส (บุรุษ) ดังนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	ปุริโส	ปุริสา
ทุ.	ปุริสํ	ปุริเส
ต.	ปุริเสน	ปุริเสहि ปุริเสภิ
จ.	ปุริสสฺส ปุริสาย ปุริสตถํ	ปุริसानํ
ปญ.	ปุริสสฺมา ปุริสมฺหา ปุริสา	ปุริเสहि ปุริเสภิ
ฉ.	ปุริสสฺส	ปุริसानํ
ส.	ปุริสสฺมี ปุริสมฺหิ ปุริเส	ปุริเสสุ
อา.	ปุริส	ปุริสา

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน ปุริส.

อาจารย์	กุมาร	เด็ก	ขตุติย	กษัตริย์
คณ	โจร	โจร	ฉณ	มหรสพ
ชน	ตุรค	ม้า	เถน	ขโมย
ทูต	ธช	ธง	นร	คน
ปาวก	ผลิก	แก้วผลึก	พก	นกยาง
ภว	มนุสฺส	มนุษย์	ยกุข	ยักษ์
รุกฺข	โลก	โลก	วานร	ลิง
สหาย	หตุถ	มือ		

อิ การันต์ ในปูลิงค์แจกอย่าง มุณี (ผู้รู้) ดังนี้ :-

	เอก.		พหู.	
ป.	มุณี		มุณโย	มุณี
ท.	มุณี		มุณโย	มุณี
ต.	มุณินา		มุณินิ	มุณินิ
จ.	มุณิสฺส	มุณินโ	มุณินิ	
ปญ.	มุณิสฺมา	มุณิมฺหา	มุณินิ	มุณินิ
ฉ.	มุณิสฺส	มุณินโ	มุณินิ	
ส.	มุณิสฺมิ	มุณิมฺหิ	มุณิสฺ	
อา.	มุณี		มุณโย	มุณี

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน มุณี.

อคฺคิ	ไฟ	อริ	ข้าศึก	อหิ	งู
ถปฺติ	ช่างไม้	นิธิ	ชุมทรัพย์	ปติ	เจ้า, ผัว
มณิ	แก้วมณี	วิธิ	วิธี	วิธี	ข้าวเปลือก
สมาธิ	สมาธิ				

อี การันต์ ในปูลิงค์แจกอย่าง เสฏฺฐิ (เศรษฐิ) ดังนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	เสฏฺฐิ	เสฏฺฐิโน เสฏฺฐิ
ท.	เสฏฺฐิ เสฏฺฐินํ	เสฏฺฐิโน เสฏฺฐิ
ต.	เสฏฺฐินา	เสฏฺฐิหิ เสฏฺฐิกิ
จ.	เสฏฺฐิสฺส เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐินํ
ปญ.	เสฏฺฐิสฺมา เสฏฺฐิมฺหา	เสฏฺฐิหิ เสฏฺฐิกิ
ฉ.	เสฏฺฐิสฺส เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐินํ
ส.	เสฏฺฐิสฺมิ เสฏฺฐิมฺหิ	เสฏฺฐิสฺสุ
อา.	เสฏฺฐิ	เสฏฺฐิโน เสฏฺฐิ

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน เสฏฺฐิ.

กริ ช้าง	ตปสี คนมีตบะ	ทณฺที คนมีไม้เท้า
ภาณี คนช่างพูด	โกคิ คนมีโกคะ	มนฺตี คนมีความคิด
เมธาวิ คนมีปัญญา	สิขี นกยูง	สุขี คนมีสุข
หตฺถิ ช้าง		

อุ การันต์ ในปูลึงค์แจกอย่าง ครุ (ครุ) ดังนี้ :-

	เอกวจน์	พหุวจน์
ป.	ครุ	ครโว ครุ
ท.	ครุ	ครโว ครุ
ต.	ครุหา	ครุหิ ครุภิ
จ.	ครุสุส ครุโน	ครุन्ह
ปญ.	ครุสุมา ครุ महा	ครุหิ ครุภิ
ฉ.	ครุสุส ครุโน	ครุन्ह
ส.	ครุสุมี ครุ มหิ	ครุสุ
อา.	ครุ	ครเว ครโว

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน ครุ.

เกตุ ธง	ชนตุ สัตว์เกิด	ปสุ สัตว์ของเลี้ยง
พนฺตุ พวกพ้อง	พพฺพุ เสือปลา, แมว	ภิกฺขุ ภิกษุ
ริปฺ ข้ำศึก	สตฺตุ ศัตตฺร	เสตุ สะพาน
हेตุ เหตุ		

อู การันต์ ในปูลิঙ্গ์แจกอย่าง วิญญ (ผู้รู้วิเศษ) ดังนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	วิญญ	วิญญโน วิญญ
ท.	วิญญํ	วิญญโน วิญญ
ต.	วิญญหา	วิญญหิ วิญญภิ
จ.	วิญญสุส วิญญโน	วิญญन्ह
ปญ.	วิญญสุมา วิญญมฺหา	วิญญหิ วิญญภิ
ฉ.	วิญญสุส วิญญโน	วิญญन्ह
ส.	วิญญสุมี วิญญมฺหิ	วิญญสุ
อา.	วิญญ	วิญญโน วิญญ

ศัพท์ที่เป็น อู การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน วิญญ.

อภิภู	พระผู้เป็นยิ่ง	กตญญ	ผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้ว
ปารคฺ	ผู้ถึงฝั่ง	เวทคฺ	ผู้ถึงเวท
สยมญ	พระผู้เป็นเอง		

วิธีแจกการันต์ทั้ง ๕ ในอิตถีลิงค์

อา การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง กณฺญา
(นางสาวน้อย) ดังนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	กณฺญา	กณฺญาโย กณฺญา
ทุ.	กณฺณํ	กณฺญาโย กณฺญา
ต.	กณฺณาย	กณฺณาหิ กณฺณาภิ
จ.	กณฺณาย	กณฺณานํ
ปญ.	กณฺณาย	กณฺณาหิ กณฺณาภิ
ฉ.	กณฺณาย	กณฺณานํ
ส.	กณฺณาย กณฺณายํ	กณฺณาสุ
อา.	กณฺเณ	กณฺญาโย กณฺญา

ศัพท์ที่เป็น อา การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน กญญา.

อจฺจรา นางอัปสร	อาภา รัศมี	อิฏฺขณิกา หึงแม่มด
อีสา งอนไถ	อุกฺกา คบเพลิง	อุกา เล็น
เอสิกา เสาระเนียด	โอชา โอชา	กจฺจนา รักแร้
คทา ตะบอง	ขฺฎฺฎิกา ลืม	เจตนา เจตนา
จฺจริกา กฤษ	ชปา ชะบา	ดารา ดาว
ถวิกา ถุง	ทาริกา เด็กหญิง	โทลา ชิงช้า
ธารา ธารน้ำ	นารา รัศมี	ปญฺญา ปัญญา
พาหา แขน	ภาสา ภาษา	มาลา ระเบียบ
ลาชา ครั้ง	สาลา ศาลา	สิลา ศิลา
หนฺกกา คาง		

อิ การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง รตฺติ (ราตรี) ดังนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี
ท.	รตฺตี	รตฺติโย รตฺตี
ต.	รตฺติยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
จ.	รตฺติยา	รตฺตีนํ
ปญ.	รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
ฉ.	รตฺติยา	รตฺตีนํ
ส.	รตฺติยา รตฺติยํ รตฺยํ	รตฺตีสุ
อา.	รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน รตฺติ.

อาณิ ลีม	อิทฺธิ ฤทฺธิ	อีติ จัญไร
อุกฺขลิ หม้อข้าว	อุมิ คลื่น	กฏิ สะเอาจ
ขนฺติ ความอดทน	คณฺธิ ระฆัง	ฉวิ ผิว
ชลฺลิ สะเกตไม้	ตณฺธิ เส้นด้าย	นฺนฺทิ ความเพลิตเพลิน
ปญฺหิ สันเท้า	มติ ความรู้	ยญฺจิ ไม่เท้า
รติ ความยินดี	ลทฺธิ ลัทธิ	วติ รั้ว
สตุติ หอก	สนฺธิ ความต่อ	

อี การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง นารี (นาง) ดังนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	นารี	นารีโย นารี
ท.	นารี นารีย	นารีโย นารี
ต.	นารียา	นารีหิ นารีภิ
จ.	นารียา	นารีน
ปญ.	นารียา	นารีหิ นารีภิ
ฉ.	นารียา	นารีน
ส.	นารียา นารีย	นารีสุ
อา.	นารี	นารีโย นารี

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน นารี.

กุมารี เด็กหญิง	ฉรณี หญิงแม่เรือน	ถี, อิตถิ หญิง
ธานี เมือง	ปจวิ แผ่นดิน	มาตุลธานี ป้า, น้า
วิชณี พัด	สิมพลี ไม้จั่ว	

อุ การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง รชชฺ (เชือก) ดังนี้ :-

	เอก.	พหู.	
ป.	รชชฺ	รชชฺโย	รชชฺ
ท.	รชชฺ	รชชฺโย	รชชฺ
ต.	รชชฺยา	รชชฺหิ	รชชฺภิ
จ.	รชชฺยา	รชชฺन्हิ	
ปญ.	รชชฺยา	รชชฺหิ	รชชฺภิ
ฉ.	รชชฺยา	รชชฺन्हิ	
ส.	รชชฺยา รชชฺยํ	รชชฺสุ	
อา.	รชชฺ	รชชฺโย	รชชฺ

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน รชชฺ.

อรุ	ทราย	กาสุ	หลุม	เรนุ	แม่โคนม
ยาคุ	ข้าวต้ม	ลาคุ	น้ำเต้า	วิษุ	สายฟ้า

อุ การันต์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่าง วฐ (หญิงสาว) ดังนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	วฐ	วฐโย วฐ
ท.	วฐุ	วฐโย วฐ
ต.	วฐยา	วฐหิ วฐภิ
จ.	วฐยา	วฐหํ
ปญ.	วฐยา	วฐหิ วฐภิ
ฉ.	วฐยา	วฐหํ
ส.	วฐยา วฐยํ	วฐสุ
อา.	วฐ	วฐโย วฐ

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน วฐ.

จมุ เสนา	ชมุพฺพ ไม่หว่า	ภฺญ แผ่นดิน, คิ้ว
วิฐู เถาวัลย์	สรวุ พุ่กแก	สินฺธุ แม่น้ำสินธุ

จบวิธีแจกการันต์ ๕ ในอิตถิลิงค์

วิธีแจกการันต์ทั้ง ๓ ในนปฺสกลิงค์

อ การันต์ ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่าง กุล (ตระกูล)
ดังนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	กุลํ	กุลานิ
ท.	กุลํ	กุลานิ
ต.	กุลเณ	กุลเอहि กุเลภิ
จ.	กุลสฺส กุลาย กุลตฺถํ	กุลานํ
ปญ.	กุลสฺมา กุลมฺหา กุลา	กุลเอहि กุเลภิ
ฉ.	กุลสฺส	กุลานํ
ส.	กุลสฺมี กุลมฺหิ กุเล	กุลเอสุ
อา.	กุล	กุลานิ

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน กุล

องฺค	องค์	อิณ	หนี้	อุทร	ท้อง
โฏฏจ	ริมฝีปาก	กฏจ	ไม้	กมล	ดอกบัว
ฌร	เรือน	จกฺก	จักร, ล้อ	ฉตฺต	ฉัตร, ร่ม
ชล	น้ำ	ตล	พื้น	ธน	ทรัพย์
ปณฺณ	ใบไม้, หนังสือ	ผล	ผลไม้	พล	กำลัง, พล
ภตฺต	ข้าวสวย	มชฺช	น้ำเมา	ยนฺต	ยนต์
รฏฺจ	แวนแคว้น	รตน	แก้ว	วตฺถ	ผ้า
สกุฏ	เกวียน				

อิ การันต์ ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่าง อกฺขิ (นัยน์ตา) ดังนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	อกฺขิ	อกฺขีนิ อกฺขี
ท.	อกฺขี	อกฺขีนิ อกฺขี
ต.	อกฺขินา	อกฺขีหิ อกฺขีภิ
จ.	อกฺขิสฺส อกฺขิโน	อกฺขีนํ
ปญ.	อกฺขิสฺมา อกฺขิมฺหา	อกฺขีหิ อกฺขีภิ
ฉ.	อกฺขิสฺส อกฺขิโน	อกฺขีนํ
ส.	อกฺขิสฺมี อกฺขิมฺหิ	อกฺขีสุ
อา.	อกฺขิ	อกฺขีนิ อกฺขี

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน อกฺขิ

อจฺจิ	เปลวไฟ	อฏฺฺจิ	กระดูก
ทริ	นมส้ม	สปปิ	เนยใส

อุ การันต์ ในนปุสกลิงค์ แจกอย่าง วตถุ (พัสดุ) ดังนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	วตถุ	วตถุ นิ วตถุ
ท.	วตถุ	วตถุ นิ วตถุ
ด.	วตถุหา	วตถุ หิ วตถุ ภิ
จ.	วตถุสุส วตถุโน	วตถุ นํ
ปญ.	วตถุสุมา วตถุมหา	วตถุ หิ วตถุ ภิ
ฉ.	วตถุสุส วตถุโน	วตถุ นํ
ส.	วตถุสุมี วตถุมหิ	วตถุ สุ
อา.	วตถุ	วตถุ นิ วตถุ

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ เช่นนี้แจกเหมือน วตถุ

อมพ	น้ำ	อสสุ	น้ำตา	อายุ	อายุ
จกข	นัยน์ตา	ชตุ	ยาง	ธนุ	ธนุ
มฐ	น้ำผึ้ง	มสสุ	หนวด	วปุ	กาย
สขณ	เงิน				

จบวิธีแจกการันต์ทั้ง ๓ ในนปุสกลิงค์
จบวิธีแจกสามัญศัพท์

อันการเรียน	พระบาลี	นี้แสนยาก
ล้วนลำบาก	ลำบาก	จำศึกษา
ต้องพร่ำเพียร	เรียนไป	หลายเวลา
เพราะภาษา	ที่ใช้	มิใช่ไทย
ถึงจะยาก	ลำบาก	แสนมากนัก
คงไม่จัก	เหลืออัน	พ้นวิสัย
ของมนุษย์	โลกนี้	ที่ใฝ่ใจ
ศึกษาไป	คงสำเร็จ	เมื่อผลงาม.

...บวชเป็นพระเป็นเณร

ต้องเรียนพระบาลี-นักธรรมให้รู้ชัด
แล้วปฏิบัติให้ถูกทาง จึงจักเป็นมรรควิธี
ตอบแทนคุณข้าวปลาอาหารของญาติโยมได้....

พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์ ป.ธ.๙)

๒๕๖๐

นามนาม ตอนที่ ๒

กติปยศัพท์

ศัพท์เล็กน้อยหรือศัพท์ที่เรียราด มีวิธีแจกเฉพาะตนต่างหาก ไม่ทั่วไปแก่ศัพท์อื่น เรียกว่า กติปยศัพท์ หรือ ปกิณณกศัพท์ มี ๑๒ ศัพท์ คือ
 อตต, พุรหุม, ราช, ภควนุต, อรหนุต, ภวนุต,
 สตถุ, ปิตุ, มาตุ, มน, กมฺม, โค.

อตต (ตน) เป็นปูลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.
ป.	อตฺตา
ทุ.	อตฺตานํ
ต.	อตฺตนา
จ.	อตฺตโน
ปญ.	อตฺตนา
ฉ.	อตฺตโน
ส.	อตฺตนิ
อา.	อตฺต

พฺรหฺม (พฺรหฺม) เป็นปูลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	พฺรหฺมา	พฺรหฺมานโ
ท.	พฺรหฺมานํ	พฺรหฺมานโ
ต.	พฺรหฺมฺนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
จ.	พฺรหฺมฺโน	พฺรหฺมานํ
ปญ.	พฺรหฺมฺนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
ฉ.	พฺรหฺมฺโน	พฺรหฺมานํ
ส.	พฺรหฺมฺนิ	พฺรหฺเมสุ
อา.	พฺรหฺเม	พฺรหฺมานโ

**ราช (พระราช) เป็น ๒ ลิงค์ ในปูลิงค์
แจกอย่างนี้ :-**

	เอก.	พหู.
ป.	ราชา	ราชาโน
ท.	ราชานํ	ราชาโน
ต.	รณฺญา	ราชูหิ ราชูภิ
จ.	รณฺโณ ราชิโน	รณฺณํ ราชูหํ
ปญ.	รณฺญา	ราชูหิ ราชูภิ
ฉ.	รณฺโณ ราชิโน	รณฺณํ ราชูหํ
ส.	รณฺเณ ราชินิ	ราชูสุ
อา.	ราช	ราชาโน

ราช ศัพท์ ในอิตถิลิงค์ มีรูปเป็น ราชินิ
แจกอย่าง นารี (นาง)

**ศัพท์สมาส มี ราช ศัพท์ เป็นที่สุด เหมือน
มหาราช แจกอย่างนี้ก็ได้.**

	เอก.	พหู.
ป.	มหาราชา	มหาราชาโน
ท.	มหาราชา	มหาราเช
ต.	มหาราเชน	มหาราเชหิ มหาราเชภิ
จ.	มหาราชสฺส มหาราชาย มหาราชตถ	มหาราชาหิ
ปญ.	มหาราชสฺมา มหาราชมฺหา มหาราชา	มหาราเชหิ มหาราเชภิ
ฉ.	มหาราชสฺส	มหาราชาหิ
ส.	มหาราชสฺมี มหาราชมฺหิ มหาราเช	มหาราเชสุ
อา.	มหาราช	มหาราชาโน

หมายเหตุ :- ศัพท์สมาส มี ราช ศัพท์ เป็นที่สุด
จะแจกเหมือน ราช ก็ได้.

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน มหาราช

อนุราช พระราชาน้อย	อภิราช พระราชายิ่ง
อุปราช อุปราช	จกุกวตติราช พระราชจักรพรรดิ
เทวราช เทวดาผู้พระราช	นาคราช นาคผู้พระราช
มิกราช เนื่อผู้พระราช	สุปถุณราช ครุฑผู้พระราช
หัสราช หงส์ผู้พระราช	

ภควนตุ (พระผู้มีพระภาคเจ้า) เป็นปูลึงค์
แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	ภควา	ภควนฺตา ภควนฺโต
ท.	ภควนฺตํ	ภควนฺเต ภควนฺโต
ต.	ภควตา	ภควนฺเตหิ ภควนฺเตภิ
จ.	ภควโต	ภควตํ ภควนฺตานํ
ปญ.	ภควตา	ภควนฺเตหิ ภควนฺเตภิ
ฉ.	ภควโต	ภควตํ ภควนฺตานํ
ส.	ภควติ ภควนฺเต	ภควนฺเตสุ
อา.	ภคว ภควา	ภควนฺตา ภควนฺโต

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน ภควนตุ

อายุสมนตุ คนมีอายุ	คุณวนตุ คนมีคุณ
จกขุมนตุ คนมีจักขุ	ชุติมนตุ คนมีความโหลง
ธนวนตุ คนมีทรัพย์	ธิติมนตุ คนมีปัญญา
ปญญวนตุ คนมีปัญญา	ปญญวนตุ คนมีบุญ
พนฺธมฺนตุ คนมีพวงพ้อง	สติมนตุ คนมีสติ

คำว่า ภควนฺตา ภควนฺเต ภควนฺโต มีวิธีใช้
ไม่เหมือนกัน

ภควนฺตา ภควนฺเต ใช้เป็น ทูวิวจนะ สำหรับ
กล่าวถึงคน ๒ คน

ภควนฺโต ใช้เป็นพหุวจนะ สำหรับกล่าวถึง
คนมาก ตั้งแต่ ๓ ขึ้นไป.

อรหฺนฺต พระอรหันต์ เป็น ๒ ลิงค์ ในปูลิงค์
แจกเหมือน ภควนฺตุ แปลกแต่ ป. เอก. อรหา
อรหํ เท่านั้น.

ในอิตถิลิงค์เป็น อรหฺนฺติ แจกอย่าง นารี.

**ภวนุต (ผู้เจริญ) เป็น ๒ ลิงค์ ในปูลิงค์
แจกอย่างนี้ :-**

	เอก.	พหู.
ป.	ภวํ	ภวนุตตา ภวนุตโต
ท.	ภวนุตํ	ภวนุตเต ภวนุตโต
ต.	ภวนุตตา โภตตา	ภวนุตเตหิ ภวนุตเตภิ
จ.	ภวนุตโต โภโต	ภวนุตตํ ภวนุตตานํ
ปญ.	ภวนุตตา โภตตา	ภวนุตเตหิ ภวนุตเตภิ
ฉ.	ภวนุตโต โภโต	ภวนุตตํ ภวนุตตานํ
ส.	ภวนุตเต	ภวนุตเตสุ
อา.	โภ	ภวนุตตา ภวนุตโต โภนุตตา โภนุตโต

- ข้อควรจำ :-
- ภวนุต ศัพท์ ในอิตถิลิงค์เป็น โภตี, ภวนุตตี แจกอย่าง นารี
 - กิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย อนุต ปัจจัย ในปูลิงค์ แจกอย่าง ภวนุต ก็ได้
 - ศัพท์ที่มี อนุต เป็นที่สุด บางวิภัตติจะแจกเหมือน อ การ์หนต์ ใน ปุ. นปุ. ก็ได้

**สตฺถุ (พระศาสดา, ผู้สอน, ครู) เป็นปุ่ลึงค์
แจกอย่างนี้ :-**

	เอก.	พหู.
ป.	สตฺถา	สตฺถาโร
ท.	สตฺถารํ	สตฺถาโร
ต.	สตฺถารา สตฺถุหา	สตฺถาเรหิ สตฺถาเรมิ
จ.	สตฺถุ สตฺถุโน	สตฺถารานํ
ปญ.	สตฺถารา	สตฺถาเรหิ สตฺถาเรมิ
ฉ.	สตฺถุ สตฺถุโน	สตฺถารานํ
ส.	สตฺถริ	สตฺถาเรสุ
อา.	สตฺถา	สตฺถาโร

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน สตฺถุ

กตฺต	ผู้ทำ	ขตฺต	ผู้ขุด	ฅาตฺ	ผู้รู้
ทาตฺ	ผู้ให้	นตฺต	หลาน	เนตฺ	ผู้นำไป
ภตฺต	ผู้เลี้ยง, ผัว	วตฺต	ผู้กล่าว	โสตฺ	ผู้ฟัง
หนตฺ	ผู้ฆ่า				

ปัต (บิดา) เป็นปูลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	บิดา	ปิตโร
ท.	ปิตริ	ปิตโร
ต.	ปิตรา ปิตุหา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ
จ.	ปัต ปิตุโน	ปิตรานํ ปิตูนํ
ปญ.	ปิตรา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ
ฉ.	ปัต ปิตุโน	ปิตรานํ ปิตูนํ
ส.	ปิตริ	ปิตเรสุ ปิตูสุ
อา.	บิดา	ปิตโร

- ๑ ภาตु พี่ชาย, น้องชาย, ชามาตु ลูกเขย,
๒ ศัพท์นี้ แจกเหมือน ปิตุ.
- ๑ ในอาลปนะ ใช้ ตาต, ตาตา แทน

มาตุ (มารดา) เป็นอิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	มาตา	มาตโร
ท.	มาตริ	มาตโร
ด.	มาตรา มาตุยา	มาตราหิ มาตราภิ
		มาตฺหิ มาตฺภิ
จ.	มาตุ มาตุยา	มาตฺรหํ มาตฺหํ
ปญ.	มาตฺรา	มาตฺราหิ มาตราภิ
		มาตฺหิ มาตฺภิ
ฉ.	มาตุ มาตุยา	มาตฺรหํ มาตฺหํ
ส.	มาตฺริ	มาตฺราสุ มาตฺสุ
อา.	มาตา	มาตโร

- ธิตุ (ธิดา) แจกเหมือน มาตุ.
- ในอาลปนะ ใช้ อมฺม, อมฺมา แทน

มโนคณะ

ศัพท์ ๑๒ ศัพท์ มี มน ศัพท์เป็นต้น เรียก
ว่า มโนคณะ เพราะเป็นหมู่แห่ง มน ศัพท์ มีวิธี
แจกเหมือน มน ศัพท์ แต่วิธีแจกนั้น ก็ไม่ผิดกับ
แบบ อ การ์นต์ในปุจฉะและนปุสกลิงค์ ที่กล่าว
ข้างต้นนัก แปลกอยู่ ๕ วิภัติ คือ หา กับ สุม่า
เป็น อา, ส ทั้ง ๒ เป็น โอ, สุมิ เป็น อิ,
แล้ว ลง ส อาคม เป็น सा เป็น โส เป็น สิ.

เอา อ เป็น โอ ได้บ้าง เหมือนคำว่า อทาเน
กुरुเต มโน. (ขโน ชน) ย่อมทำ ซึ่งใจ ในความ-
ไม่ให้. ยโส ลหุธา น มชฺเชยย. (ชน) ได้แล้ว
ซึ่งยศ ไม่พึงเมา เป็นต้น.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อศัพท์เหล่านี้เข้าสมาสแล้ว
เอาสระที่สุดของตนเป็น โอ ได้ เหมือนคำว่า
มโนโคณ หมู่แห่งมนะ, อโยมยิ ของอันบุคคลทำ-
ด้วยเหล็ก, เตโชธาตุ ธาตุคือไฟ, สิโรรุโห อวัยวะ-
ที่อกบนหัว (ผม) เป็นต้น.

ในศัพท์เหล่านี้ **মন** เป็น ๒ ลิงค์ คือ ปุ่ลิงค์ และนปุ่สกลิงค์ นอกนั้นเป็นปุ่ลิงค์อย่างเดียว.

ศัพท์เชื่อมโนคณะ

মন	ใจ	অয়	เหล็ก	অূর	อก
জেত	ใจ	তপ	ความร้อน	তম	มีด
তেষ	เดช	পয়	น้ำนม	যস	ยศ
বজ	วาจา	বয়	วัย	সির	ห้ว

মন (ใจ) เป็น ๒ ลิงค์ ในปุ่ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	มโน	มนา
ทุ.	มนํ มโน	มเน
ต.	মনসা	มเนหิ มเนภิ
จ.	มนโส	มนานํ
ปญ.	মনসা	มเนหิ มเนภิ
ฉ.	มนโส	มนานํ
ส.	มนสิ	มเนสุ
อา.	মন	มนา

กมุข (กรรม) เป็นนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	กมุขํ	กมุขานิ
ท.	กมุขํ	กมุขานิ
ต.	กมุขุหา	กมุเมหิ กมุเมภิ
จ.	กมุขุโน	กมุขานํ
ปญ.	กมุขุหา	กมุเมหิ กมุเมภิ
ฉ.	กมุขุโน	กมุขานํ
ส.	กมุขนิ	กมุเมสุ
อา.	กมุข	กมุขานิ

ข้อควรจำ :- กมุข จะแจกตามแบบ อ การันต์ใน
นปฺสกลิงค์ (กุล) ก็ได้

โค (โค) สามัญ ไม่นิยมว่า ตัวผู้ หรือ ตัวเมีย แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	โค	คาโว
ท.	คาวํ คาวุํ	คาโว
ต.	คาเวน	โคहि โคภี คาเวหิ คาเวภี
จ.	คาวสุส	คูนันํ คาวานํ
ปญ.	คาวสุมา คาวมฺหา คาวา	โคहि โคภี คาเวหิ คาเวภี
ฉ.	คาวสุส	คูนันํ คาวานํ
ส.	คาวสุมี คาวมฺหิ คาเว	โคสุ คาเวสุ
อา.	คาว	คาโว

๑ ในปฏิลิงค์ให้แปลง โค เป็น โคณ (โคผู้) แล้วแจกตามแบบ ปุริส (บุรุษ) ในอิตถิลิงค์ เป็น คาวี (แม่โค) แจกตามแบบ นารี (นาง).

๑ ศัพท์ทั้งหลาย ๖ คือ ปุม ชาย, สา หมา (ไม่นิยมว่าตัวผู้, ตัวเมีย), อทุธา กาลยิตยา, มฆว ชื่อพระอินทร์, ยฺว ชายหนุ่ม, สข เพื่อน.

สังขยาคุณนาม

ศัพท์ที่เป็นเครื่องกำหนดนับนามนาม ชื่อ
สังขยา. สังขยาแบ่งเป็น ๒ คือ ปกติสังขยา
อย่าง ๑ ปุณสังขยา อย่าง ๑.

ปกติสังขยา นับโดยปกติเป็นต้นว่า หนึ่ง สอง
สาม สี่ ห้า สำหรับนับนามนามให้รู้ว่ามีประมาณ
เท่าใด

ปุณสังขยา สำหรับนับนามนามที่เต็มในที่
นั้นๆ คือ นับเป็นชั้นๆ เป็นต้นว่า ที่หนึ่ง ที่สอง
ที่สาม ที่สี่ ที่ห้า

ปกติสังขยานี้ ในคัมภีร์ศัพทศาสตร์ท่านแบ่ง
เป็น ๒ พวก คือ ตั้งแต่ เอก ถึง จตุ จัดเป็น
สัพพนาม ตั้งแต่ ปญจ ไป เป็นคุณนาม. ส่วน
ปุณสังขยาเป็นคุณนามอย่างเดียว.

วิธีนับปกติสังขยา อย่างนี้ :-

เอก	๑	ทวิ	๒
ติ	๓	จตุ	๔
ปญจ	๕	ฉ	๖
สตุต	๗	อฏฐ	๘
หว	๙	ทส	๑๐
เอกาทส	๑๑	ทฺวาทส, พารส	๑๒
เตรส	๑๓	จตุทฺทส, จุทฺทส	๑๔
ปญจทส, ปณฺณรส	๑๕	โสฬส	๑๖
สตุตฺตรส	๑๗	อฏฺฐจารส	๑๘
เอกฺนวิสฺติ, อนุวิส	๑๙	วิส, วิสฺติ	๒๐
เอกวิสฺติ	๒๑	ทฺวาวิสฺติ, พาวิสฺติ	๒๒
เตวิสฺติ	๒๓	จตุวิสฺติ	๒๔
ปญจวิสฺติ	๒๕	ฉพฬิสฺติ	๒๖
สตุตวิสฺติ	๒๗	อฏฺฐวิสฺติ	๒๘
เอกฺนตฺติส, อนุตฺติส	๒๙	ตฺติส, ตฺติสฺติ	๓๐
เอกตฺติส	๓๑	ทฺวตฺติส, พตฺติส	๓๒
เตตฺติส	๓๓	จตุตฺติส	๓๔
ปญจตฺติส	๓๕	ฉตฺติส	๓๖

สตตตตติส	๓๗	อฏฺฐจตตติส	๓๘
เอกฺขนจตฺตาฬีส, } อฺขุนจตฺตาฬีส }	๓๙	จตฺตาฬีส, } ตาฬีส }	๔๐
เอกจตฺตาฬีส	๔๑	เทวจตฺตาฬีส	๔๒
เตจจตฺตาฬีส	๔๓	จตฺตจตฺตาฬีส	๔๔
ปณฺจจตฺตาฬีส	๔๕	ฉจตฺตาฬีส	๔๖
สตตจจตฺตาฬีส	๔๗	อฏฺฐจจตฺตาฬีส	๔๘
เอกฺขนปณฺณาส, } อฺขนปณฺณาส }	๔๙	ปณฺณาส, } ปณฺณาส }	๕๐
สฏฺฐิจิ	๖๐	สตตติ	๗๐
อสีติ	๘๐	นวุติ	๙๐
สตํ	ร้อย	สหสฺสํ	พัน
ทสสหสฺสํ	หมื่น	สตสหสฺสํ, ลกฺขํ	แสน
ทสสตสหสฺสํ	ล้าน	โกฏิ	โกฏิ

เอกสังขยา เป็นเอกวจนะอย่างเดียว.
 เอกสัพพนาม เป็นได้ทั้งเอกวจนะ และพหุวจนะ.
 ตั้งแต่ ทวี จนถึง อฏฺฐารส เป็นพหุวจนะ
 อย่างเดียว เป็น ๓ ลิงค์.

ตั้งแต่ เอกุหวิสติ จนถึง อฏฺฐนวุติ เป็น
 เอกวจนะ อิตถิลิงค์อย่างเดียว แม้เข้ากับศัพท์ที่เป็น
 พหุวจนะลิงค์อื่น ก็คงอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนไปตาม.

สรุปสังขยา (ให้ท่องจำ)

(๑) จัดปกติสังขยาลงในนามศัพท์ ดังนี้ :-

ตั้งแต่ เอก (๑) ถึง จตุ (๔) เป็นสัพพนาม

ตั้งแต่ ปญจ (๕) ถึง อฏฺฐนวุติ (๘๘) เป็น

คุณนาม

ตั้งแต่ เอกุหสตํ (๙๙) ขึ้นไป เป็นนามนาม

ปฺรณสังขยาทั้งหมด เป็นคุณนาม.

(๒) จัดปกติสังฆาลงในลิงค์ ดังนี้ :-

ตั้งแต่ เอก (๑) ถึง อฏฺฐารส (๑๘) เป็นได้
๓ ลิงค์

ตั้งแต่ เอกุณวีสติ (๑๙) ถึง อฏฺฐนวุติ (๙๘)
เป็นอิตถิลิงค์อย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณสตํ (๙๙) ขึ้นไป เป็นนปฺสกลิงค์
อย่างเดียว เฉพาะ โกฏิ (โกฏิ) เป็นอิตถิลิงค์.

ปฺรณสังฆาทั้งหมด เป็น ๓ ลิงค์

(๓) จัดปกติสังฆาลงในวณะ ดังนี้ :-

เอกสังฆา เป็นเอกวณะอย่างเดียว

เอกสัพพนาม เป็นได้ ๒ วณะ

ตั้งแต่ ทฺวิ (๒) ถึง อฏฺฐารส (๑๘)
เป็นพหุวณะอย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณวีสติ (๑๙) ถึง อฏฺฐนวุติ (๙๘)
เป็นเอกวณะอย่างเดียว

เอกุณสตํ (๙๙) ขึ้นไป เป็นได้ ๒ วณะ

ปฺรณสังฆาทั้งหมด เป็นเอกวณะอย่างเดียว

วิธีแจกปกติสังขยา

เอก ศัพท์ แจกอย่างนี้ :-

	ปุงลิङ्ค เอก.	อิติดิลिङ्ค เอก.	หปุงสกลิङ्ค เอก.
ป.	เอโก	เอกา	เอกํ
ท.	เอกํ	เอกํ	เอกํ
ต.	เอเคน	เอกาย	เอเคน
จ.	เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
ปญ.	เอกสุมา, เอกมฺหา	เอกาย	เอกสุมา, เอกมฺหา
ฉ.	เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
ส.	เอกสุมี, เอกมฺหิ	เอกาย	เอกสุมี, เอกมฺหิ

เอกศัพท์นี้ ถ้าเป็นสังขยาแจกอย่างนี้, ถ้าเป็น
 สัพพนามแจกได้ทั้ง ๒ วจนะ เหมือน ย ศัพท์
 แปรกันเฉพาะอิติดิลิङ्ค เอก. จ. ฉ. เป็น เอกิสุสา
 ส. เอกิสุส เท่านั้น

ทวิ (๒) อุภ (ทั้งสอง) ทั้ง ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	พหุ.		พหุ.
ป.	เทว	ป.	อุโ
ท.	เทว	ท.	อุโ
ต.	ทวิหิ	ต.	อุโหิ
จ.	ทวิหนั	จ.	อุภินั
ปญ.	ทวิหิ	ปญ.	อุโหิ
ฉ.	ทวิหนั	ฉ.	อุภินั
ส.	ทวิสุ	ส.	อุโสุ

ติ ศัพท์ (๓) ทั้ง ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	ปูลิงค์ พหุ.	อิตถิลิงค์ พหุ.	หปุสกลิงค์ พหุ.
ป.	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ท.	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ต.	ตีหิ	ตีหิ	ตีหิ
จ.	ติณณั ติณณหนั	ติสฺสหนั	ติณณั ติณณหนั
ปญ.	ตีหิ	ตีหิ	ตีหิ
ฉ.	ติณณั ติณณหนั	ติสฺสหนั	ติณณั ติณณหนั
ส.	ตีสุ	ตีสุ	ตีสุ

จตุ ศัพท์ (๔) ทั้ง ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	ปุงลิงค์ พหู.	อิถยิลิงค์ พหู.	นปุงสกลิงค์ พหู.
ป.	จตุตาโร จตุโร	จตสฺโส	จตุตารี
ท.	จตุตาโร จตุโร	จตสฺโส	จตุตารี
ต.	จตุหิ	จตุหิ	จตุหิ
จ.	จตุन्हิ	จตสฺสन्हิ	จตุन्हิ
ปญ.	จตุหิ	จตุหิ	จตุหิ
ฉ.	จตุन्हิ	จตสฺสन्हิ	จตุन्हิ
ส.	จตุสุ	จตุสุ	จตุสุ

ปญจ ศัพท์ (๕) ทั้ง ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	พหู.
ป.	ปญจ
ท.	ปญจ
ต.	ปญจหิ
จ.	ปญจन्हิ
ปญ.	ปญจหิ
ฉ.	ปญจन्हิ
ส.	ปญจสุ

ตั้งแต่ ฉ(๖) ถึง อฏฐารส(๑๘) แจกอย่างนี้.

เอภูนวีส (๑๙) ในอิตถิลิงค์ แจกอย่งนี้ :-

	เอภ.
ป.	เอภูนวีส
ท.	เอภูนวีส
ต.	เอภูนวีสาย
จ.	เอภูนวีสาย
ปญ.	เอภูนวีสาย
ฉ.	เอภูนวีสาย
ส.	เอภูนวีสาย

ตั้งแต่ วิส (๒๐) ถึง ปญญาส (๕๐) แจกอย่งนี้
 ตั้งแต่ เอภูนวีสติ (๑๙) ถึง อภุจตติสติ (๓๘)
 และตั้งแต่ เอภูนสตติ (๖๙) ถึง อภุจหนุตติ (๙๘)
 แจกตามแบบ อี การ์นันต์ ในอิตถิลิงค์ (รตติ)

ตั้งแต่ เอภูนสภุจ (๕๙) ถึง อภุจสภุจ (๖๘)
 แจกตามแบบ อี การ์นันต์ ในอิตถิลิงค์ (นารี).

ปฐมนสังขยา ทั้ง ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

ปูลิงค์	อิติถิลิงค์	หนูปุสกลิงค์	คำแปล
ปรจโม	ปรจมา	ปรจมัม	ที่ ๑
ทุดิโย	ทุดิยา	ทุดิยัม	ที่ ๒
ตติโย	ตติยา	ตติยัม	ที่ ๓
จตุตฺโถ	จตุตฺถิ-จตุตฺถา	จตุตฺถัม	ที่ ๔
ปญจโม	ปญจมี-ปญจมา	ปญจมัม	ที่ ๕
ฉฏฺโฐ	ฉฏฺฐิ-ฉฏฺฐา	ฉฏฺฐัม	ที่ ๖
สตุตฺโม	สตุตฺมี-สตุตฺมา	สตุตฺมัม	ที่ ๗
อฏฺฐโม	อฏฺฐมี-อฏฺฐมา	อฏฺฐมัม	ที่ ๘
นวมो	นวมมี-นวมา	นวมัม	ที่ ๙
ทสโม	ทสมมี-ทสมา	ทสมัม	ที่ ๑๐
เอกาทสโม	เอกาทสี-เอกาทสี	เอกาทสมัม	ที่ ๑๑
ทฺวาทสโม, } พารสโม }	ทฺวาทสี, } พารสี }	ทฺวาทสมัม, } พารสมัม }	ที่ ๑๒
เตรสโม	เตรสี	เตรสมัม	ที่ ๑๓
จตุทฺทสโม	จตุทฺทสี-จตุทฺทสี	จตุทฺทสมัม	ที่ ๑๔
ปณฺณรสโม	ปณฺณรสี-ปณฺณรสี	ปณฺณรสมัม	ที่ ๑๕
โสฬสโม	โสฬสี	โสฬสมัม	ที่ ๑๖
สตุตฺรสโม	สตุตฺรสี	สตุตฺรสมัม	ที่ ๑๗
อฏฺฐารสโม	อฏฺฐารสี	อฏฺฐารสมัม	ที่ ๑๘
เอกนวิสตีโม	เอกนวิสติมา	เอกนวิสติมัม	ที่ ๑๙
วีสตีโม	วีสติมา	วีสติมัม	ที่ ๒๐

ศัพท์นาม

ศัพท์นามนั้น แบ่งเป็น ๒ คือ
ปริสศัพท์นาม ๑ วิเสสศัพท์นาม ๑.

ปริสศัพท์นาม

ปริสศัพท์นามเป็นศัพท์สำหรับใช้แทนชื่อคน
และสิ่งของที่ออกชื่อมาแล้วข้างต้น เพื่อจะไม่ให้เป็น
การซ้ำซาก นับตามบุรุษที่ท่านจัดไว้ในอาขยาต เป็น
๓ คือ ต ศัพท์ ๑ ตุมห ศัพท์ ๑ อมฺห ศัพท์ ๑.

ต ศัพท์ ที่ ๑ นั้น เป็นประณมบุรุษ บุรุษที่ ๑
สำหรับออกชื่อคนและสิ่งของ ที่ผู้พูดออกชื่อถึง

ตุมห ศัพท์ ที่ ๒ นั้น เป็นมรรยมบุรุษ บุรุษที่ ๒
สำหรับออกชื่อคนที่พูดกับเรา

อมฺห ศัพท์ ที่ ๓ นั้น เป็นอุตตมบุรุษ บุรุษที่ ๓
สำหรับใช้ออกชื่อผู้พูดเอง

วิเสสนสัพพนาม

วิเสสนสัพพนามนั้น คล้ายๆ กับคุณนาม แต่มีวิธีแจกไม่เหมือนคุณนาม แบ่งเป็น ๒ คือ อนิยม ๑ นิยม ๑.

ศัพท์เหล่านี้ คือ ย, อญ, อญต, อญตม, ป, อป, กต, กตม, เอก, เอกจ, อุภ, สพ, ก็ เป็น อนิยม.

ต, เอต, อิม, อมุ เป็น นิยม.

วิเสสนสัพพนาม ๒ อย่างนี้ เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ในสัพพนามทั้งปวงไม่มีอาลปะนะ.

วิธีแจกปुरुสััพพนาม

ต ศัพท์ ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	โส	เต
ท.	ตํ หํ	เต เหน
ต.	เตน	เตหิ
จ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ เหนํ เนसानํ
ปญ.	ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา	เตหิ
ฉ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ เหนํ เนसानํ
ส.	ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

ต ศัพท์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	สา	ตา
ท.	ตํ หํ	ตา
ต.	ตาย	ตahi
จ.	ตสฺสา อสฺสา ติสฺสา ติสฺสาย	ตาสํ ตาसानํ
ปญ.	ตาย	ตahi
ฉ.	ตสฺสา อสฺสา ติสฺสา ติสฺสาย	ตาสํ ตาसानํ
ส.	ตายํ ตสฺสํ อสฺสํ ติสฺสํ	ตาสู

ต ศัพท์ ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	ตํ	ตานิ
ท.	ตํ หนิ	ตานิ
ต.	เตน	เตหิ
จ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ เหนสํ เนसानํ
ปญ.	ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา	เตหิ
ฉ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ เหนสํ เนसानํ
ส.	ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

ข้อควรจำ :- ต ศัพท์ เป็นได้ทั้งปฺริสสัพพนามและ
 วิเสสนสัพพนาม ถ้าเรียงไว้ตัวเดียว แปลว่า
 เขา, มัน เป็นต้น เป็นปฺริสสัพพนาม
 ถ้าเรียงนามนาม หรือ ตุมฺห, อมฺห ศัพท์
 ไว้ด้วย แปลว่า “นั้น” เป็นวิเสสนสัพพ-
 นาม.

ตุมุห (ท่าน) ทั้งปຸລิงค์ และอิตถีลึงค์
แจกอย่างเดียวกัน อย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	ตุว์ ตุว์	ตุมุเห โว
ท.	ตุํ ตุว์ ตุว์	ตุมุเห โว
ต.	ตยา ตวยา เต	ตุมุเหหิ โว
จ.	ตุยฺหํ ตุมฺหํ ตว เต	ตุมุหากํ โว
ปญ.	ตยา	ตุมุเหหิ
ฉ.	ตุยฺหํ ตุมฺหํ ตว เต	ตุมุหากํ โว
ส.	ตยิ ตวยิ	ตุมุเหสุ

อมุห (เรา) ทั้งปຸລิงค์ และอิตถีลึงค์
แจกอย่างเดียวกัน อย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	อหิ	มยํ โห
ท.	มํ มมํ	อมุเห โห
ต.	มยา เม	อมุเหหิ โห
จ.	มยฺหํ อมฺหํ มม มมํ เม	อมุหากํ อสุมากํ โห
ปญ.	มยา	อมุเหหิ
ฉ.	มยฺหํ อมฺหํ มม มมํ เม	อมุหากํ อสุมากํ โห
ส.	มยิ	อมุเหสุ

วิธีแจกวิเสสนศัพท์พจนาม (อนิยม)

ย ศัพท์ (ใด) ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	โย	เย
ท.	ยํ	เย
ต.	เยน	เยหิ
จ.	ยสุส	เยสํ เยสาหํ
ปญ.	ยสุมา ยมฺหา	เยหิ
ฉ.	ยสุส	เยสํ เยสาหํ
ส.	ยสุมี ยมฺหิ	เยสุ

ย ศัพท์ (ไต) ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	ยา	ยา
ท.	ยํ	ยา
ต.	ยาย	ยาหิ
จ.	ยสุสา	ยาสํ ยาสานํ
ปญ.	ยาย	ยาหิ
ฉ.	ยสุสา	ยาสํ ยาสานํ
ส.	ยสุสํ	ยาสุ

ย ศัพท์ (ไต) ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	ยํ	ยาหิ
ท.	ยํ	ยาหิ
ต.	เยน	เยหิ
จ.	ยสุส	เยสํ เยसानํ
ปญ.	ยสุมา ยมฺหา	เยหิ
ฉ.	ยสุส	เยสํ เยसानํ
ส.	ยสุมี ยมฺหิ	เยสุ

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน ย ศัพท์

อญฺญ	อื่น	กตม	คนไหน
อญฺญตร	คนใดคนหนึ่ง	เอก	คนหนึ่ง, พวกหนึ่ง
อญฺญตม	คนใดคนหนึ่ง	เอกจฺจ	บางคน, บางพวก
ปร	อื่น	อุภย	ทั้งสอง
อปร	อื่นอีก	สพฺพ	ทั้งปวง
กตร	คนไหน	อิตร	นอกนี้

ก็ ศัพท์ มีหลักดังนี้

(๑) การแจก ก็ ศัพท์ให้แปลง ก็ เป็น ก แล้วแจกแบบ ย ศัพท์ ทั้ง ๓ ลิงค์ ยกเว้น นปฺสกลิงค์ ปฐมาวิภคติ และทุติยาวิภคติ เอกวจนะ มีรูปเป็น ก็ แปลเป็นนามนามบ้าง วิเศษนะบ้าง ในปฺลลิงค์ และอิติถิลิงค์ แปลว่า ใคร, คนไหน ในนปฺสกลิงค์ แปลว่า อะไร

(๒) ถ้ามี จิ ต่อท้าย แปลว่า น้อย, บางคน, บางสิ่ง หรือเป็นคำให้ว่าซ้ำกันสองหน เช่น โกจิ

ชายบางคน หรือใครๆ กาจิ อิตถิ หญิงบางคน หรือหญิงใดๆ กิณจิ วตถุ วัตถุอันหนึ่ง หรือวัตถุ บางสิ่ง ถ้าเป็นพหูวนะ แปลว่า บางพวก, บางเหล่า เช่น เกจิ ชนา ชน ท. บางพวก, กาจิ อิตถิ หญิง ท. บางพวก กานจิ กุลานิ ตระกูล ท. บางเหล่า

(๓) ถ้ามี ย นำหน้า จิ ต่อท้าย แปลว่า คนใดคนหนึ่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น ถ้าเป็นพหูวนะ แปลว่า พวกใดพวกหนึ่ง, เหล่าใดเหล่าหนึ่ง

(๔) กี ศัพท์ เป็นนามศัพท์ก็มี เป็นนิบาตก็มี ในที่นี้หมายเอา กี ศัพท์ ที่เป็นนามศัพท์ แจกด้วย วิภัติทั้ง ๗ ได้

วิธีแจกวิเสสนศัพท์พจนาม (นิยม)

เอต ศัพท์ (นั่น) ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	เอโส	เอเต
ท.	เอตํ เอนํ	เอเต
ต.	เอเตน	เอเตहि
จ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ปญ.	เอตสฺมา เอตมฺหา	เอเตहि
ฉ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ส.	เอตสฺมี เอตมฺहि	เอเตสุ

เอต ศัพท์ (นั่น) ในอิติลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	เอสา	เอตา
ท.	เอตํ เอนํ	เอตา
ต.	เอตาย	เอตาहि
จ.	เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ปญ.	เอตาย	เอตาहि
ฉ.	เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ส.	เอตสฺสํ เอติสฺสํ	เอตาสู

เอต ศัพท์ (นั่น) ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	เอตํ	เอตานิ
ท.	เอตํ เอนํ	เอตานิ
ต.	เอเตน	เอเตหิ
จ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ปญ.	เอตสฺมา เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ส.	เอตสฺมี เอตมฺหิ	เอเตสุ

อิม ศัพท์ (นี้) ในปฺลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	อयํ	อิเม
ท.	อิมํ	อิเม
ต.	อิมินา อเนน	อิเมหิ
จ.	อิมสฺส อสฺส	อิเมสํ อิเมसानํ
ปญ.	อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิเมหิ
ฉ.	อิมสฺส อสฺส	อิเมสํ อิเมसानํ
ส.	อิมสฺมี อิมมฺหิ อสฺมี	อิเมสุ

อิม ศัพท์ (นี้) ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	อयं	อิมา
ท.	อิมं	อิมา
ต.	อิมาย	อิมาहि
จ.	อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสํ อิมาสานํ
ปญ.	อิมาย	อิมาहि
ฉ.	อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสํ อิมาสานํ
ส.	อิมิสฺสํ อสฺสํ	อิมาสู

อิม ศัพท์ (นี้) ในนปुสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหู.
ป.	อิทं	อิมานิ
ท.	อิทं อิมं	อิมานิ
ต.	อิมินา อเนน	อิเมहि
จ.	อิมิสฺส อสฺส	อิเมสํ อิเมसानํ
ปญ.	อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิเมहि
ฉ.	อิมิสฺส อสฺส	อิเมสํ อิเมसानํ
ส.	อิมสฺมี อิมมฺหิ อสฺมี	อิเมสุ

อมุ คัพท (โน้น) ในปูลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	อมุ	อมุ
ท.	อมุํ	อมุ
ด.	อมุหา	อมุหิ
จ.	อมุสุส อมุโน	อมุสํ อมุสานํ
ปญ.	อมุสุมา อมุมุหา	อมุหิ
ฉ.	อมุสุส อมุโน	อมุสํ อมุสานํ
ส.	อมุสุมี อมุมุหิ	อมุสุ

อมุ คัพท (โน้น) ในอิตถิลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	อมุ	อมุ
ท.	อมุํ	อมุ
ด.	อมุยา	อมุหิ
จ.	อมุสุสา	อมุสํ อมุสานํ
ปญ.	อมุยา	อมุหิ
ฉ.	อมุสุสา	อมุสํ อมุสานํ
ส.	อมุสุสํ	อมุสุ

อมุ ศัพท์ (โน้น) ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.		พหู.	
ป.	อทุ		อมฺหิ	
ท.	อทุ		อมฺหิ	
ต.	อมฺหา		อมฺหิ	
จ.	อมฺสฺส	อมฺโน	อมฺสํ	อมฺसानํ
ปญ.	อมฺสฺมา	อมฺมฺหา	อมฺหิ	
ฉ.	อมฺสฺส	อมฺโน	อมฺสํ	อมฺसानํ
ส.	อมฺสฺมี	อมฺมฺหิ	อมฺสฺ	

อมุ ศัพท์ แปลงเป็น อสุ ได้บ้าง ทั้ง อมุ และ
อสุ มี ก ต่อท้ายเป็น อมุก, อสุก แจกตามแบบ
ย ศัพท์ ทั้ง ๓ ลิงค์ มีใช้มาก.

ฝูงชนกำเนิดคล้าย
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ
ความรู้อาจเรียนทัน
ยกแต่ชั่วดี กระจ่าง

ความรู้คู่เปรียบด้วย
สุจริตคือเกราะบัง
ปัญญาประดุจดั่ง
กุมสถิติต่างโล่ป้อง

คลังกัน
แพกบ้าง
กันหมด
อ่อนแก่ ฤาไหว

กำลังกาย เฮย
ศาสตร์พร้อง
อาวุธ
อาจกลัว กลางสนาม

พระราชนิพนธ์
รัชกาลที่ ๕

อพยยศัพท์

ศัพท์จำพวกหนึ่งจะแจกด้วยวิภัติทั้ง ๗ แปลงรูปไปต่างๆ เหมือนนามศัพท์ทั้ง ๓ ไม่ได้ คงรูปอยู่เป็นอย่างเดียว เรียกว่า อพยยศัพท์ มี ๓ ประเภท คือ อุปสัค ๑ นิบาต ๑ ปัจจัย ๑.

อุปสัค

อุปสัคนั้น สำหรับใช้นำหน้านามและกริยาให้วิเศษขึ้น เมื่อนำหน้านาม มีอาการคล้ายคุณศัพท์ เมื่อนำหน้ากริยา มีอาการคล้ายกริยาวิเศษนะ.

อุปสัค ๒๐ ตัว

อติ	ยิ่ง, เกิน, ล่วง	อริ	ยิ่ง, ใหญ่, ทับ
อนุ	น้อย, ภายหลัง, ตาม	อป	ปราศ, หลีก
อปี หรือ ปี	ใกล้, บน	อภิ	ยิ่ง, ใหญ่, จำเพาะ, ข้างหน้า
อว หรือ โอ	ลง	อา	ทั่ว, ยิ่ง, กลับความ
อุ	ขึ้น, นอก	อุป	เข้าไป, ใกล้, มั่น
ทุ	ชั่ว, ยาก	นิ	เข้า, ลง
หิ	ไม่มี, ออก	ป	ทั่ว, ข้างหน้า, ก่อน, ออก
ปฏิ	เฉพาะ, ตอบ, ทวน, กลับ	ปรา	กลับความ (ทำให้ตรงกันข้าม)
ปริ	รอบ	วิ	วิเศษ, แจ่ม, ต่าง
สั	พร้อม, กับ, ดี	สุ	ดี, งาม, ง่าย.

นิบาต

นิบาตนั้น สำหรับลงในระหว่างนามศัพท์บ้าง
 กริยาศัพท์บ้าง บอกอาลปนะ กาล ที่ ปริจเจท อุปไมย
 ปฏิสเทธ ความไดยินเล้าลือ ความปรักป ความถาม
 ความรับ ความเตือน เป็นต้น

นิบาตบอกกาลปะนะ

ยคุเฆ สรวมชีฬ, ขอเดชะ	ภนุเต, ภทฺถเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
ภณเณ ณะพะนาย	อมุโก ณะท่านผู้เจริญ
อาวุโส ดูก่อนท่านผู้มีอายุ	เร, อเร เว้ย, โว้ย
เห เอ้ย	เช ณะแม่, ณะสาวใช้

นิบาตบอกกาล

อถ ครั้งนั้น	ปาโต เข้า
ทิวา วัน	สาย ยืน
สุเว ไหววัน	หิโย วันวาน
เสว วันพรุ่ง	สมุปติ บัดเดี๋ยวนี้
อายติ ต่อไป	

นิบาตบอกที่

อุทฺธึ เปื้องบน	อุปริ เปื้องบน
อนฺตรา ระหว่าง	อนฺโต ภายใน
ติโร ภายนอก	พหิ ภายนอก
พหิตฺธา ภายนอก	พหิรา ภายนอก
อโร เปื้องต่ำ	เหฏฺฐา ภายใน
โอโร ฝั่งใน	ปาริ ฝั่งนอก
หุริ โลกอื่น	สมมุขา ต่อหน้า
ปรมุฆา ลับหลัง	รโห ที่ลับ

นิบาตบอกปริจเฉท

กิว	เพียงไร	ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ยาว	เพียงใด	ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
ดาว	เพียงนั้น	กิตฺตาวตา	มีประมาณเท่าใด
ยาวเทว	เพียงใดนั้นเทียว	เอตฺตาวตา	มีประมาณเท่านั้น
ดาวเทว	เพียงนั้นนั้นเทียว	สมนฺหฺตา	รอบคอบ, โดยรอบ

นิบาตบอกอุปมาอุปไมย

วีย	ราวกะ	อิว	เพียงดัง
ยถา	ฉันใด	เสยฺยถา	ฉันใด
ตถา	ฉันนั้น	เอวํ	ฉันนั้น

นิบาตบอกประการ

เอวํ	ด้วยประการนั้น	ตถา	ด้วยประการนั้น
กถํ	ด้วยประการไร		

นิบาตบอกปฏิเสธ

ห	ไม่	โน	ไม่
มา	อย่า	ว	เทียว
เอา	นั้นเทียว	วิหา	เว้น
อลั	พอ, อย่าเลย		

นิบาตบอกความได้ยินคำเล่าลือ

กิริ	ได้ยินว่า	ขลุ	ได้ยินว่า	สุท	ได้ยินว่า
------	-----------	-----	-----------	-----	-----------

นิบาตบอกปริกัปป

เจ	หากว่า	ยทิ	ผิว่า
สเจ	ถ้าว่า	อถ	ถ้าว่า
อปเปว นาม	ชื่อแม่ไหน	ยหุหนุ	กระไรหนอ

นิบาตบอกความถาม

กิ	หรือ, อะไร	กถ	อย่างไร
กจจิ	แลหรือ	หุ	หนอ
นหุ	มิใช่หรือ	อุทาหุ	หรือว่า
อาทุ	หรือว่า	เสยยถิทำ	อย่างไรนี้

นิบาตบอกความรับ

อาม	เออ	อามหฺตา	เออ
-----	-----	---------	-----

นิบาตบอกความเตือน

อิงฺฆ	เชิงฺญเถิด	หฺนท	เอาเถิด
ตคฺฆ	เอาเถิด		

นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยค มีอรรถเป็นอเนก

จ ด้วย, อนึ่ง, ก็, จริงอยู่	ปฬ ส่วนว่า, ก็
วา หรือ, บ้าง	อปี แม่, บ้าง
หิ ก็, จริงอยู่, เพราะว่า	อปีจ เออก็, อีกอย่างหนึ่ง
ตุ ส่วนว่า, ก็	อถวา อีกอย่างหนึ่ง

นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม

หุ	หนอ	สุ	ลี
เว	เว้ย	โว	ไวย
โห	แล	วต	หนอ
หเว	เว้ย		

นิบาตมีเนื้อความต่าง ๆ

อณฺณทตฺตฺ	โดยแท้	อาวี	แจ้ง
อโ	หนึ่ง	อุจฺจํ	สูง
อทุธา	แน่แท้	อิติ	เพราะเหตุนั้น, ว่า...ดังนี้, ด้วยประการนี้, ชื่อ
อวสฺสํ	แน่แท้	กิญฺจาปี	แม้หน้อยหนึ่ง, แม้โดยแท้
อโ	โอ	กฺวจิ	บ้าง
อารา	ไกล	มิจฺฉา	ผิด
นีจํ	ต่ำ	มฺุธา	เปล่า
นฺุณ	แน่	มฺุสา	เท็จ
นาหา	ต่าง ๆ	สกี	คราวเดียว
ปจฺฉา	ภายหลัง	สตฺกฺขตฺตํ	ร้อยครั้ง
ปฏฺุราย	จำเดิม	สทฺุธิ	พร้อม, กับ
ปฏฺุติ	จำเดิม	สณฺิํ	ค่อย ๆ
ปฺุณ	อีก	สยํ	เอง
ปฺุณปฺุณํ	บ่อย ๆ	สห	กับ
กฺิยโย	ยิ่ง	สามํ	เอง
กฺิยโยโส	โดยยิ่ง		

หมายเหตุ : นิบาตบางตัวใช้เป็นคุณนามแจกได้ ๓ ลิงค์
เช่น อุจฺจ, นีจ เป็นต้น

ปัจจัย

ปัจจัยนั้น สำหรับลงท้ายนามศัพท์เป็นเครื่องหมาย
วิภัติปัจจัย ลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกิริยาปัจจัย

ปัจจัยที่ลงท้ายนามศัพท์ และกิริยาศัพท์มี
๑๗ ตัว ดังนี้

โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายตติยวิภัติ แปลว่า
“โดย, ตาม, ข้าง, ทาง” เป็นเครื่องหมายปัญจมีวิภัติ
แปลว่า “แต่, จาก, กว่า, เหตุ, เพราะ” ดังนี้ :-

สพฺพโต	แต่ - ทั้งปวง	ปฺรโต	ข้างหน้า
อญฺญโต	แต่ - อื่น	ปจฺจโต	ข้างหลัง
อญฺญตรโต	แต่ - อันใดอันหนึ่ง	ทกฺขิณโต	ข้างขวา
อิตรโต	แต่ - นอกนี้	วามโต	ข้างซ้าย
เอกโต	ข้างเดียว	อฺตุตรโต	ข้างเหนือ
อุกโต	สองข้าง	อธฺรโต	ข้างล่าง
ปรโต	ข้างอื่น	ยโต	แต่ - ไต
ตโต	แต่ - นั้น	อมฺุโต	แต่ - โน้น
เอโต, อโต	แต่ - นั้น	กตรโต	แต่ - อะไร
อิโต	แต่ - นี้	กฺุโต	แต่ - ไหน
อปรโต	ข้างอื่นอีก		

ปัจจัยทั้งหลาย คือ ตฺร ตฺถ ห ธ ธิ หี ห
 หิณฺจนํ ว เป็นเครื่องหมายสัตตมีวิภัตติ แปล
 ตามสัตตมี้ ดังนี้ :-

สพฺพตฺร	ใน - ทั้งปวง	อตฺถ	ใน - นี้
สพฺพตฺถ	ใน - ทั้งปวง	เอกตฺร	ใน - เดียว
สพฺพธิ	ใน - ทั้งปวง	เอกตฺถ	ใน - เดียว
อณฺณตฺร	ใน - อื่น	อุภยตฺร	ใน - ทั้งสอง
อณฺณตฺถ	ใน - อื่น	อุภยตฺถ	ใน - ทั้งสอง
ยตฺร	ใน - ไต	เอตฺถ	ใน - นี้
ยตฺถ	ใน - ไต	อิธ	ใน - นี้
ยหิ	ใน - ไต	อิห	ใน - นี้
ยหํ	ใน - ไต	กฺตฺร	ใน - ไไหน
ตตฺร	ใน - นั้น	กตฺถ	ใน - ไไหน
ตตฺถ	ใน - นั้น	กฺหิ	ใน - ไไหน
ตหิ	ใน - นั้น	กหํ	ใน - ไไหน
ตหํ	ใน - นั้น	กฺุหิณฺจนํ	ใน - ไไหน
อตฺร	ใน - นี้	กฺว	ใน - ไไหน

ปัจจัยทั้งหลาย คือ ทา ทานิ รหิ ธุนา
ทาจัน ชุช ชุช เป็นเครื่องหมายสัตตมียกัตติ
ลงในกาล ดังนี้ :-

สพฺพทา	ในกาลทั้งปวง
สทา	ในกาลทุกเมื่อ
เอกทา	ในกาลหนึ่ง, บางที
ยทา	ในกาลใด, เมื่อใด
ตทา	ในกาลนั้น, เมื่อนั้น
กทา	ในกาลไร, เมื่อไร
กทาจิ	ในกาลไหน, ในกาลบางครั้ง
อิทานิ	ในกาลนี้, เดียวนี้
เอตฺรหิ	ในกาลนี้, เดียวนี้
กรหจิ	ในกาลไหนๆ, บางครั้ง
อธุนา	ในกาลนี้, เมื่อก็
กุตาจัน	ในกาลไหน
อชฺช	ในวันนี้
สชฺช	ในวันมีอยู่, วันนี้
ปรชฺช	ในวันอื่น
อปรชฺช	ในวันอื่นอีก

ปัจจัยที่เป็นกริยาภิกตฺ ๕ ตัว คือ ตเว ตฺ ตุน
 ตฺวา ตฺวาน กับทั้งปัจจัยที่อาเทศออกจาก ตฺวา เป็น
 อพยยะ แจกด้วยวิภัติไม่ได้ มีอุทาหรณ์ ดังนี้ :-

กาตเว	เพื่ออันทำ
กาตฺ	ความทำ, เพื่ออันทำ
กาตุน	ทำแล้ว
กตฺวา	ทำแล้ว
กตฺวาน	ทำแล้ว

จบนามและอภยยศัพท์

อาชยาด

ศัพท์กล่าวกริยา คือ ความทำ เป็นต้นว่า ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ชื่อว่า อาชยาด. ในอาชยาดนั้นท่านประกอบ วิภัติกาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก ปัจจัย เพื่อเป็นเครื่องหมายเพื่อความให้ชัดเจน

วิภัติ

วิภัตตินั้น ท่านจำแนกไว้เพื่อเป็นเครื่องหมาย ให้รู้ กาล บท วจนะ บุรุษ จัดเป็น ๘ หมวด ในหมวดหนึ่งๆ มี ๑๒ วิภัติ อย่างนี้

๑. วตฺตมานา

บอกปัจจุบันกาล แปลว่า -อยู่, ย่อม-, จะ-

ปรัสสบท			อัตตโนบท	
ปฺริส.	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต
ม.	สี	ถ	เส	วฺहे
อุ.	มิ	ม	เอ	มฺเห

ข้อควรจำ :- แปลง อนฺติ เป็น เร เช่น วุจฺจเร บ้าง,
 ใช้ เต แทน ติ เช่น ชายเต บ้าง, ใช้
 อนฺเต แทน อนฺติ เช่น ปุจฺจนฺเต บ้าง,
 ใช้ เอ แทน มิ เช่น อิจฺเญ บ้าง

๒. ปญจมี

บอกความบังคับ แปลว่า จง- บอกความ
หวัง แปลว่า -เถิด, บอกความอ่อนวอน แปลว่า
ขอจง-

ปรัสนสบท			อัตตโนบท	
ปฺริส.	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	ตุ	อนฺตุ	ตํ	อนฺตํ
ม.	หิ	ถ	สฺส	วฺโห
อุ.	มิ	ม	เอ	อามฺหเส

ข้อควรจำ:- ใช้ ตํ แทน ตุ เช่น ชยตํ บ้าง, ลง หิ
ลบ หิ ได้ เช่น คจฺจน บ้าง, ใช้ สฺส
แทน หิ เช่น กรสฺส บ้าง, หิ มิ ม
ที่จะทำยธาตุ ทั้งปวง

๓. สัตตมมี

บอกความยอมตาม แปลว่า ควร- บอก
ความกำหนด แปลว่า พึง- บอกความรำพึง
แปลว่า พึง-

ปรัสสบท			อัตตโนบท	
ปฺริส.	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	เออยุย	เออยุย์	เอถ	เอริ
ม.	เออยุยาสิ	เออยุยถ	เอโถ	เออยุยวโ
อุ.	เออยุยามิ	เออยุยาม	เออยุย์	เออยุยามุเห

ข้อควรจำ :- ลบ ยุย คงไว้แต่ เอ เช่น กเร บ้าง,
ใช้ เอถ แทน เออยุย เช่น ลเกถ บ้าง,
แปลง เออยุย เป็น อา เช่น กยิรา
(ยิร ปัจจัย) บ้าง, ใช้ เออยุย์ แทน
เออยุยามิ เช่น ปุจฺเจยฺย บ้าง, แปลง
เออยุยาม เป็น เอมุ เช่น ทกฺเขมุ บ้าง

๔. ปโรกษา

บอกอดีตกาลไม่มีกำหนด แปลว่า -แล้ว

ปรัสสบท			อัตตโนบท	
ปฺริส.	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	อ	อุ	ตถ	เร
ม.	เอ	ตถ	ตฺโถ	วฺโห
อุ.	อํ	มฺห	อี	มฺเห

ข้อควรจำ :- วิภัตตินี้มีใช้เพียง อาห, อาหุ

อาห = พฺร ชาติในความกล่าว + อ
ปัจจัย + อ ปโรกษาวิภัตติ แปลง พฺร
เป็น อาห

อาหุ = พฺร ชาติ + อ ปัจจัย + อ
ปโรกษาวิภัตติ แปลง พฺร เป็น อาห

อาหํสุ = พฺร ชาติ + อ ปัจจัย + อํ
อชัตตนิวิภัตติ แปลง พฺร เป็น อาห
แปลง อํ เป็น อํสุ

๕. หียตฺตฺนึ

บอกอดีตกาลตั้งแต่วานนี้ แปลว่า -แล้ว
ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้ - แล้ว

ปรัสสบท			อัตตโนบท	
ปฺริส.	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	อา	อุ	ตฺถ	ตฺถํ
ม.	โ	ตฺถ	เส	วฺหํ
อุ.	อํ	มฺห	อี	มฺหเส

ข้อควรจำ :- อา วิภัตติ รัสสะ เป็น อ ในหมวดธาตุ
ทั้งปวง เช่น อโวจ, อวจ, อทุกทส เป็นต้น
หรือคง อา วิภัตติ ไว้ เช่น อทุกทสา
 เป็นต้น

๖. อชุตตนิ

บอกอดีตกาลตั้งแต่วันนี้ แปลว่า -แล้ว,
ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้ - แล้ว

ปรัสสบท			อัตตโนบท	
ปฺริส.	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	อี	อํ	อา	อุ
ม.	โอ	ตุถ	เส	วุหํ
อุ.	อี	มฺหา	อํ	มฺเห

ข้อควรจำ :- วิภัตติหมวดนี้ลง อ, อิ และ ส อาคม
อี วิภัตติ เมื่อประกอบกับธาตุ รัสสะ เป็น
อิ เช่น กริ เป็นต้น ลง อ และ ส อาคม
เช่น อกาสิ เป็นต้น, อํ วิภัตติ แปลงเป็น
อีสุ เช่น กรีสุ แปลงเป็น อํสุ ลง ส อาคม
เช่น อกํสุ อคมํสุ เป็นต้น, โอ มํธยม-
บุรุษ เอกวณะ ใช้ อี วิภัตติ แทน,
ตุถ และ มฺหา ลง อิ อาคมท้ายธาตุ
เสมอ เช่น กริตุถ กริมฺหา เป็นต้น เฉพาะ
ลภฺธาตุ แปลง อี เป็น ตุถ คือ อลตุถ
แปลง อี เป็น ตฺถ คือ อลตฺถ ได้บ้าง

๗. ภวิสฺสนฺติ

บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า จัก-

ปรัสสบท			อัตตโนบท	
ปฺริส.	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	สฺสติ	สฺสนฺติ	สฺสเต	สฺสนฺเต
ม.	สฺสสิ	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวฺहे
อุ.	สฺสามิ	สฺสาม	สฺสํ	สฺสามฺเห

ข้อควรจำ :- • ลง อิ อาคม ท้ายธาตุเสียงสั้นก่อน
ประกอบวิภัติหมวตนี้ ใช้ สฺสํ แทน
สฺสามิ เช่น กริสุสํ ลภิสฺสํ เป็นต้น
• วิภัติฝายปรัสสบท ลบ สฺส เหลือ
ไว้เพียง ติ อนฺติ สิ ถ มิ ม ลงหลัง
ธาตุ ๕ ตัว คือ วสุ ธาตุ แปลงเป็น
วจุณ ๑, วจุ ธาตุ แปลงเป็น วกฺข ๑,
ลภ ธาตุ แปลงเป็น ลจุณ ๑, ทิสฺ ธาตุ
แปลงเป็น ทกฺข ๑, กรุ ธาตุ แปลงเป็น
กาห ๑.

๘. กาลาติปตติ

บอกอนาคตกาลแห่งอดีต แปลว่า จัก - แล้ว,
ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า จักได้ - แล้ว

ปรัสสบท			อัตตโนบท	
ปฺริส.	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	สฺสา	สฺสํสฺ	สฺสถ	สฺสํสฺ
ม.	สฺเส	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวฺเห
อุ.	สฺสํ	สฺสามฺหา	สฺสํ	สฺสามฺหเส

ข้อควรจำ :- ลง อี อาคม ทำยธาตุเสียงสั้นก่อน
ประกอบวิภัติหมวดนี้ สฺสา รัสสะเสมอ
เช่น กริสฺส, อภวิสฺส เป็นต้น

อาคมในอาชยาต

ในอาชยาตมีอาคม ๕ ตัวคือ อ อิ ส ห อ
ลงในหมวดธาตุ ดังนี้

อ อาคม ลงหน้าธาตุที่ประกอบวิภัติติหมวด
หิยตฺตนี อชฺชตฺตนี กาลาติปตฺติ

อิ อาคม ลงหลังธาตุและปัจจัยที่ประกอบ
วิภัติติหมวด อชฺชตฺตนี ภวิสฺสหนฺติ กาลาติปตฺติ

ส อาคม ลงหลังธาตุที่ประกอบวิภัติติหมวด
อชฺชตฺตนี

ห อาคม ประจำ จา ธาตุ (แปลงเป็น ติฏฺฐ)
ใช้ลงได้ไม่นิยมวิภัติติ

อ อาคม ลงต้นธาตุที่ลงในหมวด รุหฺ ธาตุ
แล้วแปลงเป็นพยัญชนะที่สุตวรรรคนั้นๆ

กาล

ในอาชยาดแบ่งกาลที่เป็นประธานได้ ๓ คือ กาลที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า เรียกว่า **ปัจจุบันกาล ๑** กาลล่วงแล้ว เรียกว่า **อดีตกาล ๑** กาลยังไม่มาถึง เรียกว่า **อนาคตกาล ๑**.

กาลทั้ง ๓ นั้น แบ่งให้ละเอียดออกอีกได้ดังนี้ **ปัจจุบันกาล** จัดเป็น ๓ คือ ปัจจุบันแท้ ๑, ปัจจุบันใกล้เคียงอดีต ๑, ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต ๑.

อดีตกาล จัดเป็น ๓ เหมือนกัน คือ ล่วงแล้ว-ไม่มีกำหนด ๑, ล่วงแล้ววานนี้ ๑, ล่วงแล้ววันนี้ ๑.

อนาคตกาล จัดเป็น ๒ คือ อนาคตของ-ปัจจุบัน ๑, อนาคตของอดีต ๑.

กาลทั้งหมดนี้ ต้องหมายรู้ด้วยวิภัตติ ๘ หมวด ที่กล่าวแล้ว

๑. วตฺตมานา

บอกปัจจุบันกาล

๑. ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่
อุ. ภิกขุ ฌมมํ เทเสติ. ภิกษุ แสดงอยู่ ซึ่งธรรม.
๒. ปัจจุบันใกล้เคียงอดีต แปลว่า ย่อม
อุ. กุโต นุ ตวํ อาคจฺฉสิ. ท่าน ย่อมมา
แต่ที่ไหนหนอ.
๓. ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต แปลว่า จะ
อุ. กิํ กโรมิ. (ข้า) จะทำ ซึ่งอะไร.

๒. ปญฺจมี

บอกความบังคับ, ความหวัง, และความอ่อนนอน

๑. บอกความบังคับ แปลว่า จง
อุ. เอวํ วเทहि. (เจ้า) จงว่า อย่างนี้.
๒. บอกความหวัง แปลว่า เกิด
อุ. สพฺเพ สตุตา อเวรา โหนตุ.
สัตว์ ท. ทั้งปวง เป็นผู้มิเวรหามีได้เกิด.

๓. บอกความอ่อนน้อม แปลว่า ขอ - จง
อ. ปทุพาเชธ มั ภาณุเต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
ขอ (ท่าน ท.) จงยังข้าพเจ้าให้บวช.

๓. สัตตมีย์

บอกความยอมตาม, ความกำหนด
และความรำพึง

๑. บอกความยอมตาม แปลว่า ควร อ. ภาเชธ
ปฐิสุตตเม. (ชน) ควรคบ ซึ่งบุรุษสูงสุด ท.
๒. บอกความกำหนด แปลว่า พึง อ. ปญญณเจ
ปฐิสอ กยิรา. ถ้าว่า บุรุษ พึงทำ ซึ่งบุญไซ้.
๓. บอกความรำพึง แปลว่า พึง อ. ยนฺนุนาหิ
ปพฺพเชยฺย. ไฉนหนอ เรา พึงบวช.

๔. ปโรกษา

บอกอดีตกาล ไม่มีกำหนด แปลว่า - แล้ว

อ. เตนา-ห ภควา. ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาค
ตรัสแล้ว (อย่างนี้). เตนา-หุ โปราณา. ด้วยเหตุ นั้น
อาจารย์มีในปางก่อน ท. กล่าวแล้ว.

๕. หียตตนิ

บอกอดีตกาล ตั้งแต่วานนี้ แปลว่า - แล้ว

ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้ - แล้ว

อ. ขโณ โว มา อุปัจจุคา. ขณะ อย่าได้-
เข้าไปล่วงแล้ว ซึ่งท่าน ท.

เอวํ อวจํ. (ข้า) ได้กล่าวแล้ว อย่างนี้.

๖. อชชตตนิ

บอกอดีตกาลตั้งแต่วันนี้ แปลว่า - แล้ว

ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้ - แล้ว

อ. เถโร คามํ ปิณฑาย ปาวิสี. พระเถระ
เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อบิณฑะ. เอวรूपํ กมมํ อกาสิ.
(ข้า) ได้ทำแล้ว ซึ่งกรรม มีอย่างนี้เป็นรูป.

๗. ภวิสสนติ

บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า จัก -

อ. ทมมํ สุนิสฺสาม. (ข้า ท.) จักพึง ซึ่งกรรม.

๘. กาลาติปตติ

บอกอนาคตกาลแห่งอดีต แปลว่า จัก - แล้ว

ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า จักได้ - แล้ว

อ. โส เจ ยานํ ลภิสฺสา, อคฺคจฺฉิสฺสา. ถ้าว่า
เขา จักได้แล้ว ซึ่งยานไชร้, (เขา) จักได้ไปแล้ว.

บท

วิภัตตินั้น แบ่งเป็น ๒ บท คือ ประัสสพบท
บทเพื่อผู้อื่น ๑, อัตตโนบท บทเพื่อตน ๑.

ประัสสพบท เป็นเครื่องหมายให้รู้กริยาที่เป็น
กัตตุวาก และเหตุกัตตุวาก

อัตตโนบท เป็นเครื่องหมายให้รู้กริยาที่เป็น
กัมมวาก เหตุกัมมวาก และภาววาก

วจนะ

วิภัตตินั้น มี ๒ วจนะ คือ เอกวจนะ ๑, พหุวจนะ ๑, เหมือนวิภัตตินาม ถ้าศัพท์นามที่เป็นประธานเป็นเอกวจนะ ต้องประกอบกิจยาศัพท์เป็นเอกวจนะตาม ถ้านามศัพท์เป็นพหุวจนะ ก็ต้องประกอบกิจยาศัพท์ให้เป็นพหุวจนะตาม ให้มีวจนะเป็นอันเดียวกัน อย่างนี้ :-

โส คจฺจติ. เขา ไปอยู่.

เต คจฺจนฺติ. เขาทั้งหลาย ไปอยู่.

บุรุษ

วิภัตตินั้นจัดเป็น ๓ บุรุษ คือ ประถมบุรุษ ๑ มัธยมบุรุษ ๑ อุตตมบุรุษ ๑ เหมือนปริสสัพพนาม, ถ้าปริสสัพพนามใดเป็นประธาน ต้องใช้กิจยาประกอบวิภัตติให้ถูกต้องตามปริสสัพพนามนั้น อย่างนี้ :-

โส ยาคิ. เขา ไปอยู่. ตฺวํ ยาสิ. เจ้า ไปอยู่.
อหํ ยามิ. ข้า ไปอยู่.

ธาตุ

ธาตุ คือ กิริยาศัพท์ที่เป็นมูลราก แบ่งเป็น ๘ หมวด ดังนี้ :-

๑. หมวด ภู ธาตุ (ลง อ, เอ ปัจจัย)

ภู เป็นไปในความมี, ในความเป็น (ภู + อ = ภว + ติ)
สำเร็จรูปเป็น ภวติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.

หุ เป็นไปในความมี, ในความเป็น (หุ + อ = โห + ติ)
สำเร็จรูปเป็น โหติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.

สี เป็นไปในความนอน (สี + อ = เส หรือ สย + ติ)
สำเร็จรูปเป็น เสติ, สยติ ย่อมนอน.

มร เป็นไปในความตาย (มร + อ + ติ)
สำเร็จรูปเป็น มรติ ย่อมตาย.

ปจ เป็นไปในความหุง, ในความต้ม (ปจ + อ + ติ)
สำเร็จรูปเป็น ปจติ ย่อมหุง, ย่อมต้ม.

อิภุ เป็นไปในความเห็น (อิภุ + อ + ติ)
สำเร็จรูปเป็น อิภุติ ย่อมเห็น.

ลก เป็นไปในความได้ (ลก + อ + ติ)
สำเร็จรูปเป็น ลกติ ย่อมได้

คม เป็นไปในความไป, ความถึง ($\text{คม} + \text{อ} = \text{คจฺจน} + \text{ติ}$)
สำเร็จรูปเป็น **คจฺจติ** ย่อมไป, ย่อมถึง.

๒. หมวด รุฐ ฐาตุ (ลง อ, เอ ปัจจัย)

รุฐ เป็นไปในความกัน, ในความปิด ($\text{รุฐ} + \text{อ}$ หรือ $\text{เอ} + \text{ติ}$) สำเร็จรูปเป็น **รฺหฺรติ, รฺหฺเรติ**
ย่อมกัน, ย่อมปิด.

มุจ เป็นไปในความปล่อย ($\text{มุจ} + \text{อ} + \text{ติ}$)
สำเร็จรูปเป็น **มฺยจฺติ**, ย่อมปล่อย.

(ถ้าลง ย ปัจจัยในหมวด ทิว ฐาตุ เป็นอกัมมฐาตุ
เป็นไปในความหลุด, ในความพ้น $\text{มุจ} + \text{ย} =$
 $\text{จฺจ} + \text{ติ}$ สำเร็จรูปเป็น **มฺยจฺจติ** ย่อมหลุด, ย่อมพ้น).

ภุช เป็นไปในความกิน ($\text{ภุช} + \text{อ} + \text{ติ}$)
สำเร็จรูปเป็น **ภฺยชฺติ** ย่อมกิน.

ภิท เป็นไปในความต้อย, ทำลาย ($\text{ภิท} + \text{อ} + \text{ติ}$)
สำเร็จรูปเป็น **ภินฺหติ** ย่อมต้อย, ย่อมทำลาย
(ถ้าลง ย ปัจจัยในหมวด ทิว ฐาตุ เป็นอกัมมฐาตุ
เป็นไปในความแตก $\text{ภิท} + \text{ย} = \text{ชฺช} + \text{ติ}$
สำเร็จรูปเป็น **ภิชฺชติ** ย่อมแตก)

ลิป เป็นไปในความฉาบ (ลิป + อ + ติ)

สำเร็จรูปเป็น ลิมฺปติ ย่อมฉาบ.

๓. หมวด ทิว ธาตุ (ลง ย ปัจจัย)

ทิว เป็นไปในความเล่น (ทิว + ย = พฺพ + ติ)

สำเร็จรูปเป็น ทิพฺพติ ย่อมเล่น.

สิว เป็นไปในความเย็บ (สิว + ย = พฺพ + ติ)

สำเร็จรูปเป็น สิพฺพติ ย่อมเย็บ.

พุธ เป็นไปในความตรัสรู้ (พุธ + ย = ชฺฌ + ติ)

สำเร็จรูปเป็น พุชฺฌติ ย่อมตรัสรู้.

ชี เป็นไปในความสิ้น (ชี + ย + ติ)

สำเร็จรูปเป็น ชียติ ย่อมสิ้น.

มุห เป็นไปในความหลง (มุห + ย = ยุห + ติ)

สำเร็จรูปเป็น มุยุหติ ย่อมหลง.

มุส เป็นไปในความลืม (มุส + ย = สฺส + ติ)

สำเร็จรูปเป็น มุสฺสติ ย่อมลืม.

รช เป็นไปในความย่อมน (รช + ย = ชฺช + ติ)

สำเร็จรูปเป็น รชฺชติ ย่อมย่อมน.

๔. หมวด สฺ ธาตุ (ลง ณฺ, ณา ปัจจัย)

- สฺ เป็นไปในความพึง (สฺ + ณา + ติ)
 สำเร็จรูปเป็น สฺณาติ ย่อมพึง.
 วฺ เป็นไปในความร้อย (วฺ + ณา + ติ)
 สำเร็จรูปเป็น วฺณาติ ย่อมร้อย
 สฺ เป็นไปในความผูก (สฺ + ณฺ = โณ + ติ)
 สำเร็จรูปเป็น สฺโณติ ย่อมผูก.

๕. หมวด กิ ธาตุ (ลง หา ปัจจัย)

- กิ เป็นไปในความซื้อ (กิ + หา + ติ)
 สำเร็จรูปเป็น กิหาติ ย่อมซื้อ.
 ชิ เป็นไปในความชนะ (ชิ + หา + ติ)
 สำเร็จรูปเป็น ชิหาติ ย่อมชนะ.
 ฐฺ เป็นไปในความก่อกำจัด (ฐฺ + หา + ติ)
 สำเร็จรูปเป็น ฐฺหาติ ย่อมก่อกำจัด.
 จิ เป็นไปในความก่อ, ในความสั่งสม (จิ + หา + ติ)
 สำเร็จรูปเป็น จิหาติ ย่อมก่อ, ย่อมสั่งสม.
 ลฺ เป็นไปในความเกี่ยว, ในความตัด (ลฺ + หา + ติ)
 สำเร็จรูปเป็น ลฺหาติ ย่อมเกี่ยว, ย่อมตัด.

ฌา เป็นไปในความรู้ (ฌา = ชา + หา + ติ)

สำเร็จรูปเป็น ฌาหาติ ย่อมรู้.

มุ เป็นไปในความผิด, ในความโปรย (มุ + หา + ติ)

สำเร็จรูปเป็น มุหาติ ย่อมผิด, ย่อมโปรย.

๖. หมวด คหุ ธาตุ (ลง ฌหา ปัจจัย)

คหุ เป็นไปในความถือเอา (คหุ + ฌหา + ติ)

สำเร็จรูปเป็น คณหาติ ย่อมถือเอา.

๗. หมวด ตหุ ธาตุ (ลง โอ ปัจจัย)

ตหุ เป็นไปในความแผ่ไป (ตหุ + โอ + ติ)

สำเร็จรูปเป็น ตโนติ ย่อมแผ่ไป.

กรฺ เป็นไปในความทำ (กรฺ + โอ + ติ)

สำเร็จรูปเป็น กโรติ ย่อมทำ.

สกุฏ เป็นไปในความอาจ (สกุฏ + โอ + ติ)

สำเร็จรูปเป็น สกุโกติ ย่อมอาจ.

ชาครฺ เป็นไปในความตื่น (ชาครฺ + โอ + ติ)

สำเร็จรูปเป็น ชาโครติ ย่อมตื่น.

๘. หมวด จรุ ธาตุ (ลง เณ, ฌย ปัจจัย)

จรุ เป็นไปในความลัก (จรุ + เณ หรือ ฌย + ติ)
สำเร็จรูปเป็น โจเรติ, โจรยติ ย่อมลัก.

ตกุก เป็นไปในความตริก (ตกุก + เณ หรือ ฌย + ติ)
สำเร็จรูปเป็น ตกุกเอติ, ตกุกยติ ย่อมตริก.

ลกข เป็นไปในความกำหนด (ลกข + เณ หรือ
ฌย + ติ) สำเร็จรูปเป็น ลกขเอติ, ลกขยติ
ย่อมกำหนด.

มนุต เป็นไปในความปริक्षा (มนุต + เณ หรือ
ฌย + ติ) สำเร็จรูปเป็น มनुเตติ, มนุตยติ
ย่อมปริक्षा.

จินต เป็นไปในความคิด (จินต + เณ หรือ ฌย + ติ)
สำเร็จรูปเป็น จินเตติ, จินตยติ ย่อมคิด.

ธาตุ ๒ ประเภท

ธาตุเหล่าใด ไม่ต้องเรียกหากรรม คือสิ่งอัน
บุคคลพึงทำ ธาตุเหล่านั้นเรียกว่า **อกรรมธาตุ**
ธาตุไม่มีกรรม, ธาตุเหล่าใดเรียกหากรรม ธาตุ
เหล่านั้น เรียกว่า **สกรรมธาตุ** ธาตุมีกรรม

อกรรมธาตุ เป็นได้ ๓ วาจก คือ กัตตุวาจก
เหตุกัตตุวาจก และภาววาจก

สกรรมธาตุ เป็นได้ ๔ วาจก คือ กัตตุวาจก
กัมมวาจก เหตุกัตตุวาจก เหตุกัมมวาจก เว้น
ภาววาจก

วาจก

กิริยาศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัตติ กาล บท
วจนะ บุรุษ ชาติ ดังนี้ จัดเป็นวาจก คือกล่าวบทที่
เป็นประธานของกิริยา ๕ อย่าง คือ กัตตุวาจก ๑
กัมมวาจก ๑ ภาววาจก ๑ เหตุกัตตุวาจก ๑
เหตุกัมมวาจก ๑.

๑. กัตตุวาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ทำคือแสดงว่าเป็นกิริยา
ของผู้ทำนั่นเอง กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า กัตตุวาจก
มีอุทาหรณ์ว่า สุตो โอทนํ ปจติ ฟอครัว หุงอยู่
ซึ่งข้าวสุก.

๒. กัมมวาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวกรรม สิ่งทีบุคคลพึงทำ คือ แสดงว่าเป็นกิริยาของกรรมนั่นเอง กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า กัมมวาจก มีอุทาหรณ์ว่า สุเทน โอทโน ปจียเต ข้าวสุก อันพ้อคร้ว หุงอยู่.

๓. ภาววาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวแต่สักว่าความมี ความเป็นเท่านั้น ไม่กล่าวกัตตาและกรรม กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า ภาววาจก มีอุทาหรณ์ว่า เตน ภูยเต อันเขาเป็นอยู่.

๔. เหตุกัตตวาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ใช้ให้คนอื่นทำ คือ แสดงว่าเป็นกิริยาของผู้ใช้ให้ผู้อื่นทำนั้น กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า เหตุกัตตวาจก มีอุทาหรณ์ว่า สามิโก สุทํ โอทนํ ปาเจติ นาย ยังพ้อคร้ว ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.

๕. เหตุกัมมวาท

กิริยาศัพท์ใด กล่าวสิ่งที่เขาใช้ให้บุคคลทำ คือ แสดงว่าเป็นกิริยาของสิ่งนั้น กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า เหตุกัมมวาท มีอุทาหรณ์ว่า สามิเกน สุเทน (สุท) โอทโน ปาจาปิยเต ข้าวสุก อันนาย ยังพ้อครว ให้หุงอยู่.

ปัจจัย

วาททั้ง ๕ นี้จะกำหนดได้แม่นยำต้องอาศัย ปัจจัย ปัจจัยนั้นจัดเป็น ๕ หมวดตามวาท ดังนี้:-

๑. กัตตุวาท ลงปัจจัย ๑๐ ตัว คือ อ, เ, ย, ณ, ณา, นา, ณา, โอ, เณ, ฌย. ปัจจัยทั้ง ๑๐ ตัวนี้ แบ่งลงในธาตุ ๘ หมวด อย่างนี้:-

อ,เ ปัจจัย ลงในหมวด ฐ ธาตุและในหมวด รฐ ธาตุ แต่ในหมวด รฐ ธาตุ ลงนิคคหิตอาคม หน้าพยัญชนะที่สุดธาตุด้วย.

ย ปัจจัย ลงในหมวด ทิว ธาตุ.

ณ, ณา ปัจจัย ลงในหมวด สุธ ธาตุ.

หา ปัจจัย ลงในหมวด กี ชาติ.
 ฌหา ปัจจัย ลงในหมวด คหฺ ชาติ.
 โอ ปัจจัย ลงในหมวด ตหฺ ชาติ.
 ฌ, ฌย ปัจจัย ลงในหมวด จรฺ ชาติ.

๒. กัมมวาทก ลง ย ปัจจัย กับทั้ง อิ อาคม
 หน้า ย ด้วย อุทาหรณ์ดังนี้ :- ปิยเต, สิวียเต
 เป็นต้น.

๓. ภาววาทก ลง ย ปัจจัย อุทาหรณ์ดังนี้ :-
 ภูยเต เป็นต้น.

๔. เหตุกัตตุวาทก ลงปัจจัย ๔ ตัว คือ ฌ,
 ฌย, ฌาเป, ฌาปย. ตัวใดตัวหนึ่ง. อุทาหรณ์ดังนี้
 :- ฌ = ปาเจติ, สิพฺเพติ. ฌย = ปาจยติ, สิพฺพยติ.
 ฌาเป = ปาจาเปติ, สิพฺพาเปติ. ฌาปย = ปาจาปยติ,
 สิพฺพาปยติ เป็นต้น.

๕. เหตุกัมมวาทก ลงปัจจัย ๑๐ ตัวนั้นด้วย,
 ลงเหตุปัจจัย คือ ฌาเป ด้วย, ลง ย ปัจจัย
 กับทั้ง อิ อาคม หน้า ย ด้วย อุทาหรณ์ดังนี้ :-
 ปาจาปิยเต, สิพฺวาปิยเต เป็นต้น.

ปัจจัยพิเศษ

๑. ปัจจัยที่สำหรับประกอบกับธาตุอีก ๓ ตัว คือ ข, ฉ, ส, เป็นไปในความปรารภหา อุกาหรณ์ดังนี้ :-

ภุช ธาตุ เป็นไปในความกิน ข ปัจจัย
(ภุช + ข = พุกุข + ติ) สำเร็จรูปเป็น พุกุขติ
ย่อมปรารภหาจะกิน.

ฆส ธาตุ เป็นไปในความกิน ฉ ปัจจัย
(ฆส + ฉ = ชิฆจ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ชิฆจติ
ย่อมปรารภหาจะกิน.

หรุ ธาตุ เป็นไปในความนำไป ส ปัจจัย
(หรุ + ส = หิสี + ติ) สำเร็จรูปเป็น หิสีติ
ย่อมปรารภหาจะนำไป.

๒. ปัจจัยที่สำหรับประกอบกับนามศัพท์ให้เป็น
กิริยาศัพท์ ๒ ตัว คือ อาย, อีย เป็นไปในความ-
ประพฤติ. อุกาหรณ์ดังนี้ :-

จิรายติ ประพฤติชั่วอยู่. ปุตุติยติ ย่อมประพฤติ-
ให้เป็นเพียงดังบุตร เป็นต้น.

ข้อควรจำ :- ถ้าประกอบกับคุณนาม แปลว่า
 ประพจน์ เช่น จิรายติ ประพจน์ช้อยอยู่ ปิยายติ
 ย่อมประพจน์รัก ถ้าประกอบกับนามนาม แปลว่า
 ประพจน์ให้เป็นเพียงดัง... ประพจน์เพียงดัง...เช่น
 ปุตตยติ ย่อมประพจน์ให้เป็นเพียงดังบุตร ฐมยติ
 ย่อมประพจน์เพียงดังคว้น เป็นต้น

อส ธาตุ

อส ธาตุ เป็นไปในความมี, ความเป็น อยู่หน้า
 แปลงวิภัติทั้งหลายแล้ว ลบพยัญชนะต้นธาตุบ้าง
 ที่สุดธาตุบ้าง อย่างนี้ :-

ติ	เป็น ตฤ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อดฤ.
อนฺติ	คงรูป	ลบต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น สนฺติ.
สิ	คงรูป	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อส.
ถ	เป็น ตถ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อดถ.
มิ	เป็น มหิ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อมฺหิ.
ม	เป็น มห	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อมฺห.
ตุ	เป็น ตฤ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อดฤ.

เอยฺย เป็น อียา	ลบตันธาตุ	สำเร็จรูปเป็น สียา.
เอยฺย	กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อสฺส.
เอยฺยํ	กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อสฺสํ.
เอยฺยํ เป็น อียํ	ลบตันธาตุ	สำเร็จรูปเป็น สียํ.
เอยฺยาสี	กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อสฺส.
เอยฺยายถ	กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อสฺสถ.
เอยฺยยามิ	กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อสฺสํ.
เอยฺยยาม	กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อสฺสาม.
อิ คจฺรูป	ที่หะตันธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อาสี.
อุ คจฺรูป	ที่หะตันธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อาสุํ.
ตุถ คจฺรูป	ที่หะตันธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อาสีตุถ.
อี คจฺรูป	ที่หะตันธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อาสี.
มหา คจฺรูป	ที่หะตันธาตุ	สำเร็จรูปเป็น อาสีมหา.

จบอาขยาต

แต่....ลูกเณรที่รัก

.....

พ่อแม่เจ้า	ขาดเงินทอง	มากองให้
จงดั่งใจ	ไผ่เพียง	เรียนหนังสือ
จงฝึกตน	ค้นความรู้	เป็นคู่มือ
เพื่อยึดถือ	เอาไว้	ใช้เลี้ยงกาย
พ่อกับแม่	มีแต่	จะแก่เฒ่า
จะเลี้ยงเจ้า	เรื่อยไป	นั้นอย่าหมาย
หาวิชา	เลี้ยงตน	ไปจนตาย
เจ้าสหาย	แม่กับพ่อ	ก็ชื่นใจ.

พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์)
วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร

กิตก์

(นามกิตก์และกิริยากิตก์)

กิตก์นั้นเป็นชื่อของศัพท์ที่ท่านประกอบปัจจัย
หมู่หนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดหมายเนื้อความของ
นามศัพท์ และกิริยาศัพท์ที่ต่างๆ กัน

กิตก์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ คือ นามกิตก์
กิตก์ที่เป็นนามศัพท์อย่าง ๑ กิริยากิตก์ กิตก์ที่เป็น
กิริยาศัพท์อย่าง ๑, กิตก์ทั้ง ๒ อย่างนี้ ล้วนมี
ธาตุเป็นที่ตั้งทั้งสิ้น.

นามกิตก์

กิตก์ที่เป็นนามนามกิต্তิ เป็นคุณนามกิต্তิ
เรียกว่า นามกิตก์ นามกิตก์นี้จัดเป็นสาธนะ
มีปัจจัยเป็นเครื่องหมายว่าศัพท์นี้เป็นสาธนะนั้นๆ
เพื่อจะให้มีความแปลกกัน

สาธนะ

ศัพท์ที่ท่านให้สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ชื่อ
สาธนะ สาธนะนั้นแบ่งเป็น ๗ คือ กัตตุสาธนะ,
กัมมสาธนะ, ภาวสาธนะ, กรณสาธนะ, สัมปทาน-
สาธนะ, อปาทานสาธนะ, อธิกรณสาธนะ.

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะ จัดเป็น ๓ คือ กัตตุรูป,
กัมมรูป, ภาवरูป.

กัตตุสาธนะ

ศัพท์ใดเป็นชื่อของผู้ทำ คือ ผู้ประกอบกิจยานั้น
เป็นต้นว่า กุมภกาโร ผู้ทำซึ่งหม้อ, ทายโก ผู้ให้,
โอวาทโก ผู้กล่าวสอน, สาวโก ผู้ฟัง. ศัพท์นั้น
ชื่อ กัตตุสาธนะ แปลว่า ผู้-, ถ้างลงในอรรถคือ
ตัสสึละ แปลว่า ผู้-โดยปกติ

กัมมสาธนะ

ผู้ทำทำสิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น
เป็นต้นว่า ปิโย เป็นที่รัก, รโส วิสัยเป็นที่ยินดี

ก็ดี, ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งของที่เขาทำ เป็นต้นว่า
กิจจํ กรรมอันเขาพึงทำ, ทานํ สิ่งของอันเขาพึง-
ให้ก็ดี ชื่อว่า กัมมสาธนะ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า
เป็นที่-, ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า เป็นที่อันเขา-

ภาวสาธนะ

ศัพท์บอกกิริยา คือความทำของผู้ทำ เป็นต้น
ว่า คมนํ ความไป, จานํ ความยืน, นิสชฺชา
ความนั่ง, สยนํ ความนอน. ชื่อว่า ภาวสาธนะ
เป็นภาวรูปอย่างเดียว แปลว่า ความ- ก็ได้
การ- ก็ได้ อัน- ก็ได้.

กรณสาธนะ

ผู้ทำทำด้วยสิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น
เป็นต้นว่า พนฺธํ วัตถุเป็นเครื่องผูก, ปหฺรณํ วัตถุ
เป็นเครื่องประหาร, วิชฺฌณํ วัตถุเป็นเครื่องไซ ชื่อว่า
กรณสาธนะ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า เป็นเครื่อง-
ก็ได้ เป็นเหตุ- ก็ได้ ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า
เป็นเครื่องอันเขา- ก็ได้ เป็นเหตุอันเขา- ก็ได้.

สัมปทานสาธนะ

ผู้ทำให้แก่ผู้ใดหรือแก่สิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของผู้นั้น หรือของสิ่งนั้น เป็นต้นว่า สมุปทานํ วัตถุ เป็นที่มอบให้ ชื่อว่า สัมปทานสาธนะ ที่เพื่อกัตตุรูป แปลว่า เป็นที่-, ที่เพื่อกัมมรูป แปลว่า เป็นที่อันเขา-.

อปาทานสาธนะ

ผู้ทำไปปราศจากสิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น เป็นต้นว่า ปกสฺสโร แदनสรานอกแห่งรัศมี ปกโว แदनเกิดก่อน ภิกฺโข แदनกลัว (ยักษ์) ชื่อว่า อปาทานสาธนะ แปลว่า เป็นแดน-.

อธิกรณสาธนะ

ผู้ทำทำในที่ใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของที่นั้น เป็นต้นว่า ฐานํ ที่ตั้ง, ที่ยืน, อาสนํ ที่นั่ง, สยณํ ที่นอน, ชื่อว่า อธิกรณสาธนะ ที่เพื่อกัตตุรูป แปลว่า เป็นที่-, ที่เพื่อกัมมรูป แปลว่า เป็นที่อันเขา-.

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะ

จัดเป็น ๓ คือ กัตตุรูป, กัมมรูป, ภาวรูป.

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นกัตตุวาทกัตติ,
เป็นเหตุกัตตุวาทกัตติ, สาธนะนั้นเป็น กัตตุรูป.

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นกัมมวาทกัตติ
เป็นเหตุกัมมวาทกัตติ สาธนะนั้นเป็น กัมมรูป.

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นภาววาทก สาธนะ
นั้นเป็น ภาวรูป.

ปัจจัยแห่งนามกิตก์

ปัจจัยที่สำหรับประกอบนามกิตก์นั้นมี ๓ พวก
คือ

กิตปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์ที่เป็น
กัตตุรูปอย่างเดียว ๑.

กิจปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์ที่เป็น
กัมมรูป และภาวรูป ๑.

กิตกิจปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์แม่ทั้ง
๓ เหล่า ๑.

- ๑. กิตปัจจย** อย่างนี้:- กุวิ, ณี, ญะ, ตุ, รฐ.
๒. กิจจปัจจย อย่างนี้:- ข, ญ.
- ๓. กิตกัจจปัจจย** อย่างนี้:- อ, อิ, ณ, ตะเว, ติ,
 ตุ๋, ยู.

อย่างนี้:- กุวิ, ฦ, ฦว, ต, ฐ.

- ## ២. កិច្ចប្រជុំ

อย่างนี้:- ข, ฅย.

- ### ๓. กิตติกิจปัจจุัย

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

วิเคราะห์ในกิตปัจจัย

កុវិ, ឆី, ឆ្មា, តុ, រុ

(เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ, เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ
ลงในอรรถแห่งตัสสีละ และเป็นสมาสรป ตัสสีลสาธนะ)

កុរិ ប័ទ្ទជ័យ

(ลบ กุวิ ปัจจัย และธาตุสองตัว ลบที่สุดธาตุ)

สยัม ภาวตีติ สยมฺภู. (ผู้ใด) ย่อมเป็นเอง
 เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้เป็นเอง. สยัม เป็นบทหน้า
 ภู ธาตุ ในความเป็น, เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

อุเรน คจฺจนตติ อฺโรโค. (สัตว์ใด) ย่อมไป
ด้วยอก เหตุนั้น (สัตว์นั้น) ชื่อว่า ผู้ไปด้วยอก.
อร เป็นบทหน้า คมฺ ชาติ ในความไป.

สํ สุกฺกจุ ขนฺตีติ สงฺโฆ. (สัตว์ใด) ย่อมขุด
(ซึ่งแผ่นดิน) ดี คือว่า ด้วยดี เหตุนั้น (สัตว์นั้น)
ชื่อว่า ผู้ขุดดี. สํ เป็นบทหน้า ขนฺ ชาติ ในความขุด.

ณี ปัจจัย

(ลบ ณ เหลือ อี ที่มะต้นธาตุ, พกฺทธีต้นธาตุ
หรือวิการต้นธาตุ ถ้าเป็นอิตถิลिङ्कแปลงเป็น อินี
เว้นธาตุ ๓ ตัว หรือต้นธาตุเป็นที่มะ)

ธมฺมํ วทติ สีเลนาติ ธมฺมวาที. (ผู้ใด) ย่อม-
กล่าว ซึ่งธรรม โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า
ผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ, เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ
ลงในอรรถแห่งตัสสิลละ,

ธมฺมํ วตฺตํ สีลมสฺสาติ ธมฺมวาที. ความกล่าว
ซึ่งธรรม เป็นปกติ ของเขา เหตุนั้น (เขา) ชื่อว่า
ผู้มีความกล่าวซึ่งธรรมเป็นปกติ, เป็นสมาสรูป
ตัสสิลสาธนะ. ธมฺม เป็นบทหน้า วท ชาติ ในความ
กล่าว ถ้าเป็นอิตถิลिङ्क เป็น ธมฺมวาที. ถ้าเป็น
นปฺสกลิङ्คเป็น ธมฺมวาที.

ปาปํ กโรติ สีเลนาติ ปาปการี. (ผู้ใด) ย่อมทำ
ซึ่งบาป โดยปกติ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ผู้ทำซึ่งบาป-
โดยปกติ. ปาป เป็นบทหน้า กรุ ธาตุ ในความทำ.

ธมฺมํ จรติ สีเลนาติ ธมฺมจารี (ผู้ใด)
ย่อมประพฤติ ซึ่งธรรม โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น)
ชื่อว่า ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ. ธมฺม เป็นบท
หน้า จรุ ธาตุ ในความประพฤติ, ในความเที่ยว.

ณฺว ปัจจัย

(แปลง ณฺว เป็น อก ถ้าเป็นอิตถิลิงค์เป็น อิกา
ที่ฆะตันธาตุ, พฤทธิตันธาตุ หรือวิการตันธาตุ
เว้นธาตุ ๓ ตัว หรือตันธาตุเป็นที่ฆะ)

เทตติ ทายโก. (ผู้ใด) ย่อมให้ เหตุนั้น (ผู้นั้น)
ชื่อว่า ผู้ให้. ทา ธาตุ ในความให้ เป็นกัตตุรูป
กัตตุสาธนะ ถ้าอิตถิลิงค์เป็น ทายิกา.

เหตติ นายโก. (ผู้ใด) ย่อมนำไป เหตุนั้น
ผู้นั้น ชื่อว่า ผู้นำไป หิ ธาตุ ในความนำไป.

อนุสาสตีติ อนุสาสโก. (ผู้ใด) ย่อมตามสอน
เหตุ นั้น (ผู้ นั้น) ชื่อว่า ผู้ตามสอน. **อนุ** เป็นบทหน้า
สาส ฐาตุ ในความสอน.

สุณาตีติ สาวโก. (ผู้ใด) ย่อมฟัง เหตุ นั้น
(ผู้ นั้น) ชื่อว่า ผู้ฟัง. **สุ ฐาตุ** ในความฟัง

ต จักจย

(แจกอย่าง สตุฏ ผู้สอน)

กโรตีติ กตฺตา. (ผู้ใด) ย่อมทำ เหตุ นั้น
(ผู้ นั้น) ชื่อว่า ผู้ทำ, เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ

กโรติ สีเลนาติ กตฺตา. (ผู้ใด) ย่อมทำ
โดยปกติ เหตุ นั้น (ผู้ นั้น) ชื่อว่า ผู้ทำโดยปกติ.
กร ฐาตุ ในความทำ เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ
ลงในอรรถแห่งตัลลิสละ.

วทตีติ วตฺตา. (ผู้ใด) ย่อมกล่าว เหตุ นั้น
(ผู้ นั้น) ชื่อว่า ผู้กล่าว. **วท ฐาตุ** ในความกล่าว.

ชานาตีติ ณาตา. (ผู้ใด) ย่อมรู้ เหตุ นั้น
(ผู้ นั้น) ชื่อว่า ผู้รู้. **ณา ฐาตุ** ในความรู้.

ธาทิตติ ธาตา. (ผู้ใด) ย่อมทรงไว้ เหตุนั้น
(ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ทรงไว้. ธรุ-ธธา ธาตุ ในความทรง.

ฐ ปัจจัย

(ลบ ร เสีย ธาตุสองตัวขึ้นไปลบที่สุดธาตุ)

ปารํ คจฺจติ สีเลนาติ ปารคฺ. (ผู้ใด) ย่อมถึง
ซึ่งฝั่ง โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ถึงซึ่งฝั่ง-
โดยปกติ. ปาร เป็นบทหน้า คมฺ ธาตุ ในความถึง
เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในอรรถแห่งตัสสีละ.

วิชานาติ สีเลนาติ วิญญฺ. (ผู้ใด) ย่อมรู้วิเศษ
โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้รู้วิเศษโดยปกติ.
วิ เป็นบทหน้า ญา ธาตุ ในความรู้, ช้อน ญ

ภิกฺขติ สีเลนาติ ภิกฺขุ. (ผู้ใด) ย่อมขอ
โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ขอโดยปกติ.
ภิกฺข ธาตุ ในความขอ.

วิเคราะห์ในกิจจปัจจัย

ข, ฌย

(เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะทุกรูปวิเคราะห์)

ข ปัจจัย

(มี ทุ สุ อีส เป็นบทหน้า ลบ ข ปัจจัย)

ทุกฺเขน ภริยตีติ ทุกฺกริ. (กรรมใด) อันเขา
ทำได้โดยยาก เหตุนั้น (กรรมนั้น) ชื่อว่า อันเขา-
ทำได้โดยยาก. ทุ เป็นบทหน้า กรุ ธาตุ ในความทำ
เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

สฺุเขน ภริยตีติ สุกฺโร. (ผู้ใด) อันเขาเลี้ยงได้
โดยง่าย เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า อันเขาเลี้ยงได้-
โดยง่าย. สุ เป็นบทหน้า กรุ ธาตุ ในความเลี้ยง.

ทุกฺเขน รกฺขียตีติ ทุรกฺขิ. (จิตใด) อันเขา
รักษาได้โดยยาก เหตุนั้น (จิตนั้น) ชื่อว่า อันเขา-
รักษาได้โดยยาก. ทุ เป็นบทหน้า รกฺข ธาตุ
ในความรักษา.

ณฺย ปัจจัย

(ลบ ณ เหลือ ย แล้วแปลง ย กับที่สุดธาตุ
เป็นรูปแบบต่าง ๆ)

กาทพฺพนฺติ การิยฺ. (กรรมใด) อันเขาพึงทำ
เหตุนั้น (กรรมนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงทำ. กรฺ ธาตุ
ในความทำ เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

เหตพฺพนฺติ เหยยฺ. (สิ่งใด) อันเขาพึงนำไป
เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงนำไป. นิ ธาตุ
ในความนำไป.

วตฺตพฺพนฺติ วชฺชฺ. (คำใด) อันเขาพึงกล่าว
เหตุนั้น (คำนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงกล่าว. วทฺ ธาตุ
ในความกล่าว.

ทมิตพฺโพติ ทมฺโม. (ผู้ใด) อันเขาพึงทราบได้
เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงทราบได้. ทมฺ ธาตุ
ในความฝึก, ทรมาน.

ยฺยชิตพฺพนฺติ โยคฺคฺ. (สิ่งใด) อันเขาพึงประกอบ
เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงประกอบ. ยฺยชฺ ธาตุ
ในความประกอบ.

ครหิตพฺพหฺตติ คารยฺหํ. (กรรมใด) อันเขา
พึงติเตียน เหตุนั้น (กรรมนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึง-
ติเตียน. **ครหฺ ธาตุ** ในความติเตียน.

ทาทพฺพหฺตติ เทยฺยํ. (สิ่งใด) อันเขาพึงให้ เหตุนั้น
(สิ่งนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงให้. **ทา ธาตุ** ในความให้.

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ บางศัพท์ก็ใช้เป็น
กริยาภิัตก คือ ใช้คุมพากย์ได้เหมือนกริยาภิัตก
อุทาหรณ์ว่า **เต จ ภิกฺขุ คารยฺหา. อนึ่ง ภิกฺษุ ท.**
เหล่านั้น อันท่าน พึงติเตียน.

วิเคราะห์ในกิตติกิจปัจจัย

อ, อิ, ณ, ตเว, ติ, ตํ, ยุ.

(เป็นได้ทุกรูป ทุกสาธนะ)

อ ปัจจัย

ปฏฺิ สํ ภิชฺชตฺติติ ปฏฺิสมฺภิทา. (ปัญญาใด)
ย่อมแตกฉานดี โดยต่าง เหตุนั้น (ปัญญานั้น)
ชื่อว่า แตกฉานดีโดยต่าง. **ปฏฺิ + สํ** เป็นบทหน้า

ภิกขุ ธาตุ ในความแตก เป็นอิตถิลิงค์ เป็นกัตตุรูป
กัตตุสาธนะ

หิตํ กโรตติ หิตกฺกโร. (ผู้ใด) ย่อมทำ
ซึ่งประโยชน์เกื้อกูล เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ทำ-
ซึ่งประโยชน์เกื้อกูล. หิต เป็นบทหน้า กร ธาตุ
ในความทำ. เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ

นิสฺสายํ นํ วสตีติ นิสฺสโย. (ศิษย์) อาศัย
ซึ่งอาจารย์นั้น อยู่ เหตุนั้น (อาจารย์นั้น) ชื่อว่า
เป็นที่อาศัยอยู่ (ของศิษย์). นิ เป็นบทหน้า สี ธาตุ
ในความอาศัย. เป็นกัตตุรูป กัมมสาธนะ.

สิกฺขียตีติ สิกฺขา. (ธรรมชาติใด) อันเขาศึกษา
เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า อันเขาศึกษา,
เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

สิกฺขณํ สิกฺขา. ความศึกษา ชื่อว่า สิกขา
สิกข ธาตุ ในความศึกษา, สำเหนียก. เป็นภาวรูป
ภาวสาธนะ.

วิเนติ เตหาติ วินโย. (บัณฑิต) ย่อมแนะนำด้วยอุบายนั้น เหตุนั้น (อุบายนั้น) ชื่อว่า เป็นเครื่องแนะนำ (ของบัณฑิต). วิ เป็นบทหน้า นิ ธาตุในความนำไป, เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ.

ปรหมํ ภวติ เอตสฺมาติ ปภโว. (แม่น้) ย่อมเกิดก่อน แต่ประเทศนั้น เหตุนั้น (ประเทศนั้น) ชื่อว่า เป็นแดนเกิดก่อน (แห่งแม่น้). ป เป็นบทหน้า ภู ธาตุในความมี, ความเป็น เป็นกัตตุรูป อปาทานสาธนะ.

อิ ปัจจัย

อุทกํ ทธาตติ อุทอิ. (ประเทศใด) ย่อมทรงไว้ซึ่งน้ำ เหตุนั้น (ประเทศนั้น) ชื่อว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งน้ำ (ทะเล). อุท เป็นบทหน้า ธา ธาตุในความทรง, เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

สนฺธิยตติ สนฺธิ. (วาจาใด) อันเขาต่อ เหตุนั้น (วาจานั้น) ชื่อว่า อันเขาต่อ. สํ เป็นบทหน้า ธา ธาตุในความต่อ. เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

นิธิยตีติ นิธิ. (สมบัติใด) อันเขาฝังไว้ เหตุนั้น (สมบัตินั้น) ชื่อว่า อันเขาฝังไว้. **นิ** เป็นบทหน้า ธา ธาตุ ในความฝังไว้. เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

ณ ปัจจัย

(ลบ ณ ที่ฆะต้นธาตุ พฤทธิต้นธาตุ หรือ
วิการต้นธาตุ เว้นธาตุ ๓ ตัว หรือต้นธาตุเป็นที่ฆะ)

กมุ มํ **กโรตีติ** **กมุ** **กาโร.** (ผู้ใด) ย่อมทำ
ซึ่งกรรม เหตุนั้น (ผู้หนึ่ง) ชื่อว่า ผู้ทำซึ่งกรรม.
กมุ เป็นบทหน้า กรุ ธาตุ ในความทำ, เป็น
กัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

รุชชตีติ **โรโค.** (อาพาธใด) ย่อมเสียดแทง
เหตุนั้น (อาพาธนั้น) ชื่อว่า ผู้เสียดแทง. **รุช** ธาตุ
ในความเสียดแทง, เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

วหิตพฺโพติ **วาโ.** (การะใด) อันเขาพื้ง-
นำไป เหตุนั้น (การะนั้น) ชื่อว่า อันเขาพื้งนำไป.
วห ธาตุ ในความนำไป, เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

ปจัน ปาโก. ความหุง ชื่อว่า ปากะ. **ปจุ ธาตุ**
ในความหุง, ความต้ม. เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ.

ทุสฺสติ เตนาติ โทโส. (ชน) ย่อมประทุษร้าย
ด้วยกิเลสนั้น เหตุนั้น (กิเลสนั้น) ชื่อว่า เป็นเหตุ-
ประทุษร้าย (แห่งชน). **ทุสฺ ธาตุ** ในความ-
ประทุษร้าย, เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ.

อาวสนฺติ เอตฺถาติ อาวาโส. (ภิกษุ ท.)
ย่อมอาศัยอยู่ในประเทศนั้น เหตุนั้น (ประเทศนั้น)
ชื่อว่า เป็นที่อาศัยอยู่ (แห่งภิกษุ ท.) **อา** เป็นบทหน้า
วสฺ ธาตุ ในความอยู่ เป็นกัตตุรูป อธิกรณสาธนะ.

ตเว ปัจจัย

กาตเว เพื่ออันทำ **กรฺ ธาตุ** เป็น กา, **คนฺตเว**
เพื่ออันไป **คมฺ ธาตุ** เอาที่สุตธาตฺเป็น **न्ह**, ปัจจัยนี้
ลงในจตุตถีวิภัตตินาม.

ติ ปัจจัย

(ธาตุตัวเดียวคง ติ ไว้ ธาตุสองตัวขึ้นไป
โดยมากแปลงตามกฎเกณฑ์ของ ต ปัจจัย)

มณฺณตติ มติ. (ปัญญาใด) ย่อมรู้ เหตุนั้น
(ปัญญานั้น) ชื่อว่า ผู้รู้. มนุ ธาตุ ในความรู้
เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

มณฺณติ เอตายาติ มติ. (ชน) ย่อมรู้
ด้วยปัญญานั้น เหตุนั้น (ปัญญานั้น) ชื่อว่า
เป็นเหตุรู้ (แห่งชน). เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ.

มนนํ มติ. ความรู้ ชื่อว่า มติ มนุ ธาตุ
ในความรู้ เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ.

สธตติ สติ. (ธรรมชาติใด) ย่อมระลึก เหตุนั้น
(ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า ผู้ระลึก. สธ ธาตุ ในความระลึก
เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

สธติ เอตายาติ สติ. (ชน) ย่อมระลึก
ด้วยธรรมชาตินั้น เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า
เป็นเหตุระลึก (แห่งชน). เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ.

สรณํ สติ. ความระลึก เชื่อว่า สติ. เป็นภาวรูป
ภาวสาธนะ. **สรุ ธาตุ** ในความระลึก.

สมปชฺชิตพฺพาทิ สมฺปตฺติ. (ธรรมชาติใด)
อันเขาพึงถึงพร้อม, เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) เชื่อว่า
อันเขาพึงถึงพร้อม. **สํ** เป็นบทหน้า **ปทฺ ธาตุ**
ในความถึง เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

คจฺจนฺติ เอตฺถาติ คติ. (ชน ท.) ย่อมไป
ในภูมินั้น เหตุนั้น (ภูมินั้น) เชื่อว่า เป็นที่ไป
(แห่งชน ท.). **คมฺ ธาตุ** ในความไป, ความถึง
เป็นกัตตุรูป อธิกรณสาธนะ.

ตุํ ปัจจัย

กาตุํ เพื่ออันทำ กรฺ ธาตุ, คนฺตุํ เพื่ออันไป
คมฺ ธาตุ. ปัจจัยนี้ลงในปฐมวิภัตติ (แปลเป็น
ประธาน) และจตุตถีวิภัตติ (แปลว่า เพื่ออัน).

ยุ ปัจจัย

(ธาตุทั่วไป แปลง ยุ เป็น อน ธาตุที่มี ร, ม หรือ ห อยู่หลัง แปลง ยุ เป็น อณ ได้บ้าง)

เจตยตีติ เจตนา. (ธรรมชาติใด) ย่อมคิด, เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า ผู้คิด. จิต ธาตุ ในความคิด เป็นอิตถิลิงค์, เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

กฺขุณฺณติ สีเลนาติ โกรโห. (ผู้ใด) ย่อมโกรธ โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้โกรธโดยปกติ. กฺขุ ธาตุ ในความโกรธ, เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในอรรถแห่งตัสสีละ.

ภฺยชิตพฺพนฺติ โภชน. (สิ่งใด) อันเขาพึงกิน เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงกิน. ภฺย ธาตุ ในความกิน. เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

คจฺฉิยเตติ คมน. (อันเขา) ย่อมไป เหตุนั้น ชื่อว่า ความไป. คม ธาตุ ในความไป, ความถึง เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ.

กโรติ เตนหาติ กรณํ. (เขา) ย่อมทำ ด้วยสิ่งนั้น
เหตุ นั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า เป็นเครื่องทำ (แห่งเขา).
กร ธาตุ ในความทำ เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ.

สํวณฺณียติ เอตายาติ สํวณฺณหา. (เนื้อความ)
อันท่าน ย่อมพรรณนาพร้อม ด้วยวาจา นั้น เหตุ นั้น
(วาจา นั้น) ชื่อว่า เป็นเครื่องอันท่านพรรณนาพร้อม
(แห่งเนื้อความ) **สํ** เป็นบทหน้า **วณฺณ ธาตุ** ในความ
พรรณนา, เป็นกัมมรูป กรณสาธนะ.

สยฺหนฺติ เอตฺถาติ สยฺหนํ. (เขา ท.) ย่อมนอน
ในที่นั้น, เหตุ นั้น (ที่นั้น) ชื่อว่า เป็นที่นอน
(แห่งเขา ท.) **สี ธาตุ** ในความนอน เป็นกัตตุรูป
อธิกรณสาธนะ.

ข้อความจำ :- ภาวสาธนะจัดเป็นนามนามแจกด้วย
วิภัติทั้ง ๗ แปลงรูปไปต่างๆ และแปล
ออกสำเนียงอายตนิบาตได้ ส่วนสาธนะ
อีก ๖ นอกนี้ เป็นคุณนาม.

พระบาลี

กมฺมํ วิชฺชา จ ชมฺโม จ สีสํ จีวิตมุตฺตมํ
เอเตน มจฺจา สุขฺณนฺติ น โคตฺเตน ชเนน วา.

ทวยชนดีเด่นได้	ดิลกงาน
กับหนึ่งวิชาชาญ	เชี่ยวชาญ
ศีลธรรมช่วยชีพสาร	สั่งสุข สันติ์นา
หาใช่กุลทรัพย์กู้	ก่อให้เกิด สุกุติศรี

พระพรหมกวี (วรวิทย์ ป.จ.๘)

วัดโมลีโลกยาราม

กิริยาภิตกั

ภิตกัที่เป็นภิริยา เรียกว่า ภิริยาภิตกั.
ภิริยาภิตกันี้ประกอบด้วยภิภัตติ วจนะ กาล ธาตุ
วากภ ปัจฉัย เหมือนอาขยาต ต่างแต่ไม่มีบทและ
บุรุษเท่านั้น.

ภิภัตติ

ภิริยาภิตกันั้นไม่มีภิภัตติแผนกหนึ่งเหมือน
ภิภัตติอาขยาต ใช้ภิภัตตินาม. ถ้านามศัพท์เป็นภิภัตติ
และวจนะอันใด ภิริยาภิตกัก็เป็นภิภัตติและวจนะ
อันนั้นตาม อย่างนี้ :-

ภิกขุ คาม ภิกขุทาย ภิกขุโจ. ภิกขุ เข้าไปแล้ว
สู่บ้าน เพื่อก่อนข้าว.

เยเกจิ พุทฺธ สรรณ คตา เส. (ชน ท.) เหล่าใด-
เหล่าหนึ่ง ถึงแล้ว ซึ่งพระพุทฺธเจ้า ว่าเป็นที่ระลึก ชี.

เอก ภุริส ฦตฺต คเหตุวา คจฺจหนฺต ปสฺสามิ.
(ข้า) ย่อมเห็น ซึ่งบุรุษ คนหนึ่ง ผู้ถือ ซึ่งร่ม ไปอยู่.

กาล

กิริยาภิกตักแบ่งกาลที่เป็นประธานได้ ๒ คือ
ปัจจุบันกาล ๑ อดีตกาล ๑. กาลทั้ง ๒ นั้น
แบ่งให้ละเอียดย่ออีก ปัจจุบันกาลจัดเป็น ๒ คือ
ปัจจุบันแท้ ๑ ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต ๑, อดีตกาล
จัดเป็น ๒ เหมือนกัน คือ ล่วงแล้ว ๑ ล่วงแล้ว-
เสร็จ ๑.

ปัจจุบันกาล

- ๑) ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่
อุ. อหํ ฆมมํ สุนฺหโต ปีติํ ลภามิ. ข้า พังอยู่
ซึ่งธรรม ย่อมได้ ซึ่งปีติ.
- ๒) ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต แปลว่า เมื่อ
อุ. อนุสนฺธิ ฆมฺเวตฺวา ฆมมํ เทเสฺนโต อิมํ
คาถมาห. (พระศาสดา) เมื่อทรงสืบท่อ
ซึ่งอนุสนธิ แสดง ซึ่งธรรม ตรัสแล้ว
ซึ่งพระคาถา นี้.

อดีตกาล

๑) ล่วงแล้ว แปลว่า แล้ว

อ. ตโย มาสา อติกุณฑา เตือน ท. ๓
ก้าวล่วงแล้ว.

๒) ล่วงแล้วเสร็จ แปลว่า ครั้น - แล้ว

อ. เยน ภควา, เตนุปสงุมิ, อุปสงกมิตวา
ภควนุตํ อภิวาเทตวา, เอกมนุตํ นิสิติ.
(ภิกษุรูปหนึ่ง) พระผู้มีพระภาคเจ้า
(ย่อมประทับอยู่) โดยที่ใด, เข้าไปใกล้แล้ว
โดยที่นั่น, ครั้นเข้าไปใกล้แล้ว ไหว้แล้ว
ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งแล้ว
ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

วาทก

วาทกในกิริยาภิตกก็จัดเป็น ๕ เหมือนวาทกใน
อาชยาด ต่างกันสักว่ารูปแห่งกิริยาศัพท์ อุทาหรณ์:-

๑. กัตตวาทก. อ. ภิกขุ คามํ ปิณฺฑทาย
ปวิญฺโจ. ภิกษุ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก่อนข้าว.

๒. กัมมวาทก. อุ. อธิคโต โข มยายัม
ธมฺโม. ธรรมนี้ อันเรา ถึงทัพบแล้ว แล.

๓. ภาววาทก. อุ. การณเณตถ ภวิตพฺพ.
อันเหตุ ในสิ่งนี้ พึงมี.

๔. เหตุกัตตวาทก. อุ. สเทวกํ ดารยฺหโต
(ท่าน) ยังโลกนี้ กับทั้งเทวโลก ให้ข้ามอยู่.

๕. เหตุกัมมวาทก. อุ. อยํ ญโป ปติฏฺฐาปิโต.
พระสญฺป นี้ (อันเขา) ให้ตั้งเฉพาะแล้ว.

ปัจจัยแห่งกิริยาภิตก

ปัจจัยที่สำหรับประกอบกับกิริยาภิตกนั้น
จัดเป็น ๓ พวก เหมือนปัจจัยแห่งนามภิตก.

ภิตปัจจัย อย่างนี้ :- อนุต, ตวนฺตฺ, ตาวี.

กิจปัจจัย อย่างนี้ :- อนีย, ตพฺพ.

ภิตกิจปัจจัย อย่างนี้ :- มาน, ต, ตฺน, ตฺวา, ตฺวาน.

ในปัจจัยทั้ง ๓ พวกนั้น อนุต, มาน ๒ นี้
บอกปัจจุบัณกาล (แปลว่า อยู่, เมื่อ) ตวนฺตฺ, ตาวี,
ต, ตฺน, ตฺวา, ตฺวาน ๖ นี้บอกอดีตกาล (แปลว่า

แล้ว) อนึ่ง, ตพฺพ ๒ นี้บอกความจำเป็น (แปลว่า ฟัง, ควร)

กิตปัจจัย.

(เป็นกัตตฺวาจก และเหตุกัตตฺวาจก)

อนุต ปัจจัย

สุณฺหโต ฟังอยู่. สฺ ชาติ ในความฟัง, ณา
ปัจจัยประจําหมวดธาตุ

กโรฺหโต ทำอยู่. กรฺ ชาติ ในความทำ, โอ
ปัจจัยประจําหมวดธาตุ

กเถฺหโต กล่าวอยู่. กถฺ ชาติ ในความกล่าว
เอ ปัจจัยประจําหมวดธาตุ

ถ้าเป็นอิติลึงค์ ลง อี เป็น สุณฺหติ กโรฺหติ
กเถฺหติ. (แจกอย่าง นารี นาง)

ตวนตุ ปัจจย (แจกแบบ ภควนตุ)

สุตวา ฟังแล้ว. สุ ชาติ ในความฟัง.

ภุตตวา กินแล้ว. ภุ ชาติ ในความกิน
เอาที่สุดชาติ เป็น ต

วสิตวา อยู่แล้ว. วสุ ชาติ ในความอยู่ เอา
ว เป็น วุ แล้วลง อิ

ถ้าเป็นอดีตลิงค์ เป็น สุตวตี, ภุตตวตี,
วสิตวตี. (แจกแบบ นารี นาง)

ตาวี ปัจจย

ปุ.	ิตุ.	หปุ.	คำแปล
สุตาวี	สุตาวินี	สุตาวี	ฟังแล้ว.
ภุตตาวี	ภุตตาวินี	ภุตตาวี	กินแล้ว.
วสิตาวี	วสิตาวินี	วสิตาวี	อยู่แล้ว.

กิจปัจจัย.

(เป็นกัมมวาจก เหตุกัมมวาจก และภาววาจก)

อนีย ปัจจัย

กรณียํ อันเขาพึงทำ. กรุ ชาติ ในความทำ,
เอา น เป็น ณ.

วจนียํ อันเขาพึงกล่าว. วจุ ชาติ ในความกล่าว,
โกชนียํ อันเขาพึงกิน. กุช ชาติ ในความกิน,
พฤทธิ อู เป็น โอ.

ตพพ ปัจจัย

กตตพพํ อันเขาพึงทำ. กรุ ชาติ ในความทำ
ลบ ร ช้อน ต.

วตตพพํ อันเขาพึงกล่าว. วทุ ชาติ ในความ
กล่าว เอา ทุ เป็น ต.

ภุขิตพพํ อันเขาพึงกิน. กุช ชาติ ในความกิน
ลง อิ อาคม.

กิตกิจจปัจจย.

(เป็นได้ทั้ง ๕ วาจก)

มาน ปัจจย

มาน ปัจจยนี้ มีคติเหมือน อนุต ถ้าไม่มี ย
ปัจจย ซึ่งลงในกรรม เป็นกัตตุวาจก ถ้ามี ย ปัจจย
นั้น เป็นกัมมวาจก อย่างนี้ :-

กัตตุวาจก.	กัมมวาจก.
กुरुมาโน ทำอยู่.	กริยามาโน อันเขาทำอยู่.
ภุชมาโน กินอยู่.	ภุชยามาโน อันเขากินอยู่.
วทมาโน กล่าวอยู่.	วจุจมาโน อันเขากล่าวอยู่.

ต ปัจจย

๑. ธาตุมี ม, รุ และ ฬ เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุ.
คโต ไปแล้ว. คมฺ ธาตุ ในความไป, ความถึง.
รโต ยินดีแล้ว รมฺ ธาตุ ในความยินดี.
ขโต อันเขาขุดแล้ว. ขฬฺ ธาตุ ในความขุด.
หโต อันเขาฆ่าแล้ว. หฬฺ ธาตุ ในความฆ่า.

๒. ชาติผู้มี จุ, ชุ, และ ปุ (ทุ) เป็นที่สุด เอาที่สุด
ธาตุ เป็น ต.

สิตโต อันเขารดแล้ว. สิจุ ธาตุ ในความรด.

วิวิตโต สกัตแล้ว. วิ + วิจุ ธาตุ ในความสกต.

มุตโต อันเขากินแล้ว. มุชุ ธาตุ ในความกิน.

จตโต อันเขาสละแล้ว. จชุ ธาตุ ในความสละ.

คุตโต อันเขาคุ้มครองแล้ว. คุปุ ธาตุ ในความ
คุ้มครอง.

ตตโต ร้อนแล้ว. ตปุ ธาตุ ในความร้อน.

๓. ชาติผู้มี อา เป็นที่สุดก็ดี ต เป็นกัมมวาจกก็ดี
ลง อิ.

จิตโต ยืนแล้ว. จา ธาตุ ในความตั้งอยู่.

ปีโต อันเขาตี้มแล้ว. ปา ธาตุ ในความตี้ม.

อภิขุณฺโติ อันเขาเฟ่งจำเพาะแล้ว. อภิ + ณา
ธาตุ ในความเฟ่ง.

ภาสีโต อันเขากล่าวแล้ว. ภาสุ ธาตุ ในความ
กล่าว.

๔. ธาตุมี ท เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น นห
แล้วลบที่สุดธาตุ.

จนฺโท อันเขามุงแล้ว. จทฺ ธาตุ ในความปิด.

สนฺโท จมแล้ว. สทฺ หรือ สิทฺ ธาตุ ในความจม.

รฺนฺโท ร้องให้แล้ว. รุทฺ ธาตุ ในความร้องให้.

จนฺโท อันเขาตัดแล้ว. จิทฺ ธาตุ ในความตัด.

ภินฺโท แดกแล้ว. ภิทฺ ธาตุ ในความแดก.

ทินฺโท อันเขาให้แล้ว. ทา ธาตุ ในความให้.

๕. ธาตุมี รุ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น
ณฺณ แล้วลบที่สุดธาตุ.

ชิณฺโณ แก่แล้ว. ชิริ ธาตุ ในความคร่ำคร่า.

ติณฺโณ ข้ามแล้ว. ตริ ธาตุ ในความข้าม.

ปฺณฺโณ เต็มแล้ว. ปฺริ ธาตุ ในความเต็ม.

๖. ธาตุมี ส เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ฏฐ
แล้วลบที่สุดธาตุ.

ตุฏฺโฐ ยินดีแล้ว. ตุสฺ ธาตุ ในความยินดี.

หฏฺโฐ ร่าเริงแล้ว. หสฺ ธาตุ ในความหัวเราะ.

ปวิฏฺโฐ เข้าไปแล้ว. ป+วิสฺ ธาตุ ในความเข้าไป.

๗. ธาตุมี ธ และ ฏ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ทธ แล้วลบที่สุดธาตุ.

พทุโธ รู้แล้ว. พุธ ธาตุ ในความรู้.

กฏโธ โกรธแล้ว. กุธ ธาตุ ในความโกรธ.

รฏโธ ปิดแล้ว. รุธ ธาตุ ในความกั้น.

ลฏโธ อันเขาได้แล้ว. ลภ ธาตุ ในความได้.

อารฏโธ อันเขาปรารถนาแล้ว. อา + รภ ธาตุ ในความเริ่ม.

๘. ธาตุมี ม เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น นต แล้วลบที่สุดธาตุ.

ปกุณโตะ หลีกไปแล้ว. ป + กม ธาตุ ในความก้าวไป.

ทนุโตะ ทรมานแล้ว. ทม ธาตุ ในความทรมาน, ฝึก

สนุโตะ ระวังแล้ว. สม ธาตุ ในความสงบ, ระวัง.

๙. ธาตุมี ห เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น พห แล้วลบที่สุดธาตุ.

รุพโห งอกแล้ว. รุห ธาตุ ในความงอก.

มุพโห หลงแล้ว. มุห ธาตุ ในความหลง.

วพโห อันน้ำพัดไปแล้ว. วุห ธาตุ ในความลอย.

๑๐. ธาตุบางตัวเมื่อเข้ากับ ต ปัจจัย แปลงธาตุกับ ต ปัจจัย เป็นรูปต่างๆ ได้ เช่น

ปกฺโก อันบุคคลหุงแล้ว, สุกแล้ว, ไหม้แล้ว,
ปจฺ ธาตุ ในความหุง, ต้ม, สุก, ไหม้.

ปหฺนิโน อันบุคคลละแล้ว, เสื่อมแล้ว, ป + หา
ธาตุ ในความละ, เสื่อม.

ททฺโธ อันไฟไหม้แล้ว, ทหฺ ธาตุ ในความเผา,
ไหม้. (แปลง ต เป็น ทฺธมฺ ลบที่สุดธาตุ)

นิลฺสินโน แอบแล้ว, เร้นแล้ว, นิ + ลี ธาตุ ใน
ความแอบ, เร้น.

ลคฺโค ข้องแล้ว, ลคฺ ธาตุ ในความข้อง, ติด.

หมายเหตุ (ให้ท่องจำ) :-

๑. ธาตุมีกรรมลง ต ปัจจัยเป็นกัมมวาจก
๒. ธาตุไม่มีกรรมลง ต ปัจจัยเป็นกัตตุวาจก, ภาววาจก
๓. ธาตุมีกรรมและไม่มีการลงปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก
เป็นเหตุกัมมวาจก
๔. ต ปัจจัย ใช้เป็นนามนามได้ เช่น พุทฺโธ เป็นต้น

ตฺหนาถิปัจจย

ปัจจยมี ตฺน ปัจจย เป็นต้น หมายถึง ปัจจย ๓ ตัว คือ ตฺน ตฺวา ตฺวาน เรียกว่า ตฺหนาถิปัจจย

ตฺน.	ตฺวา.	ตฺวาน.	คำแปล
กาตฺน.	กตฺวา.	กตฺวาน.	ทำแล้ว.
คนฺตฺน.	คนฺตฺวา.	คนฺตฺวาน.	ไปแล้ว.
หนฺตฺน.	หนฺตฺวา.	หนฺตฺวาน.	ฆ่าแล้ว.

- อุปสัคอยู่หน้า แปลงปัจจยทั้ง ๓ เป็น ย.
 อาทาย ถือเอาแล้ว. อา+ทา ชาติ ในความถือเอา,
 ให้.
 ปหาย ละแล้ว. ป+หา ชาติ ในความละ.
 นิสฺสาย อาศัยแล้ว. นิ+สี ชาติ ในความอาศัย,
 นอน.

๒. ธาตุมี ม เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับที่สุด
ธาตุ เป็น มม.

อาคมม มาแล้ว, อาศัยแล้ว. อา + คม ธาตุ
ในความไป.

นิกขมม ออกแล้ว. นิ + ขม ธาตุ ในความออก
หรือ นิ + กม ธาตุ ในความก้าวไป,
ออกไป, แปลง ก เป็น ข.

อภิรมม ยินดียิ่งแล้ว. อภิ + รม ธาตุ ในความ
ยินดี.

๓. ธาตุมี ท เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับที่สุด
ธาตุ เป็น ชช.

อุปฺปชช เกิดขึ้นแล้ว. อุ + ปท ธาตุ ในความเกิด,
ในความถึง.

ปมชช ประมาทแล้ว. ป + มท ธาตุ ในความ-
ประมาท, เมา.

อจฺฉช ชิงเอาแล้ว. อา + ฉท ธาตุ ในความ-
ชิงเอา.

๔. ชาติผู้มี ฐ และ ฏ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับที่สุดธาตุ เป็น ทุธา, พุภ.

วิทุธา แทงแล้ว. วิฐ ชาติ ในความแทง.

ลทุธา ได้แล้ว. ลฏ ชาติ ในความได้.

อารพภ ปรารภแล้ว. อา+รภ ชาติ ในความเริ่ม.

๕. ชาติผู้มี หุ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับที่สุดธาตุเป็น ยุห.

ปคฺคยุห ประคองแล้ว. ป+คหฺ ชาติ ในความ
ประคอง, ถือเอา.

สนฺนยุห ผูกแล้ว. สํ+นหฺ ชาติ ในความผูก.

อารุยุห ขึ้นแล้ว. อา+รฺหฺ ชาติ ในความขึ้น.

แปลง ตฺวา เป็น สุวา, ตฺวาน เป็น สุวาน
เฉพาะแต่ ทิสฺ ชาติ อย่างเดียว.

จบกิริยาภิตกั

หน้าที่นั้น	สำคัญ	อันยอดเยี่ยม
หน้าที่นั้น	เป็นสิ่ง	ต้องศึกษา
หน้าที่นั้น	สำคัญ	ทุกเวลา
หน้าที่เสร็จ	เป็นผาสุก	แสนสุขใจ...

ศัพท์บาลีของวิภัติทั้ง ๗

ปัจจุตตมปโยคญจ	กรณี สมุพทานิย
นิสฺสํกํ สามิวจฺนํ	ภุมฺมาตปนฺนมฺภูจฺมํ

ปจฺจมาวิภัตติ	=	ปัจจุตตวจฺนํ
หุติยาวิภัตติ	=	อุปโยควจฺนํ
ตติยาวิภัตติ	=	กรณีวจฺนํ
จตุตถีวิภัตติ	=	สมุพทานวจฺนํ
ปัญจมีวิภัตติ	=	นิสฺสํกวจฺนํ
ฉกฺขวิภัตติ	=	สามิวจฺนํ
สํตตมีวิภัตติ	=	ภุมฺมวจฺนํ
อาลปนะ	=	อาลปนํ

สมาส

นามศัพท์ ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป ท่านย่อเข้าเป็น
บทเดียวกัน ชื่อว่า สมาส

สมาสว่าโดยกิจ มี ๒ อย่าง คือ สมาสที่ท่าน
ลบลวิภัตติเสียแล้ว เรียกว่า ลุตฺตสมาโส มีอุทาหรณ์
ว่า กจिनฺทุสฺส ผํ้าเพือกจฺฉิน ราชชนํ ทรพฺยํของพระราชา
เป็นต้น ๑ สมาสที่ท่านยังมิได้ลบลวิภัตติ เรียกว่า
อลุตฺตสมาโส มีอุทาหรณ์ว่า ฑูเรนฺนิทานํ วัตถุมนฺนิทาน-
ไนทีโกล, อฺรุสฺสีโลโม พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณํ มีชนที่อก
เป็นต้น ๑.

สมาสว่าโดยชื่อ มี ๖ อย่าง คือ กมฺมธารโย,
ทิกฺข, ตปฺปฺริโส, ทวนฺทุโว, อพฺยयीภาโว, พหฺพพิหิ.

กัมมธารยสมาส

นามศัพท์ ๒ บท มีวิภัตติและวจนะเป็นอย่าง
เดียวกัน บทหนึ่งเป็นประธาน คือ เป็นนามนาม,
บทหนึ่งเป็นวิเศษณะ คือ เป็นคุณนาม หรือเป็นคุณนาม

ทั้ง ๒ บท มีบทอื่นเป็นประธาน ที่ท่านย่อเข้าเป็น
บทเดียวกัน ชื่อว่า กัมมธารยสมาส

กัมมธารยสมาสนั้น มี ๖ อย่าง คือ
วิเสสนบุพพบท, วิเสสนุตตรบท, วิเสสโนภยบท,
วิเสสโนปมบท, สัมภาวนบุพพบท, อวธารณบุพพบท.

๑. วิเสสนบุพพบท มีบทวิเสสนะอยู่หน้า บท
ประธานอยู่หลัง เช่น มหฺนโต ปุริโส = มหาปุริโส
บุรุษใหญ่. ขตฺติยา กญฺญา = ขตฺติยกญฺญา นาง-
กษัตริย์. นิลํ อุปลํ = นิลุปปลํ ดอกอุบลเขียว.

ในสมาสนี้เอามหันตศัพท์ เป็น มหา อย่างนี้
มหาราชฯ พระราชาผู้ใหญ่, มหาธานี เมืองใหญ่,
มหาวนํ ป่าใหญ่ เป็นต้น.

บางสมาสท่านก็ย่อบทวิเสสนะ เหลือไว้แต่
อักษรตัวหน้า อย่างนี้

กฺขจฺจิตา ทิฏฺฐิจิ = กุทิฏฺฐิจิ ทิฏฺฐิอันบัณฑิต-
เกลียด. ปธานํ วจฺหนํ = ปาวจฺหนํ คำเป็นประธาน,
สนฺโต ปุริโส = สปฺปุริโส บุรุษระงับแล้ว.

๒. วิเสสนุตตรบท มีบทวิเสสนะอยู่หลัง บท
ประธานอยู่หน้า อย่างนี้

สตโต วิเสโส = สตตวิเสโส สัตว์วิเศษ,
นโร วโร = นรวโร นระประเสริฐ,
มนุสโส ทลิทโท = มนุสสทลิทโท มนุษย์ขัดสน

๓. วิเสสโนภยบท (แปลว่า ทั้ง..ทั้ง...) มีบท
ทั้ง ๒ เป็นวิเสสนะ มีบทอื่นเป็นประธาน อย่างนี้

สีตญจ สมฏฺญจ = สีตสมฏฺจ (จान์ ที่)
ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง.

อนุโร จ วโร จ = อนุรวโร (ปุริโส บุรุษ)
ทั้งบอดทั้งหนาว

ขญฺโซ จ ขุขฺโซ จ = ขญฺชขุขฺโซ (ปุริโส บุรุษ)
ทั้งกระจอกทั้งค่อม.

๔. วิเสสโนปมบท (แปลว่า เพียงดัง...) มีบท
วิเสสนะเป็นอุปมา จัดเป็น ๒ ตามวิเสสนะอยู่หน้า
และหลัง ดังนี้

(๑) สมาสที่มีอุปมาอยู่หน้า เรียกว่า
อุปมาปุพฺพโท มีอุทาหรณ์ อย่างนี้

สงฺขํ อิว ปณฺฑรํ = สงฺขปณฺฑรํ (ขีรํ นํ้านม)
ขาวเพียงดั่งสังข์.

กาโก อิว สุโร = กากสุโร (คน) กล้าเพียงดั่งกา.

ทิพฺพํ อิว จกฺขุ = ทิพฺพจกฺขุ จักฺษุเพียงดั่งทิพย์.

(๒) สมาสที่มีอุปมาอยู่หลัง เรียกว่า
อุปมานุตตรปโต มีอุทาหรณ์ อย่างนี้
นโร สโร อิว = นรสโร นระเพียงดั่งสีหะ.
ฌาณํ จกฺขุ อิว = ฌาณจกฺขุ ฌาณเพียงดั่ง-
จักษุ.

ปณฺญา ปาสาโท อิว = ปณฺญาปาสาโท
ปัญญาเพียงดั่งปราสาท.

๕. สัมภาวนบุพพบท (แปลว่า ว่า...) มีบท
หน้าอันท่านประกอบด้วย อิติ ศัพท์ บทหลังเป็น
ประธาน ดังนี้

ขตฺติโย (อหํ) อิติ มาโน = ขตฺติยมาโน
มานะว่า (เราเป็น) กษัตริย์.

สโต อิติ สญฺญา = สตฺตสญฺญา ความสำคัญ-
ว่าสัตว์.

สมโณ (อหัง) อิติ ปฏินฺญา = สมณปฏินฺญา
ปฏินฺญาว่า (เราเป็น) สมณะ.

๖. อวธารณบุพพท (แปลว่า คือ) มีบทหน้า
อันท่านประกอบด้วย เอว ศัพท์ (เพื่อจะห้ามเนื้อความ
อันอื่นเสีย) บทหลังเป็นประธาน ดังนี้

ปญฺญา เอว ปไซโต = ปญฺญาปไซโต (ประทีป)
อันโพล่งทั่วคือปัญญา.

พทุธฺ เอว รตนํ = พทุธฺรตนํ รัตนะคือ-
พระพุทธรเจ้า.

สทุธา เอว ธนํ = สทุธาธนํ ทรัพย์คือศรัทธา.

แบบวิเคราะห์ในคัมภีร์ศัพทศาสตร์

วิ.บุพ. = มหนฺโต จ โส ปฺริโส จาติ มหาปฺริโส
บุรุษนั้นด้วย เป็นผู้ใหญ่ด้วย เหตุนั้น ชื่อ บุรุษผู้ใหญ่.

วิ.นุต. = สตุโต จ โส วิเสโส จาติ สตุตฺวิเสโส
สัตว์นั้นด้วย วิเศษด้วย เหตุนั้น ชื่อ สัตว์วิเศษ.

วิ.โนภย. = สิตฺยจฺ ตํ สมฺภูจฺยจฺจาติ สิตฺตสมฺภูจฺ
(जानं ที่) นั้น เย็นด้วย เย็นด้วย เหตุนั้น ชื่อว่า

ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง.

อีก ๓ สมาส มีแบบวิเคราะห์เหมือนอย่างนี้

ทikusมาส

กัมมธารยสมาส ที่มีสังขยาอยู่ข้างหน้า
ชื่อว่า ทikusมาส มี ๒ อย่าง คือ สมหาโร ๑
อสมหาโร ๑

ทikusมาสที่ทำนรวมนามศัพท์ มีเนื้อความ
เป็นพหูวนะ ทำให้เป็นเอกจนะ นปฺสกลิงค์ ชื่อ
สมหารทikus มีอุทาหรณ์ อย่างนี้

ตโย โลกา = ติโลกํ โลก ๓.

จตสฺส ทิสา = จตฺตทิสํ ทิศ ๔.

ปญจ อินฺทริยานิ = ปญจินฺทริยํ อินทรี ๕.

ทikusมาสที่ทำนไม่ได้ทำอย่างนี้ ชื่อ อสมหาร-
ทikus มีอุทาหรณ์ อย่างนี้

เอโก ปุคฺคโล = เอกปุคฺคโล บุคคลผู้เดียว.

จตสฺส ทิสา = จตฺตทิสา ทิศ ๔ ท.

ปญจ พลานิ = ปญจพลานิ กำล้ง ๕ ท.

ข้อควรจำ :- (ให้ท่อง)

๑. ทิคุสมาส ใช้ปกติสังขยาตั้งแต่ เอก (๑) - อฏฺฐหฺวุติ (๘๘) นำหน้านามนามเท่านั้น แต่ถ้ามีอัญญบพเป็นฉฎฺฐีตฺถยาธิกรณพหุพพิหิ (ฉ.ตฺถ.) เช่น ปญฺจวณฺณา (ปีติ), ทสพโล (พุทฺโธ) เป็นต้น

๒. ปกติสังขยา ตั้งแต่ เอกฺกสฺสํ (๑๑) ขึ้นไป นำหน้านามนามเป็นฉฎฺฐีตฺถยาธิกรณพหุพพิหิสมาส (ฉ.ตฺถ.) เช่น ปญฺจสตา (โจรา) อ.โจร ท. มีร้อยห้าเป็นประมาณ เป็นต้น. แต่ถ้าตามหลังนามนามเป็นฉฎฺฐีตฺถปฺปริสสมาส (ฉ.ตฺป.) เช่น ภิกฺขุสฺสํ อ.ร้อยแห่งภิกษุ เป็นต้น.

๓. ปุรณสังขยานำหน้านามนาม เป็นวิเสสน-บุพพบพท กัมมธารยสมาส (วิ.บุพ.กัม.) เช่น ปจฺจมาโค อ.ส่วนที่หนึ่ง เป็นต้น ถ้าตามหลังนามนามหรืออยู่หน้า นามนามแต่มีบพอื่นเป็นประธาน (อัญญบพ) เป็นฉฎฺฐี-ตฺถยาธิกรณพหุพพิหิสมาส (ฉ.ตฺถ.) เช่น อตฺตปญฺจทสฺโม (ชโน) มีตนเป็นที่สิบห้า, ลาซปญฺจํ (วตฺถุ) มีข้าวตอกเป็นที่ห้า เป็นต้น

ตัปปุริสสมาส

นามศัพท์มี ๖ วิภัติเป็นต้น ในที่สุด ท่านย่อ
เข้าด้วยบทเบื่องปลาย ชื่อว่า ตัปปุริสสมาส มี ๖ อย่าง
คือ ทุติยาตปฺปริโส, ตติยาตปฺปริโส, จตุตถิตปฺปริโส,
ปณจมีตปฺปริโส, ฉฏฐิตปฺปริโส, สप्तตมีตปฺปริโส.

ทุติยาตปฺปริสะ อย่างนี้

สุขํ ปตฺโต = สุขปฺปตฺโต (ปฺริโส บุรุษ)
ถึงแล้วซึ่งสุข.

คามํ คโต = คามคโต (ปฺริโส บุรุษ)
ไปแล้วสู่บ้าน.

สพฺพรตฺติ โสภणे = สพฺพรตฺติโสภणे
(จนฺโท พระจันทร์) งามตลอดราตรีทั้งสิ้น.

ตติยาตปฺปริสะ อย่างนี้

อสุเสน (ยุตฺโต) รโถ = อสุสรโถ รถ (เทียมแล้ว)
ด้วยม้า.

สลุเลน วิทูโร = สลุลวิทูโร (ชนุตุ สัตว์)
อันลูกศรแทงแล้ว.

อสีนา กลโห = อสีกลโห ความทะเลาะเพราะดาบ.

จตุตถัตถ์ปปริสะ อย่างนี้

กจินสุส ทุสฺสํ = กจินทุสฺสํ ผ้าเพื่อกจिन.

อาคนตฺตฺกสฺส ฆตฺตํ = อาคนตฺตฺกฆตฺตํ
ฆัตเพื่อผู้มา.

คิลานสุส เกสขฺขํ = คิลานเกสขฺขํ
ยาเพื่อคนไข้.

ปัญจมีตถ์ปปริสะ อย่างนี้

โจรมฺหา ภยํ = โจรภยํ ภัยแต่โจร.

มรณสุมา ภยํ = มรณภยํ ความกลัวแต่-
ความตาย.

พนฺธนา มุตฺโต = พนฺธนมุตฺโต (สตุโต สัตว์)
พ้นแล้วจากเครื่องผูก.

ฉัฏฐัตถ์ปปริสะ อย่างนี้

รณโณ ปุตุโต = ราชปุตุโต บุตรแห่งพระราชา.

ธณฺณานํ ราสี = ธณฺณราสี กองแห่งข้าวเปลือก.

รูกฺขสฺส สาขา = รูกฺขสาขา กิ่งแห่งต้นไม้.

สัตตมัตถ์ปปริสะ อย่างนี้

รูปเ สณฺญา = รูปสณฺญา ความสำคัญในรูป.

สํสาเร ทุกฺขํ = สํสารทุกฺขํ ทุกฺข์ในสงสาร.

วเน ปุप्ผํ = วนปุप्ผํ ดอกไม้ในป่า.

น บุพพบท กัมมธารยสมาส
หรือ อุภยัตถ์ปปริสสมาส (แปลว่า มิใช่...)

น พุราหฺมโณ = อพุราหฺมโณ (อัย ชโน ชนนี้)
มิใช่พราหมณ์.

น วสโล = อวสโล (อัย ชโน ชนนี้)
มิใช่คนถ้อย.

น อสฺส = อนสฺส (อยํ สตุโต สัตว์นี้)
มิใช่ม้า.

น อริโย = อนริโย (อยํ ชโน ชนนี้)
มิใช่พระอริยเจ้า.

ในสมาสนี้ ถ้าพยัญชนะอยู่หลัง น เอา น เป็น อ เหมือน อพราหมโณ เป็นต้น. ถ้าสระอยู่หลัง น เอา น เป็น อน เหมือน อนสฺส เป็นต้น.

ตปฺปฺริสสมาสนี้ แปรลกกันกับกัมมธารยะ อย่างนี้ คือ กัมมธารยะมีวิภัตติและวจนะเสมอกัน บทหนึ่งเป็นประธาน บทหนึ่งเป็นวิเศษนะ หรือเป็นวิเศษนะทั้ง ๒ บท ส่วนตปฺปฺริสสมาส มีวิภัตติและวจนะไม่เสมอกัน

ทวันทวสมาส

(แปลว่า และ...และ...ฯลฯ)

นามนามตั้งแต่ ๒ ศัพท์ขึ้นไป ท่านย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน ชื่อว่า ทวันทวสมาส มี ๒ อย่าง คือ สมหาโร ๑ อสมหาโร ๑ (เหมือนทัก).

สมาหาระ

(บทสมาสเป็นเอกวจนะ นปฺสกลิงค์)

สมถเ จ วิปสุสนา จ สมถวิปสุสน.

สมถะด้วย วิปัสสนาด้วย ชื่อ สมถะและวิปัสสนา.

สงฺโข จ ปณโว จ สงฺขปณว.

สังข์ด้วย บัณเฑาะว์ด้วย ชื่อ สังข์และบัณเฑาะว์.

ปตฺโต จ จีวรญจ ปตฺตจีวร

บาตรด้วย จีวรด้วย ชื่อ บาตรและจีวร.

หตฺถิ จ อสฺโส จ รถเ จ ปตฺติโก จ หตฺถือสสุ-
รทปตฺติก

ช้างด้วย ม้าด้วย รถด้วย คนเดินด้วย ชื่อ ช้าง-
และม้าและรถและคนเดิน.

อสมหาระ

(บทสมาสเป็นพหูวนะ เป็นได้ทุกลิงค์
ใช้ลิงค์ของบทสุดท้ายเป็นหลัก)

จนฺติมา จ สุริโย จ จนฺติมสุริยา.

พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย ชื่อ พระจันทร์-
และพระอาทิตย์ ท.

สมโณ จ พุราหฺมโณ จ สมณพุราหฺมณา.

สมณะด้วย พราหมณ์ด้วย ชื่อ สมณะและ-
พราหมณ์ ท.

สารีปฺตุโต จ โมคฺคฺลฺลาโน จ สารีปฺตุต-
โมคฺคฺลฺลานา.

พระสารีบุตรด้วย พระโมคคัลลานะด้วย ชื่อ
พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.

ปณฺณญจ ปุปฺผญจ ผลญจ ปณฺณปุปฺผผลานิ.

ใบไม้ด้วย ดอกไม้ด้วย ผลไม้ด้วย ชื่อ ใบไม้-
และดอกไม้และผลไม้ ท.

ทวันทวสมาสนี้ แปรลกกันกับวิเสสโนภยบท
กัมมธารยสมาส อย่างนี้ คือ วิเสสโนภยบท เป็น
บทวิเสสนะ ทั้ง ๒ บท ส่วนทวันทวสมาส เป็นบท
ประธานทั้งสิ้น.

อัพยยีภาวสมาส

สมาสที่มีอุปสัค หรือ นิบาตอยู่ข้างหน้า ชื่อว่า
อัพยยีภาวสมาส มี ๒ อย่าง คือ อุปสคคบุพพุโก ๑
นิปาตบุพพุโก ๑

อุปสคคบุพพุกะ มีอุปสัคอยู่ข้างหน้า อย่างนี้ :-

นครสุส สมิปิ อุปนคริ ที่ใกล้เคียง แห่งเมือง
ชื่อว่า ไกลเมือง.

ทรถสุส อภาโว นิทุทรถิ ความไม่มี
แห่งความกระวนกระวาย ชื่อว่า ความไม่มีแห่ง-
ความกระวนกระวาย.

วาทิ อหฺวตฺตตติติ อหฺวตฺ (ยํ วตฺถุ) สิ่งใด
ย่อมเป็นไปตาม ซึ่งลม เหตุนั้น (ตํ วตฺถุ) สิ่งนั้น
ชื่อว่า เป็นไปตามซึ่งลม.

วาทสฺส ปฏิวตฺตตีติ ปฏิวาตํ (สิ่งใด)
ยอมเป็นไปทวน (ตอบ) แก่ลม เหตุนั้น (สิ่งนั้น)
ชื่อว่า เป็นไปทวนแก่ลม.

อตฺตานํ อธิวตฺตตีติ อชฺฌตฺตํ (สิ่งใด)
ยอมเป็นไปทับ ซึ่งตน เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า
เป็นไปทับซึ่งตน. (เอา อธิ เป็น อชฺฌ ในพยัญชนะ-
สนธิ)

นิปาตปุพฺพกะ มินิปาตอยู่ข้างหน้า อย่างนี้ :-
วฺจฺจํ ปฏฺฐิ ปฏฺฐิ ยถาวฺจฺจํ ลำดับ
แห่งคนเจริญแล้ว ท. ชื่อว่า ตามคนเจริญแล้ว หรือ
เย เย วฺจฺจํ ยถาวฺจฺจํ ชนเจริญแล้ว ท.
เหล่าใดเหล่าใด ชื่อ เจริญแล้วอย่างไร.

ชีวสฺส ยตฺตโก ปริจฺเจโท ยาวชีวํ กำหนด
เพียงไร แห่งชีวิต ชื่อว่า เพียงไรแห่งชีวิต.

ปพฺพตสฺส ติโร ติโรปพฺพตํ ภายนอกแห่งภูเข.
นครสฺส พหิ พหินครํ ภายนอกแห่งเมือง.

ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปาสาทํ ภายใน
แห่งปราสาท.

ภตฺตสฺส ปจฺจา ปจฺจภตฺตํ ภายหลังแห่งภตฺร
อํพยยิภาวสฺมาสต่างจากตปฺปริสสฺมาส ดังนี้
ตปฺปริสสฺมาสมิบบทหลังเป็นประธาน ไม่นิยม
ลิงค์และวจนะ ส่วนอํพยยิภาวสฺมาส มีบทหน้า
เป็นประธานและเป็นอุปสรรคและนิบาต บทหลังเป็น
นปฺสกลิงค์ เอกวจนะ

พหุพพิหิสมาส

(แปลว่า มี...)

สมาสอย่างหนึ่งมีบทอื่นเป็นประธาน ชื่อว่า
พหุพพิหิสมาส มี ๖ อย่าง ตามวิภัติ คือ
ทุตฺติยาพหุพพิหิ, ตตฺติยาพหุพพิหิ, จตฺตถิพหุพพิหิ,
ปัฏฺจมีพหุพพิหิ, จัฏฐิพหุพพิหิ, สัตตมีพหุพพิหิ.

ทุตฺติยาพหุพพิหิ เอาบทที่เป็นทุตฺติยาวิภัติ
ในวิเคราะห์เป็นประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้ :-

อาคตา สมณฺหา ยํ โส อาคตสมฺโณ (อาราโม)
สมณฺหะ ท. มาแล้ว สู่อารามใด อารามนั้น ชื่อว่า
มีสมณะมาแล้ว.

รุษหา ลตา ยัม โส รุฬฺหโต (รุฬฺโ) เครือวัลย์
ขึ้นแล้ว สู้ต้นไม้ใด ต้นไม้นั้น ชื่อว่า มีเครือวัลย์-
ขึ้นแล้ว.

สมฺปตฺตา ภิกฺขุ ยัม โส สมฺปตฺตภิกฺขุ (อวาโส)
ภิกษุ ท. ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งอวาสะใด อวาสนั้น ชื่อว่า
มีภิกษุถึงพร้อมแล้ว.

ตติยาพหุพฺพิหิ เอาบทที่เป็นตติยาวิภัตติใน
วิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้ :-

ชิตานิ อินฺทฺรียานิ เยน โส ชิตินฺทฺริโย
(สมโณ) อินทรีย์ ท. อันสมณะใด ชนะแล้ว สมณะ-
นั้น ชื่อว่า มีอินทรีย์อันชนะแล้ว.

กตํ ปุณฺณํ เยน โส กตปุณฺโณ (ปฺริโส) บุญ
อันบุรุษใด ทำแล้ว บุรุษนั้น ชื่อว่า มีบุญอันทำแล้ว.

อาหิตอ อคฺคิ เยน โส อาหิตคฺคิ (พฺราหฺมโณ)
ไฟ อันพราหมณ์ใด บูชาแล้ว พราหมณ์นั้น ชื่อว่า
มีไฟอันบูชาแล้ว

อีกอย่างหนึ่ง บทวิเสสจะอยู่หลัง อย่างนี้บ้าง
 อดคิ อาหิโต เยน โส อดุยาหิโต (พurahมโณ)
 (แปลเหมือนแบบก่อน).

วิส ปิตํ เยน โส วิสปีโต (สโร) ยาพิช
 อันลูกศรใด ตีมาแล้ว ลูกศรนั้น ชื่อว่า มียาพิช-
 อันตีมาแล้ว.

จตุตถิพหุพพิหิ เอาบทที่เป็นจตุตถีวิภัตติใน
 วิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้ :-

ทินุโน สฺยโก ยสฺส โส ทินฺนสฺยโก (ราชา) ส่วย
 (นาคเรหิ อันชาวเมือง ท.) ถวายแล้ว แต่พระราชโอรส
 พระราชานั้น ชื่อว่า มีส่วยอันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว.

กตํ ทณฺฑกมฺมํ ยสฺส โส กตทณฺฑกมฺโม
 (สิสฺโส) ทณฺฑกรรม (อันอาจารย์) ทำแล้ว แก่ศิษย์ใด
 ศิษย์นั้น ชื่อว่า มีทณฺฑกรรมอันอาจารย์ทำแล้ว.

สณฺหาโต สํเวโค ยสฺส โส สณฺหาตสํเวโค
 (ชโน) ความสังเวช เกิดพร้อมแล้ว แก่ชนใด ชนนั้น
 ชื่อว่า มีความสังเวชเกิดพร้อมแล้ว.

ปัญจมีพหุพพิหิ เอาบาทที่เป็นปัญจมีวิภัตติใน
วิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้ :-

นิคฺคตา ชนา ยสฺมา โส นิคฺคตชโน (คาโม)
ชน ท. ออกไปแล้ว จากบ้านใด บ้านนั้น ชื่อว่า
มีชนออกไปแล้ว.

ปตฺตานิ ผลานิ ยสฺมา โส ปตฺตผลโ (รุกฺโข)
ผล ท. หล่นแล้ว จากต้นไม้ใด ต้นไม้นั้น ชื่อว่า
มีผลหล่นแล้ว.

วโฑ ราโค ยสฺมา โส วิตราคโ (ภิกฺขุ) ราคะ
ไปปราศแล้ว จากภิกษุใด ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีราคะ-
ไปปราศแล้ว.

ฉฏฺฐีพหุพพิหิ เอาบาทที่เป็นฉฏฐีวิภัตติใน
วิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้ :-

ชีณฯ อาสวา ยสฺส โส ชีณาสโว (ภิกฺขุ)
อาสวะ ท. ของภิกษุใด สิ้นแล้ว ภิกษุนั้น ชื่อว่า
มีอาสวะสิ้นแล้ว.

สนฺตํ จิตฺตํ ยสฺส โส สนฺตจิตฺโต (ภิกฺขุ) จิต
ของภิกษุใด ระบุแล้ว ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีจิตระบุแล้ว.

จินฺหา หตฺถา ยสฺส โส จินฺนหตฺโถ (ปุริโส)
มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว บุรุษนั้น ชื่อว่า มีมือ-
ขาดแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง บทวิเสสหนะอยู่หลัง อย่างนี้
หตฺถา จินฺหา ยสฺส โส หตฺถจฺจินฺโน (ปุริโส)
(แปลเหมือนบทก่อน)

ฉฺฉฐีอุปมาพหุพพิหิสมาส

(แปลว่า มี... เพียงดัง... แห่ง...)

สุวณฺณสฺส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺส โส
สุวณฺณวณฺโณ (ภควา) วรรณะ ของพระผู้มีพระภาค
ใด เพียงดังวรรณะ แห่งทอง พระผู้มีพระภาคนั้น
ชื่อว่า มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง.

พฺรหฺมโน สโร อิว สโร ยสฺส โส พฺรหฺมสฺสโร
(ภควา) เสียง ของพระผู้มีพระภาคใด เพียงดังเสียง
แห่งพรหม พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า มีเสียงเพียง-
ดังเสียงแห่งพรหม.

สัตตมียพฺพพิหิ เอาบทที่เป็นสัตตมียวิภัตติใน
วิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้ :-

สมฺปนฺนานิ สสฺसानิ ยสฺมิ โส สมฺปนฺนสฺสโร
(ชนปโท) ข้าวกล้า ท. ในชนบทใด ถึงพร้อมแล้ว
ชนบทนั้น ชื่อว่า มีข้าวกกล้าถึงพร้อมแล้ว.

พฺหุ นทียอ ยสฺมิ โส พฺหุนทโก (ชนปโท)
แม่น้ำ ท. ในชนบทใด มาก ชนบทนั้น ชื่อว่า
มีแม่น้ำมาก.

จิตา สิริ ยสฺมิ โส จิตสิริ (ชโน) ศรี ตั้งอยู่แล้ว
ในชนใด ชนนั้น ชื่อว่า มีศรีตั้งอยู่แล้ว.

ในวิเคราะห์แห่งสมาสทั้งหลายเหล่านี้ บทประธาน
และบทวิเสสนะมีวิภัตติและลิงค์เสมอกัน แปลกแต่
บทศัพท์นามที่เป็นประธานแห่งบทสมาส จึงเรียก
สมาสทั้งหลายเหล่านี้ว่า **ตุลยาธิกรณพหุพพิหิ**.

ข้อควรจำ (ให้ท่องจำ)

๑. อาทิ, มตฺต, ปมาณ, ปริวาร, ปมุข และ
คุณนามต่างๆ เข้าสมาสกับนามนาม มีอัญญบพเป็น
จัญฐิตุลยาศิกรณพหุพพิหิสมาส (จ.ตฺล.) ถ้าเป็น
เพียงบพขยาย แปลได้เอง ไม่มีอัญญบพ เป็น
วิเสสนบพพบท กัมมธารยสมาส (วิ.บฺพ.กัม.)

๒. ทู เมื่อตั้งวิเคราะห์แยกเป็น ทฺฏฺจ (อันโทษ-
ประทุษร้ายแล้ว) นำหน้านามนาม เช่น ทฺฏฺสึโล
มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว เป็นต้น เป็น จ.ตฺล.

๓. นิ เมื่อตั้งวิเคราะห์แยกเป็น นิกฺขนฺต
(ออกแล้ว) หรือ นิคฺคต (ออกไปแล้ว) นำหน้านามนาม
เป็นปัญจมีตฺลยาศิกรณพหุพพิหิสมาส (ปัญ.ตฺล.)
เช่น นิทฺทุกฺโข มีทุกข์ออกแล้ว นิพฺภโย มีภัยออกแล้ว
 เป็นต้น

๔. วิ เมื่อตั้งวิเคราะห์แยกเป็น วิคฺต (ไปปราศ-
แล้ว) นำหน้านามนามเป็นปัญจมีตฺลยาศิกรณ-
พหุพพิหิสมาส (ปัญ.ตฺล.) เช่น วิมฺโล มีมลทินไป-
ปราศแล้ว เป็นต้น

๕. ปกติสังขยา (เอก-อฏฺฐนวุติ) นำหน้า
นามนาม ไม่มีอัญญบท เป็น ทิคุสมาส

ปกติสังขยาดังแต่ เอกุณสตํ ขึ้นไป นำหน้า
นามนาม มีอัญญบท เป็น จ.ตุล. เช่น ปญจस्ता
(โจรา) อ.โจร ท. มีร้อยห้าเป็นประมาณ เป็นต้น

ปกติสังขยาดังแต่ เอกุณสตํ ขึ้นไป ตามหลัง
นามนาม แปลได้เอง ไม่มีอัญญบท เป็น จ.ตป.
เช่น โจรสติ อ.ร้อยแห่งโจร, มนุสสโกภฺวิโย อ.โกภฺ-
วิแห่งมนุษย์ ท. เป็นต้น

ปกติสังขยาและปุณฺณสังขยาทั้งหมด นำหน้า
นามนามหรือตามหลังนามนาม มีอัญญบท เป็น
จ.ตุล. เช่น ปญจจณฺณา (ปีติ) อ.ปีติ มีวรรณะห้า
อตฺตปญจทสโม (ชโน) อ.ชน มีตนเป็นที่สืบห้า
 เป็นต้น

ปุณฺณสังขยานำหน้านามนาม ไม่มีอัญญบท
เป็นวิเสสนบุพพท กัมมธารยสมาส (วิ.บุพ.กัม.)

น บุพพบท พหุพพิหิสมาส

(แปลว่า มี...หาмиได้, ไม่มี...)

นตฺถิ ตสฺส สโมติ อสโม ผู้เสมอ ไม่มี
แก่ท่าน (ตสฺส ภควโต แก่พระผู้มีพระภาคนั้น)
เหตุนี้ (โส ท่าน) ชื่อว่า มีผู้เสมอหาмиได้ หรือ
ไม่มีผู้เสมอ.

นตฺถิ ตสฺส ปฏิปุคฺคโลติ อปฺปฏิปุคฺคโล
บุคคลเปรียบ ไม่มี แก่ท่าน เหตุนี้ (ท่าน) ชื่อว่า
มีบุคคลเปรียบหาмиได้ หรือไม่มีบุคคลเปรียบ.

นตฺถิ ตสฺส ปุตุตาติ อปุตุตโก บุตร ท.
ของเขา (ตสฺส ชนสฺส ของชนนั้น) ไม่มี เหตุนี้
(โส เขา) ชื่อว่า มีบุตรหาмиได้ หรือไม่มีบุตร.

ภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

ในวิเคราะห์แห่งสมาสใด บททั้งหลายมีวิภัตติ
ต่างกัน ท่านเรียกสมาสนั้นว่า ภินนาธิกรณพหุพพิหิ
มีอุทาหรณ์ อย่างนี้ :-

เอกรตฺตี วาโส อสฺสชาติ เอกรตฺติวาโส ความอยู่
ของเขา (อสฺส ชนสฺส ของชนนั้น) สิ้นคืนเดียว
เหตุ นั้น (โส เขา) ชื่อว่า มีความอยู่สิ้นคืนเดียว.

อฺรสี โลมานิ ยสฺส โส อฺรสีโลโม (พราหมณ์)
ชน ท. ที่อก ของพราหมณ์ใด (อตฺถิ มีอยู่) พราหมณ์
นั้น ชื่อว่า มีชนที่อก.

อสี หตฺเถ ยสฺส โส อสีหตฺโธ (โยโธ) ดาบ (มี)
ในมือ ของทหารใด ทหารนั้น ชื่อว่า มีดาบในมือ.

จตฺตํ ปาณิมฺหิ ยสฺส โส จตฺตปาณิ (ปฺริโส) ร่ม
(มี) ในมือ ของบุรุษใด บุรุษนั้น ชื่อว่า มีร่มในมือ.

มณิ กณฺเฐ ยสฺส โส มณิกณฺโจ (นาคราชา)
แก้ว (มี) ที่คอ ของนาคราชใด นาคราชนั้น ชื่อว่า
มีแก้วที่คอ.

พหุพพิหิสมาสที่เป็นพหูวนะ

กตํ กุสลํ เยหิ เต กตกุสลา (ชนา) กุศล
อันชน ท. ไດ ทำแล้ว ชน ท. นั้น ชื่อว่า มีกุศล-
อันทำแล้ว.

อาวุธา หตุเถสุ เยสํ เต อาวุธหตุธา (โยธา)
อาวุธ ท. (มี) ในมือ ท. ของทหาร ท. ไต่ ทหาร ท.
นั้น เชื่อว่า มีอาวุธในมือ.

สหบุพพบท พหุพพิหิสมาส

(แปลว่า เป็นไปกับด้วย...)

สห ปุตฺเตน โย วตฺตตฺติติ สปฺตฺโต (บิดา)
(บิดาใด) ย่อมเป็นไป กับ ด้วยบุตร เหตุนั้น (บิดา
นั้น) เชื่อว่า เป็นไปกับด้วยบุตร.

สห รณฺญา ยา วตฺตตฺติติ สราชิกา (ปริสา)
(บริษัทใด) ย่อมเป็นไป กับ ด้วยพระราชา เหตุนั้น
(สา ปริสา บริษัทนั้น) เชื่อว่า เป็นไปกับด้วยพระราชา.

สห มจฺเจเรน ยํ วตฺตตฺติติ สมจฺเจรํ (จิตฺตํ)
(จิตใด) ย่อมเป็นไป กับ ด้วยความตระหนี่ เหตุนั้น
(ตํ จิตฺตํ จิตนั้น) เชื่อว่า เป็นไปกับด้วยความตระหนี่.

สรุปลมสา (กำหนดจำไม่ต้องท่อง)				
ที่	ชื่อลมาส	นามนาม	คุณนาม	สำเนียงแปล
๑	กัมมชารยลมาส -วิเลสนบุพพบท -วิเลสนุตตรบท -วิเลสนโนภยบท -วิเลสนโนปมบท -สัสมภาวนบุพพบท -อวชารณบุพพบท	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	— — ✓ ✓	ผู้, ตัว, อัน ผู้, ตัว, อัน ทั้ง...ทั้ง... เพียงดัง... ว่า.... คือ...
๒	ทิกุสลมาส	✓	—	แปลตามศัพท์
๓	ตปปุริสลมาส	✓	✓	แปลตามสำเนียง อายตนิบาตของ ศัพท์หน้า
๔	ทวันทวลมาส	✓	—	และ...และ ...ฯลฯ

ที่	ชื่อสมาส	นามนาม	คุณนาม	สำเนียงแปล
๕	อัปยयीทาสมาส -อุปสัคคบุพพะกะ -นิปาตบุพพะกะ	✓ ✓	✓ —	แปลขึ้นอยู่ที่ อุปสัคและนิปาต ข้างหน้าก่อน แล้ว แปลออกสำเนียง วิภัตติที่บทหลัง
๖	พหุพพิทิสมาส -ตุลยาริกรณพหุพพิหิ -ภินนาริกรณพหุพพิหิ -ัญญีอุปมาพหุพพิหิ -นบุพพบทพหุพพิหิ -สหบุพพบทพหุพพิหิ	— — — — —	✓ ✓ ✓ ✓ ✓	มี... มี... มี...เพียงดัง...แห่ง... มี...หาไม่ได้, ไม่มี... เป็นไปกับด้วย...

จบสมาส

ตัทธิต

ปัจจัยหมู่หนึ่ง เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่
เพื่อความย่อสำหรับใช้แทนศัพท์ ย่อคำพูดลง
ให้สั้น เหมือนคำว่า สยามเม ชาโต เกิดในสยาม
ลงปัจจัยแทน ชาต เอาไว้แต่ สยาม เป็น
สยามิโก เรียกว่า ตัทธิต

ตัทธิตนั้น โดยสังเขป แบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ
สามัญญตัทธิต ๑ ภาวตัทธิต ๑ อพยยตัทธิต ๑

สามัญญตัทธิต มี ๑๓ อย่าง คือ โคตตตัทธิต,
ตรตยาทิตัทธิต, ราคาทิตัทธิต, ชาตาทิตัทธิต,
สมุหตัทธิต, ฐานตัทธิต, พหุลตัทธิต, เสฏฐตัทธิต,
ตทิสัตถิตัทธิต, ปกติตัทธิต, สังขยาตัทธิต,
ปุรณตัทธิต, วิภาคตัทธิต.

(ย่อว่า โค, ต, รา, ชา, ส, ฐา, พ, เส, ต,
ป, สัง, ปุ, วิ)

โคตตัตถิต

มีปัจจัย ๘ ตัว คือ ณ, ฌายน, ฌาน, ฌะยุย,
ณิ, ฌิก, ฌว, ฌเร.

ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

วสิฏฺฐสฺส อปจํ วสิฏฺฐโ ฌลํกอ แห่งวสิฏฺฐะ
ชื่อ วสิฏฺฐะ.

โคตมสฺส อปจํ โคตโม ฌลํกอ แห่งโคตมะ
ชื่อ โคตมะ.

วสุทเวสฺส อปจํ วสุทโว ฌลํกอ
แห่งวสุทเวะ ชื่อ วสุทเวะ.

ศัพท์ที่ลง ฌายน ปัจจัย อย่างนี้

กจฺจสฺส อปจํ กจฺจายโน ฌลํกอ แห่งกัจจะ
ชื่อ กัจจายนะ.

วจฺณสฺส อปจํ วจฺณายโน ฌลํกอ แห่งวัจจะ
ชื่อ วัจจายนะ.

โมคฺคฺลฺลฺยา อปจํ โมคฺคฺลฺลฺยาโน ฌลํกอ
แห่งนางโมคคัลลี ชื่อ โมคคัลลายนะ.

ศัพท์ที่ลง ฌาน ปัจจัย อย่างนี้ กจุจโน,
วจุจโน, โมคคูลุจโน. วิเคราะห์และคำแปล
เหมือนใน ฌายน ปัจจัย.

ศัพท์ที่ลง เณยุย ปัจจัย อย่างนี้

ภคินิยา อปจํ ภาคิเณยุโย เหล่ากอ
แห่งพี่น้องหญิง ชื่อ ภาคิเณยยะ.

วินตาย อปจํ เวนเตยุโย เหล่ากอ
แห่งนางวินตา ชื่อ เวนเตยยะ.

โรหิณิยา อปจํ โรหิเณยุโย เหล่ากอ
แห่งนางโรหิณี ชื่อ โรหิเณยยะ.

ศัพท์ที่ลง ฌ ปัจจัย อย่างนี้

ทกขสุส อปจํ ทกฺขิ เหล่ากอ แห่งทักขะ
ชื่อ ทักขิ.

วสวสุส อปจํ วาสวิ เหล่ากอ แห่งวสวะ
ชื่อ วาสวิ.

วรุณสุส อปจํ วารุณิ เหล่ากอ แห่งวรุณะ
ชื่อ วารุณิ.

ศัพท์ที่ลง ฦก ปัจจัย อย่างนี้

สกุยปุตตสฺส อปจฺจํ สากุยปุตฺติโก เหล่ากอ
แห่งบุตรแห่งสักยะ ชื่อ สากุยปุตติกะ.

นาฏปุตตสฺส อปจฺจํ นาฏปุตฺติโก เหล่ากอ
แห่งบุตรแห่งชนร่า ชื่อ นาฏปุตติกะ.

ชินทตฺตสฺส อปจฺจํ เซนทตฺติโก เหล่ากอ
แห่งชินทัตตะ ชื่อ เซนทัตติกะ.

ศัพท์ที่ลง ฦว ปัจจัย อย่างนี้

อุปกุสฺส อปจฺจํ โอปกโว เหล่ากอ แห่งอุปกุ
ชื่อ โอปกวะ.

มนุโณ อปจฺจํ มานโว เหล่ากอ แห่งมนุ
ชื่อ มานวะ.

ภคฺคฺุโณ อปจฺจํ ภคฺคฺุโว เหล่ากอ แห่งภคฺคฺุ
ชื่อ ภคฺคฺุวะ.

ศัพท์ที่ลง ฦร ปัจจัย อย่างนี้

วิธวาย อปจฺจํ เวธเวโร เหล่ากอ แห่งแม่หม้าย
ชื่อ เวธเวระ.

สมณสุส อปจํ สามเณโร เหล่ากอ
แห่งสมณะ ชื่อ สามเณระ.

ข้อควรจำ:- เมื่อลงปัจจัยที่มี ณ ถ้ำสระอยู่หน้า
ศัพทเป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง
ต้องพฤทธิ คือ ทีฆะ อ เป็น อา, วิการ อิ เป็น เอ,
พฤทธิ อุ เป็น โอ, เว้นไว้แต่สระที่อยู่หน้าศัพทเป็น
รัสสะ มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง หรือเป็นทีฆะ
ไม่ต้องพฤทธิ และพยัญชนะ คือ ณ นั้นต้องลบเสีย
คงไว้แต่สระที่ ณ อาศัยและสระพยัญชนะอื่นๆ.

ตรตยาতিตัทธิต

ลง ฦก ปัจจัย อย่างนี้

นาวาย ตรติติ นาวิโก (โย ชโน ชนใด)
ย่อมข้าม ด้วยเรือ เหตุนั้น (โส ชโน ชนนั้น) ชื่อ
นาวิกะ (ผู้ข้ามด้วยเรือ).

ติเลहि สัสฏจํ โภชนํ เตลิกํ โภชนะ ระคน-
พร้อมแล้ว ด้วยเมล็ดงา ท. ชื่อ เตลิกะ (ระคนแล้ว-
ด้วยงา).

สกุณ จรตติ สากุณโก (ชนใด) ย่อมเที่ยวไปด้วยเกวียน เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ สากุณิกะ (ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน).

ราชคเห ชาโต ราชคหิโก (ชน) เกิดแล้วในเมืองราชคฤห์ ชื่อ ราชคหิกะ (ผู้เกิดแล้วในเมืองราชคฤห์) ราชคเห วสตติ ราชคหิโก (ชนใด) ย่อมอยู่ ในเมืองราชคฤห์ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ ราชคหิกะ (ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์).

กาเยน กตํ กมฺมํ กายิกํ กรรม อันชนทำแล้วด้วยกาย ชื่อ กายิกะ (อันชนทำแล้วด้วยกาย),

กาเย วตฺตตติ กายิกํ (ยํ กมฺมํ กรรมใด) ย่อมเป็นไป ในกาย เหตุนั้น (ตํ กมฺมํ กรรมนั้น) ชื่อ กายิกะ (เป็นไปในกาย).

ทฺวารเ นิยุตฺโต ทวาริโก (ชน) ประกอบแล้วในประตู ชื่อ ทวาริกะ (ผู้ประกอบแล้วในประตู).

สกุณ หนตฺวา ชีวตติ สากุณโก (ชนใด) ฆ่า ซึ่งนก ท. เป็นอยู่ (เลี้ยงชีวิต) เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ สากุณิกะ (ผู้ฆ่าซึ่งนกเป็นอยู่).

สงฺฆสฺส สหฺตกํ สงฺฆิกํ (ยํ วตฺถุ ของใด)
เป็นของมีอยู่ แห่งสงฆ์ (ตํ วตฺถุ ของนั้น) ชื่อ
สังฆิกะ (ของมีอยู่แห่งสงฆ์).

อกุเชน ทิพฺพตฺติ อกุชิโก (ชนใด) ย่อมเล่น
ด้วยสะกา เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ อักขิกะ (ผู้เล่น-
ด้วยสะกา).

ราคาทิตฺตธิต

ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

กสาเวน รตฺตํ วตฺถํ กาสาวํ ผ้า (อันบุคคล)
ย้อมแล้ว ด้วยยรสฝาด ชื่อ กาสาวะ (ผ้าอันบุคคล-
ย้อมแล้วด้วยยรสฝาด).

มหิสสฺส อิทํ มํสํ มาหิสํ เนื้อ นี้ ของกระบือ
ชื่อ มาหิสะ (ของกระบือ).

มคฺเช ชาโต มาคโ (ชน) เกิดแล้ว ในแวน-
แคว้นมคธ ชื่อ มาคระ (ผู้เกิดแล้วในแวนแคว้นมคธ).

มคธ เวสตีติ มาคโธ (ชนใด) ย่อมอยู่ใน
ในแวนแคว้นมคธ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ มาคธะ
(ผู้อยู่ในแวนแคว้นมคธ).

มคธ อิสฺสโร มาคโธ (ชน) เป็นอิสระ
ในแวนแคว้นมคธ ชื่อ มาคธะ (ผู้เป็นอิสระใน-
แวนแคว้นมคธ).

กตฺติกาย นียุตฺโต มาโส กตฺติโก เดือน
ประกอบแล้ว ด้วยฤกษ์กัตติกา ชื่อ กัตติกา
(เดือนประกอบแล้วด้วยฤกษ์กัตติกา).

วฺยากรณํ อธิเตติ เวยฺยากรโณ (ชนใด)
ย่อมเรียน ซึ่งพยากรณ์ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ
เวยฺยากรณะ (ผู้เรียนซึ่งพยากรณ์).

ชาตาทีตัทธิต

มีปัจจัย ๓ ตัว คือ อิม, อีย, กีย.

ศัพทํที่ลง อิม ปัจจัย อย่างนี้

ปุเร ชาโต ปุริโม (ชน) เกิดแล้ว ในก่อน
ชื่อ ปุริมะ (เกิดแล้วในก่อน).

มชฺฌ **ชาโต มชฺฌโม** (ชน) เกิดแล้ว
ในท่ามกลาง ชื่อ มชฺฌิมะ (เกิดแล้วในท่ามกลาง).

ปจฺจ **ชาโต ปจฺจโม** (ชน) เกิดแล้ว
ในภายหลัง ชื่อ ปจฺจิมะ (เกิดแล้วในภายหลัง).

ปฺตฺโต **อสุส อตฺถิติ ปฺตฺติโม** บุตร ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีบุตร.

อนฺเต **นิยฺตฺโต อนฺติโม** (ชน) ประกอบแล้ว
ในที่สุด ชื่อ อนฺติมะ (ประกอบแล้วในที่สุด).

ศัพท์ที่ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้

มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาตโย (ชน)
เกิดแล้ว โดยชาติแห่งมนุษย์ ชื่อ มนุสฺสชาตียะ
(เกิดแล้วโดยชาติแห่งมนุษย์).

อสุสชาติยา ชาโต อสุสชาตโย (สัตว์) เกิดแล้ว
โดยชาติแห่งม้า ชื่อ อัสสชาตียะ (เกิดแล้วโดยชาติ-
แห่งม้า).

ปณฺทิตชาติยา ชาโต ปณฺทิตชาตโย (ชน)
เกิดแล้ว โดยชาติแห่งบัณฑิต ชื่อ ปณฺทิตชาตียะ
(เกิดแล้วโดยชาติแห่งบัณฑิต).

ปณฺฑิตชาติ อสฺส อตฺถิติ ปณฺฑิตชาติโย
ชาติแห่งบัณฑิต ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น)
ชื่อว่า มีชาติแห่งบัณฑิต.

ศัพท์ที่ลง กิย ปัจจัย อย่างนี้

อนฺเ นียตุโต อนฺธกิโอ (ชน) ประกอบแล้ว
ในมิต ชื่อ อັນธกियะ (ประกอบแล้วในมิต).

สมุหัตถิต

มีปัจจัย ๓ ตัว คือ กณฺ, ณฺ, ตา.

ศัพท์ที่ลง กณฺ ปัจจัย อย่างนี้

มนุสฺสานํ สมุโห มานุสโก ประชุม แห่งมนุษย์ ท.
ชื่อ มานุสกะ (ประชุมแห่งมนุษย์ หรือหมู่แห่งมนุษย์).

มยฺรानํ สมุโห มายฺรโก ประชุม แห่งนกยูง ท.
ชื่อ มายฺรกะ (ประชุมแห่งนกยูง หรือ ฝูงแห่งนกยูง)

กโปตานํ สมุโห กาโปตโก ประชุม แห่งนก-
พิราบ ท. ชื่อ กาโปตกะ (ประชุมแห่งนกพิราบ หรือ
ฝูงแห่งนกพิราบ).

ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

มานุโส, มายุโร, กาโปโต.

วิเคราะห์และคำแปล เหมือนใน กณฺ ปัจจัย.

ศัพท์ที่ลง ตา ปัจจัย อย่างนี้

คามานํ สมุโห คามตา ประชุม แห่งชาวบ้าน ท.

ชื่อ คามตา (ประชุมแห่งชาวบ้าน).

ชนานํ สมุโห ชนตา ประชุม แห่งชน ท. ชื่อ

ชนตา (ประชุมแห่งชน).

สหายนํ สมุโห สหายตา ประชุม แห่งสหาย ท.

ชื่อ สหายตา (ประชุมแห่งสหาย).

ฐานัตถิต

ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้

มทนฺสฺส จานํ มทนียํ ที่ตั้ง แห่งความเมา

ชื่อ มทนียะ (ที่ตั้งแห่งความเมา).

พหุณฺสฺส จานํ พหุณียํ ที่ตั้ง แห่งความผูก

ชื่อ พันธนียะ (ที่ตั้งแห่งความผูก).

โมจนสุส จาณ โมจนียํ ที่ตั้ง แห่งความแก้
ชื่อ โมจนียะ (ที่ตั้งแห่งความแก้).

อีย, เอยฺย, ปัจจัย ๒ นี้ลงในอรรถ
คือ อรห (ควร) อย่างนี้

ทสฺสํ อรหตฺติ ทสฺสนียํ (ชนใด) ย่อมควร
ซึ่งความเห็น เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ ทสฺสนียะ (ผู้ควร-
ซึ่งความเห็น หรือ น่าดู).

ปฺพํ อรหตฺติ ปฺพนียํ ปฺพเนยฺย วา (ชนใด)
ย่อมควร ซึ่งบูชา เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ ปฺพนียะ
ชื่อ ปฺพเนยยะบ้าง (ผู้ควรซึ่งบูชา)

ทกฺขิณํ อรหตฺติ ทกฺขิณียํ (ชนใด) ย่อมควร
ซึ่งทักษิณา เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ ทกฺขิณียะ (ผู้ควร-
ซึ่งทักษิณา).

ในสัททนีติว่า อีย ปัจจัย ลงในอรรถอื่นได้บ้าง
อย่างนี้

อุปาทานาณํ หิตํ อุปาทานียํ เกื้อกูล
แก่อุปาทาน ท. ชื่ออุปาทานียะ (เกื้อกูลแก่อุปาทาน).

อุทฺเท ภวํ อุทฺธีรํ (โกชนะ) มี ในท้อง ชื่อ
อุทฺธีระ (โกชนะมีในท้อง).

พหุลัตถิต

ลง อาลุ ปัจจัย อย่างนี้

อภิขุฌา อสฺส ปกฺติ อภิขุฌาลุ อภิขุฌา
เป็นปกติ ของชนนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีอภิขุฌา-
เป็นปกติ,

อภิขุฌา อสฺส พหุลา อภิขุฌาลุ อภิขุฌา
ของชนนั้น มาก (ชนนั้น) ชื่อว่า มีอภิขุฌามาก.

สีตํ อสฺส ปกฺติ สีतालุ หนาว เป็นปกติ
ของประเทศนั้น (ประเทศนั้น) ชื่อว่า มีหนาวเป็น-
ปกติ

สีตํ เอตถ พหุลํ สีतालุ หนาว ในประเทศนั้น
มาก (ประเทศนั้น) ชื่อว่ามีหนาวมาก.

ทยา อสฺส ปกฺติ ทยาลุ ความเอ็นดู เป็นปกติ
ของชนนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความเอ็นดูเป็นปกติ

ทยา อสฺส พหุลา ทยาสุ ความเ็นดู ของชนนั้น
มาก (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความเ็นดูมาก.

เสฏฐัตถิต

มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตร, ตม, อียิสฺสก, อีย, อิฏฺจ.

ศัพท์ที่ลง ตร ปัจจัย อย่างนี้

ปาปตโร เป็นบาปกว่า, ปณฺทิตตโร เป็นบัณฑิต-
กว่า, หินฺตโร เลวกว่า, ปณฺิตตโร ประณีตกว่า.

ศัพท์ที่ลง ตม ปัจจัย อย่างนี้

ปาปตโม เป็นบาปที่สุด,
ปณฺทิตตโม เป็นบัณฑิตที่สุด,
หินฺตโม เลวที่สุด,
ปณฺิตตโม ประณีตที่สุด.

ศัพท์ที่ลง อียิสฺสก ปัจจัย คือ

ปาปิยิสฺสโก เป็นบาปกว่า.

ศัพท์ที่ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้

ปาปิโย เป็นบาปกว่า, กนิโย น้อยกว่า,
เสยฺโย ประเสริฐกว่า, เชยฺโย เจริญกว่า.

ศัพท์ที่ลง อัญ ปัจจัย อย่างนี้

ปาปิฏฺโจ เป็นบาปที่สุด, กนิฏฺโจ น้อยที่สุด.
เสฏฺโจ ประเสริฐที่สุด. เชฏฺโจ เจริญที่สุด.

ในปัจจัย ๕ นี้ ตร และ อีย ลงในวิเสส-
คุณศัพท์ ตม และ อัญ ลงในอติวิเสสคุณศัพท์

ตัวอย่างรูปวิเคราะห์

สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ
ปาปตโร ปาปตโม. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นบาป,
ชนนี้เป็นบาป โดยวิเศษ แห่ง (กว่า) ชน ท. เหล่านี้
เหตุฉะนั้น (ชนนี้) ชื่อ ปาปตร, ปาปตม.

ตทัสสัตถิตัทธิต

มีปัจจัย ๔ ตัว คือ วิ, ส, สี, อิก, อี, ร,
วนฺตฺ, มนฺตฺ, ณ.

ศัพท์ที่ลง วิ ปัจจัย อย่างนี้

เมธา อสฺส อตฺถิติ เมธาวิ เมธา (ปัญญา)
ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีเมธา.

มายา อสฺส อตฺถิติ มายาวิ มายา
ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีมายา.

ศัพท์ที่ลง ส ปัจจัย อย่างนี้

สุเมธา อสฺส อตฺถิติ สุเมธโส เมธาดี
ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีเมธาดี.

ศัพท์ที่ลง สี ปัจจัย อย่างนี้

ตโป อสฺส อตฺถิติ ตปสี ตบะ (ความเพียร-
อันเฝาบาร) ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น)
ชื่อว่า มีตบะ.

เตโช อสฺส อตฺถิติ เตชสี เตช ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีเตช.

ศัพท์ที่ลง อิก ปัจจัย อย่างนี้

ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ ทณฺทโก ไม่เท่า
ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีไม่เท่า.

อตฺโถ อสฺส อตฺถิติ อตฺถิโก ความต้องการ
ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความ-
ต้องการ

ศัพท์ที่ลง อี ปัจจัย อย่างนี้

ทณฺที คนมีไม่เท่า (วิเคราะห์เหมือน ทณฺทโก)

สฺขํ อสฺส อตฺถิติ สฺขี สฺข ของชนนั้น มีอยู่
เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีสุข.

โกโค อสฺส อตฺถิติ โกคี โภคะ ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีโภคะ.

ศัพท์ที่ลง ร ปัจจัย อย่างนี้

มณฺฐํ อสฺส อตฺถิติ มณฺฐโร น้ำผึ้ง ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีน้ำผึ้ง (มีรสหวาน).

มุขํ อสฺส อตฺถิติ มุขโร ปาก ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีปาก (คนปากกล้า).

ศัพท์ที่ลง วนตุ ปัจจัย อย่างนี้

คุณ อสฺส อตฺถิติ คุณฺวา คุณ ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีคุณ.

ธณฺ อสฺส อตฺถิติ ธนฺวา ทรัพย์ ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีทรัพย์.

ปญฺญา อสฺส อตฺถิติ ปญฺญวา ปัญญา
ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีปัญญา.

ปุญฺญํ อสฺส อตฺถิติ ปุญฺญวา บุญ ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีบุญ.

ศัพท์ที่ลง มนตุ ปัจจัย อย่างนี้

อายุ อสฺส อตฺถิติ อายุสฺมา อายุ ของชน
นั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีอายุ.

สติ อสฺส อตฺถิติ สติมา สติ ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีสติ.

จกฺขุ อสฺส อตฺถิติ จกฺขฺมา จักขุ ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีจักขุ (คนตาดี
หรือ คนมีญาณ)

ชุตี อสฺส อตฺถิติ ชุตีมา ความโพลง ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความโพลง.

ในสัททนีติว่า ศัพท์ คือ ปุตุติมา ชนมีบุตร
ปาปิมา ชนมีบาป (มาร) ลง อิมนฺตุ ปัจจัย.

ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

สทฺธา อสฺส อตฺถิติ สทฺโธ ศรัทธา ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีศรัทธา.

มจฺเจโร อสฺส อตฺถิติ มจฺเจโร ความตระหนี่
ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความ-
ตระหนี่.

ปกติศัพท์

ลง มย ปัจจัย อย่างนี้

สฺวณฺณณ ปกตํ โสวณฺณมยํ (ภาชนํ ภาชนะ)
อันบุคคลทำแล้วด้วยทอง ชื่อ โสวณณมยะ (อันบุคคล-
ทำแล้วด้วยทอง หรือสำเร็จแล้วด้วยทอง).

สุวณฺณสฺส วิกาโร โสวณฺณมยํ (ภาชนะ)
เป็นวิการ แห่งทอง ชื่อ โสวณฺณมยะ (เป็นวิการ-
แห่งทอง).

มตฺติกาย ปกตํ มตฺติกามยํ (ภาชนะ)
อันบุคคลทำแล้ว ด้วยดิน ชื่อ มตฺติกามยะ
(อันบุคคลทำแล้วด้วยดิน หรือสำเร็จแล้วด้วยดิน).

มตฺติกาย วิกาโร มตฺติกามยํ (ภาชนะ)
เป็นวิการ แห่งดิน ชื่อ มตฺติกามยะ (เป็นวิการ-
แห่งดิน).

อยสา ปกตํ อโยมยํ (ภาชนะ) อันบุคคล-
ทำแล้ว ด้วยเหล็ก ชื่อ อโยมยะ (อันบุคคลทำแล้ว-
ด้วยเหล็ก หรือสำเร็จแล้วด้วยเหล็ก).

อยโส วิกาโร อโยมยํ (ภาชนะ) เป็นวิการ
แห่งเหล็ก ชื่อ อโยมยะ (เป็นวิการแห่งเหล็ก).

ปฐมนิเทศ

มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ดิย, ถ, จ, ม, อี.

ศัพท์ที่ลง ดิย ปัจจัย อย่างนี้

ทวิหฺนํ ปฺรโณ ทฺติโย (ชน) เป็นที่เต็ม
แห่งชน ท. ๒ ชื่อว่า ที่ ๒.

ติณฺณํ ปฺรโณ ตติโย (ชน) เป็นที่เต็ม
แห่งชน ท. ๓ ชื่อว่า ที่ ๓.

ศัพท์ที่ลง ถ ปัจจัย อย่างนี้

จตุหฺนํ ปฺรโณ จตุตฺโต (ชน) เป็นที่เต็ม
แห่งชน ท. ๔ ชื่อว่า ที่ ๔.

ศัพท์ที่ลง จ ปัจจัย อย่างนี้

จหฺนํ ปฺรโณ จญฺโจ (ชน) เป็นที่เต็ม
แห่งชน ท. ๖ ชื่อว่า ที่ ๖.

ศัพท์ที่ลง ม ปัจจัย อย่างนี้

ปญฺจนํ ปฺรโณ ปญฺจโม (ชน) เป็นที่เต็ม
แห่งชน ท. ๕ ชื่อว่า ที่ ๕.

สตฺตุนฺหํ ปฺรโณ สตฺตโม (ชน) เป็นที่เต็ม
แห่งชน ท. ๗ ชื่อว่า ที่ ๗. (เป็นตัวอย่าง)

ศัพท์ที่ลง อี ปัจจัย อย่างนี้

อี ปัจจัย เป็นอิตถิลิงค์ ลงได้ตั้งแต่ เอกาทส
ถึง อฏฺฐารส (ถ้าต้องการให้เป็นลิงค์อื่น ให้ลง
ม ปัจจัย) อย่างนี้

เอกาทสฺนํ ปฺรณํ เอกาทสี (อิตถี หญิง)
เป็นที่เต็ม แห่งหญิง ท. ๑๑ ชื่อว่า ที่ ๑๑.

ทฺวาทสฺนํ ปฺรณํ ทฺวาทสี (หญิง) เป็นที่เต็ม
แห่งหญิง ท. ๑๒ ชื่อว่า ที่ ๑๒ (เป็นตัวอย่าง).

อทฺตฺนํ ทฺตฺติโย ทิวทฺโต ทิยทฺโต ที่ ๒
ทั้งกึ่ง ชื่อ ทิวัทธะ และ ทิยัทธะ (หนึ่งกับครึ่ง)

อทฺตฺนํ ตตฺติโย อทฺตฺตฺติโย อทฺตฺเตยฺโย
ที่ ๓ ทั้งกึ่ง ชื่อ อัทธตฺติยะ และ อัทธเตยยะ
(๒ กับครึ่ง)

อทฺตฺนํ จตฺตฺโต อทฺตฺตฺโต (๓ กับครึ่ง).

สังขยาตัทธิต

ลง ก ปัจจัย อย่างนี้

เทว ปริมาณานิ อสฺสาติ ทฺวิกํ ปริมาณ ท.
ของวัตถุนั้น ๒ เหตุนั้น (วัตถุนั้น) ชื่อว่า มีปริมาณ ๒.

ติณิ ปริมาณานิ อสฺสาติ ติกํ ปริมาณ ท.
ของวัตถุนั้น ๓ เหตุนั้น (วัตถุนั้น) ชื่อว่า มีปริมาณ ๓.

วิภาคตัทธิต

มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ธา, โส.
(ลงในอรรถแห่งตติยาวิภัตติ แปลว่า โดย)

ศัพท์ที่ลง ธา ปัจจัย อย่างนี้

เอเกน วิภาเคน เอกธา โดยส่วนเดียว ชื่อ
เอกธา.

ทฺวิหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา โดยส่วน ท. ๒ ชื่อ ทวิธา.

ศัพท์ที่ลง โส ปัจจัย อย่างนี้

ปเทน วิภาเคน ปทโส โดยความจำแนก
โดยบท ชื่อ ปทโส.

สูตรเตน วิภาเคน สูตรตโส โดยความจำแนก
โดยสูตร ชื่อ สูตรตโส.

ภาวตัทธิต

มีปัจจัย ๖ ตัว คือ ตต, ญย, ตตฺน, ตา, ณ, กณ.

ตต ปัจจัย

(แจกแบบ อ การ์นต์ ไนน์ปัสกลิงค์)

จนฺทสฺส ภาโว จนฺทตฺตํ ความเป็น
แห่งพระจันทร์ ชื่อ จันท์ตตะ. (ในชื่อ)

มนุสฺสสฺส ภาโว มนุสฺสตฺตํ ความเป็น
แห่งมนุษย์ ชื่อ มนุสส์ตตะ. (ในชาติ)

ทณฺฑิโน ภาโว ทณฺฑิตฺตํ ความเป็น
แห่งคนมีไม้เท้า ชื่อ ทัณฑิตตะ. (ในทัพพะ)

ปาจกสฺส ภาโว ปาจกตฺตํ ความเป็น
แห่งคนหุง ชื่อ ปาจกัตตะ. (ในกิริยา)

นีสสฺส ภาโว นีสตฺตํ ความเป็น
แห่งของเขียว ชื่อ นีลัตตะ. (ในคุณ)

ณฺย ปัจจย

(แจกแบบ อ การันต์ ในนปฺสกลิงค์)

ปณฺทิตสฺส ภาโว ปณฺทิจฺจํ ความเป็น
แห่งบัณฑิต ชื่อ ปณฺทิจจะ.

กุสฺลสฺส ภาโว โกสฺลลํ ความเป็น
แห่งคนฉลาด ชื่อ โกสฺลละ.

สมณฺสฺส ภาโว สามณฺญํ ความเป็น
แห่งสมณะ ชื่อ สามัญญะ.

สุทฺทสฺส ภาโว โสทฺทขฺ ความเป็น
แห่งเพื่อน (คนมีใจดี) ชื่อ โสทฺทชะ.

ปฺริสสฺส ภาโว ปฺริสสํ ความเป็น
แห่งบุรุษ ชื่อ ปฺริสสะ.

นิปกสฺส ภาโว เนปกํ ความเป็น
แห่งคนมีปัญญา (รักษาไว้ซึ่งตน) ชื่อ เนปັกกะ.

อุปมา ย ภาโว อุปมํ ความเป็น
แห่งอุปมา ชื่อ อุปัมมะ.

ในสัททนีติว่า **วิริย** ความเป็นผู้กล้า (ความเพียร)
อาลสิย ความเป็นผู้เกียจคร้าน ลง **ณีย** ปัจจัย
โสเจย ความเป็นของสะอาด ลง **ณีย** ปัจจัย
ทาสพ ความเป็นทาส ลง **พ** ปัจจัย

ตฺตณ ปัจจัย

(แจกแบบ อ การ์นต์ ในนปฺสกลิงค์)

ปฺกฺชชตฺตณ ความเป็นแห่งปฺกฺชช.

เวทตฺตณ ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีเวทนา.

ตา ปัจจัย

(แจกแบบ อา การ์นต์ ในอิติถิลิงค์)

มฺกฺทโน ภาโว มฺกฺทตา ความเป็น
แห่งคนอ่อน (คนใจอ่อน) ชื่อ **มฺกฺทตา**.

นิทฺทธารามสฺส ภาโว นิทฺทธารมตา ความเป็น
แห่งคนมีความหลับเป็นที่ยำยินดี ชื่อ **นิทฺทธารมตา**.

สหายสฺส ภาโว สหายตา ความเป็น
แห่งสหาย ชื่อ **สหายตา**.

ณ ปัจจัย

(แจกแบบ อ การ์นต์ ในนปัสกสิงค์)

วิสมสฺส ภาโว เวสมํ ความเป็น
แห่งของเสมอปราศ (ไม่เสมอ) ชื่อ เวสมะ.

สฺจโน ภาโว โสจํ ความเป็น
แห่งของสะอาด ชื่อ โสจะ.

มฺหุโน ภาโว มหฺทวํ ความเป็น
แห่งคนอ่อน ชื่อ มัททวะ.

กณฺ ปัจจัย

(แจกแบบ อ การ์นต์ ในนปัสกสิงค์)

รณฺณียสฺส ภาโว รามณฺียกํ ความเป็น
แห่งของอันบุคคลพึงยินดี ชื่อ รามณฺียกะ.

มณฺญญสฺส ภาโว มานุญญกํ ความเป็น
แห่งของที่เป็นที่พอใจ ชื่อ มานุญญกะ.

ข้อควรจำ :- (ให้ท่องจำ)

ปัจจัย คือ ตต, ญ, ตตฺน, ณ, กณ เป็น
นปฺสกลิงค์ (แจกอย่าง กุล) ตา ปัจจัย เป็นอิตถิลิงค์
(แจกอย่าง กณฺณา) ภาว ศัพท์ เป็นปฺลลิงค์ (แจกอย่าง
ปฺริส) มีวิธีแปล ดังนี้

(๑) ลงหลังนามนาม แปลว่า **ความเป็นแห่ง..**

(๒) ลงหลังคุณนาม, นามกิตก์ (เว้นภาวรูป
ภาวสาธนะ) แปลว่า **ความที่แห่ง...เป็น...**

(๓) ลงหลังกิริยากิตก์ (ต ปัจจัย) ถ้าเป็น
สกัมมธาตุ แปลว่า **ความที่แห่ง...เป็น...อัน...แล้ว.**
ถ้าเป็นอกัมมธาตุ แปลว่า **ความที่แห่ง...เป็น...แล้ว.**

(๔) ลงหลัง ยุ ปัจจัย (ภาวรูป ภาวสาธนะ)
แปลว่า **ความเป็น คือ อัน...**

(๕) ลงหลัง อตฺถิ, นตฺถิ แปลว่า **ความที่แห่ง...
มีอยู่, ความที่แห่ง...ไม่มีอยู่.**

อภัยยัตถิธิต

มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ธา, ถ.

ธา ปัจจัย ลงในประการ หลังสัพพนาม
อย่างนี้ ยธา ประการใด, ตธา ประการนั้น,
สพฺพธา ประการทั้งปวง เป็นต้น.

ถ ปัจจัย ลงในประการ หลัง กิ และ อิม
อย่างนี้ กถ ประการใด, อย่างใด, อิตฺถ ประการนี้,
อย่างนี้.

ข้อควรจำ :-

(๑) โคตตตถิธิต, สมุหตถิธิต, ภาวตถิธิต
เป็นตถิธิตนามนาม นอกนั้นเป็นตถิธิตคุณนาม (เว้น
วิภาคตถิธิต และอภัยยัตถิธิต)

(๒) วิภาคตถิธิต (ออกสำเนียงตติยาวิภัติ)
และอภัยยัตถิธิต เป็นอิลิค์ แจกด้วยวิภัตตินามไม่ได้
เป็นอภัยยศัพท์

จบตถิธิต

อาชยาต (ให้ท่องจำ)

อนติ แปลงเป็น เร
ใช้ เอ มาแทน มิ
ใช้ ตั มาแทน ตุ
ใช้ หิ นั้นมาแทน
ส่วน หิ และ มิ, ม
แต่ หิ ตามตำรา
แปลง อา ที่ ทา ธาตุ
ลง มิ และ ม พลัน
เอยฺย ลบเหลือ เอ
เอา ยา เป็น อา แทน
เอถ แทน เอยฺย
เป็น เอมุ ได้เหมือนกัน
ส่วน อี มักรัสสะ
เรียกว่าอาคมแทน
หิยัต, อัชชัต, กาลา
ลง อ หน้าธาตุเลย
แต่ อัชชัตตนี
เอา ส อาคมมา
ส่วน อี อาคมนั้น
วางไว้ท้ายหมวดตน
ใช้ลงที่ท้ายธาตุ
ภวิสสันติ หนา

แล้วเอา เต มาแทน ตี
ส่วน อนติ อนเต แทน
ส่วน สสุ ยังกลับแม่นยำ
ตามแบบแผนที่มีมา
ต้องที่ฆะท้ายธาตุหนา
ลบทิ้งเสียได้เหมือนกัน
เป็นนิคคหิตไม่ผิดผัน
แล้วแปลงมาเป็น ม แทน
เป็น อียา ตามแบบแผน
ไม่เหมือนแม่นยำศัพท์บางอัน
เอยฺยยาม ยังกลับผัน
เอยฺยยามิ นั้น เอยฺยิ แทน
แล้วลง อ ไปตามแผน
ลงหน้าธาตุไม่ขาดเลย
ทั้งสามหน้าถ้าจะเผยแพร่
ตามเฉลยที่มีมา
อันหมวดนี้นี้แหละหนา
คงเพิ่มไว้ท้ายธาตุตน
เรียงตามชั้นไม่สับสน
ไม่ปะปนหมวดธาตุนา
หมวด อัชชัต และ กาลา
รวมลงมา สามพอดี

สนธิ

๑. วิธีต่อศัพท์และอักขระ ให้เนื่องกันด้วย
อักขระ เพื่อจะย่ออักขระให้น้อยลง เป็นการ
อุปการะในการแต่งฉันทและให้คำพูดสละสลวย
เรียก สนธิ แตกต่างจากสมาส ที่ย่อบทที่มีวิวัตติ
หลายๆ บทให้เป็นบทเดียวกัน.

๒. การต่อมี ๒ คือ ต่อศัพท์ที่มีวิวัตติ ให้เนื่อง
ด้วยศัพท์ที่มีวิวัตติ เหมือน จตุตาโร อิเม ต่อเข้า
เป็น จตุตาโรเม เป็นต้นอย่าง ๑ ต่อบทสมาส
ย่ออักขระให้น้อยลง อุทาหรณ์ว่า กต อุปกาโร
ต่อเข้าเป็น กโตปกาโร เป็นต้นอย่าง ๑.

๓. การต่ออักขระด้วยอักขระนั้น จัดเป็น ๓
ตามความที่เป็นประธานก่อน คือ สระสนธิ ต่อสระ ๑
พยัญชนะสนธิ ต่อพยัญชนะ ๑ นิคคหิตสนธิ
ต่อนิคคหิต ๑.

๔. สนธิกริโยปกรณ์ วิธีเป็นอุปการะแก่การ
ทำสนธิ ๘ อย่าง คือ โลโป ลบ ๑ อาเทโส แปลง ๑

อาคโม ลงตัวอักษรใหม่ ๑ วิกาโร ทำให้ผิดจาก
ของเดิม ๑ ปกติ ปรกติ ๑ ทีโหม ทำให้ยาว ๑ รสฺส
ทำให้สั้น ๑ สมฺมโยโค ช้อนตัว ๑.

สระสนธิ

สระสนธิ ได้สนธิกิริยาปกครอง ๗ อย่าง คือ
โลโป ๑ อาเทโส ๑ อาคโม ๑ วิกาโร ๑ ปกติ ๑
ทีโหม ๑ รสฺส ๑ (ขาดแต่ สมฺมโยโค อย่างเดียว).

๑. โลปสระสนธิ

โลโป ลบ มี ๒ คือ ลบสระหน้า ๑ ลบสระหลัง ๑.
สระที่สุดของศัพท์หน้า เรียก สระหน้า สระหน้า
ของศัพท์หลัง เรียก สระเบื้องปลายหรือสระหลัง
เมื่อสระทั้ง ๒ นี้ ไม่มีพยัญชนะอื่นคั่นในระหว่าง
ลบได้ตัวหนึ่ง ถ้าพยัญชนะคั่น ลบไม่ได้

ลบสระหน้ามี ๔ ลักษณะ คือ

(๑) สระหน้าเป็นรัสสะ สระเบื้องปลายอยู่หน้า
พยัญชนะสังโยคบ้าง เป็นทีฆะบ้าง จึงเป็นแต่ลบ

สระหน้าอย่างเดียว อุ. ว่า ยสฺส-อินฺทฺริยานิ ลบ
สระหน้า คือ อ ในที่สุดแห่งศัพท์ ยสฺส เสีย สนธิ
เป็น ยสฺสินฺทฺริยานิ, โนหิ-เอตํ ลบสระหน้า คือ
อิ ในที่สุดแห่งศัพท์ โนหิ เสีย สนธิเป็น โนเหตํ,
สเมตฺต-อายสฺมา ลบสระหน้า คือ อุ ในที่สุดแห่งศัพท์
สเมตฺต เสีย สนธิเป็น สเมตฺตาสฺมา.

(๒) ถ้าสระทั้ง ๒ เป็นรัสสะ มีรูปเสมอกัน คือ
เป็น อ หรือ อิ หรือ อุ ทั้ง ๒ ตัว เมื่อลบแล้ว
ต้องทำสระที่ไม่ได้ลบด้วยที่ชนะสนธิ อุ. ว่า ตตฺตฺร-อยํ
เป็น ตตฺตฺรายํ เป็นต้น.

(๓) ถ้าสระทั้ง ๒ เป็นรัสสะ แต่มีรูปไม่เสมอกัน
คือ ข้างหนึ่งเป็น อ ข้างหนึ่งเป็น อิ หรือ อุ ก็ดี
ข้างหนึ่งเป็น อิ ข้างหนึ่งเป็น อุ หรือ อ ก็ดี ข้างหนึ่ง
เป็น อุ ข้างหนึ่งเป็น อ หรือ อิ ก็ดี สระหลังไม่มี
พยัญชนะสังโยค ให้ลบสระหน้า ไม่ต้องที่ชนะสระหลัง
ก็ได้ อุ. ว่า จตฺตฺหิ-อปาเยหิ เป็น จตฺตฺหปาเยหิ เป็นต้น.

(๔) ถ้าสระหน้าเป็นที่ชนะ สระหลังเป็นรัสสะ
ไม่มีพยัญชนะสังโยคให้ลบสระหน้า ที่ชนะสระหลัง

อุ. ว่า สทุธา-อิธ เป็น สทุธิธ เป็นต้น.

ลบสระหลังมี ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ถ้าสระ ๒ ตัวมีรูปไม่เสมอกัน ลบสระ
เบื้องปลายบ้างก็ได้ อุ. ว่า จตฺตาโร-อิเม ลบสระ
อิ ที่ศัพท์ อิเม เสีย สนธิเป็น จตฺตาโรเม,
กิณหุ-อิมา ลบสระ อิ ที่ศัพท์ อิมา เสีย สนธิเป็น
กิณหุมา,

(๒) นิคคหิตอยู่หน้า ลบสระเบื้องปลายได้บ้าง
อุ. ว่า อภินฺนุทุ-อิติ เป็น อภินฺนุทุติ.

๒. อาเทสสระสนธิ

อาเทโส มี ๒ คือ แปลงสระเบื้องหน้า ๑
แปลงสระเบื้องหลัง ๑.

(๑) แปลงสระเบื้องหน้า ดังนี้ ถ้า อิ เอ หรือ
อุ โอ อยู่หน้า มีสระอยู่เบื้องหลัง แปลง อิ เอ
หรือ อุ โอ เป็นพยัญชนะ คือ แปลง อิ หรือ เอ
เป็น ย แปลง อุ โอ เป็น ว

แปลง อี ตัวหน้าเป็น ย ถ้าพยัญชนะซ้อนกัน
๓ ตัว ลบพยัญชนะที่มีรูปเสมอกันเสียตัวหนึ่ง อุ. ว่า
ปฏิสนธจรรวุตติ-อสฺส เป็น ปฏิสนธจรรวุตยสฺส,
อคฺคิ-อาคารํ เป็น อคฺยาคารํ,

เอา เอ เป็น ย อุ. ว่า เต-อสฺส เป็น ตยสฺส,
เม-อยํ เป็น มฺยายํ, เต-อหํ เป็น ตฺยาคหํ.

เอา โอ เป็น ว อุ. ว่า อถโข-อสฺส เป็น
อถขวสฺส เอา อุ เป็น ว อุ. ว่า พหฺอุ-อาพาโร
เป็น พหฺวาพาโร, จกฺขุ-อาปาถํ เป็น จกฺขฺวาปาถํ.

(๒) แปลงสระเบื่องหลัง ดังนี้ ถ้ามีสระอยู่
ข้างหน้า เอา ศัพท์ที่อยู่หลัง แปลง เอ ตัวหน้าแห่ง
เอา ศัพท์ เป็น ริ ได้ แล้วรัสสระเบื่องหน้าให้สั้น
อุ. ว่า ยถา-เอา เป็น ยถริว, ตถา-เอา เป็น ตถริว.

๓. อาคมสระสนธิ

อาคมโม ลงตัวอักษรใหม่ มี ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ถ้าสระ โอ อยู่หน้า พยัญชนะอยู่หลัง
ลบ โอ เสีย แล้วลง อ อาคมได้บ้าง อุ. ว่า โส-สีลวา
เป็น สสีลวา, โส-ปญฺญวา เป็น สปญฺญวา,

เอโส-ธมฺโม เป็น เอสธมฺโม,

(๒) พยัญชนะอยู่เบื้องปลาย ลง โอ อาคม ได้บ้าง
 อุ. ว่า **ปร-สทสฺสํ** ลบ อ ที่สุดแห่ง ปร ศัพท์ แล้วลง
 โอ อาคม เป็น **ปโรสทสฺสํ**, **สรท-สตํ** ลบ อ ที่สุด
 แห่ง สรท ศัพท์ แล้วลง โอ อาคม เป็น **สรโทสตํ**.

๔. วิจารณ์สระสนธิ

วิจารณ์ คือ แปลงสระหนึ่งให้เป็นอีกสระหนึ่ง
 มี ๒ อย่าง คือ วิจารณ์ในเบื้องต้น ๑ วิจารณ์ในเบื้อง
 ปลาย ๑

วิจารณ์ในเบื้องต้น (วิจารณ์สระหน้า) ดังนี้ เมื่อ
 ลบสระเบื้องต้นปลาย (สระหลัง) แล้ว เอาสระเบื้องต้นหน้า
 คือ อิ เป็น เอ เอา อุ เป็น โอ อุ. ว่า **มุหิ-อาลโย**
 เป็น **มุເลโย**, **สุ-อตถิ** เป็น **โสตถิ**.

วิจารณ์ในเบื้องปลาย (วิจารณ์สระหลัง) มีวิธี
 เหมือนวิจารณ์ในเบื้องต้น แปลกแต่ลบสระหน้า
 วิจารณ์สระหลัง อุ. ว่า **มาลุต-อิริตํ** เป็น **มาลุตฺริตํ**,
พหุสฺส-อิว เป็น **พหุสฺสฺเสว**, **น-อุเปติ** เป็น
โนเปติ, **อุทกํ-อุมิกชาตํ** เป็น **อุทโกมิกชาตํ**.

๕. ปกติ

ปกตินั้น ไม่มีวิเศษอันใด อ. ว่า โโก-อิม เป็น โโกอิม.

๖. ทิฆะสระสนธิ

ทิฆะ มี ๒ อย่าง ทิฆะสระหน้าอย่าง ๑ ทิฆะสระหลังอย่าง ๑.

(๑) ทิฆะสระหน้า ดังนี้ เมื่อลบสระหลังแล้ว ทิฆะสระหน้าได้บ้าง อ. ว่า กิสฺ-อิธ เป็น กิสฺฐ, สาธุ-อิติ เป็น สาธุติ เป็นต้น หรือพยัญชนะอยู่หลัง ทิฆะสระหน้าได้บ้าง อ. ว่า มุหิ-จเร เป็น มุหิจเร.

(๒) ทิฆะสระหลัง คือ ลบสระหน้า ทิฆะสระหลัง อ. ว่า สทฺธฺ-อิธ เป็น สทฺธิธ, จ-อุภยํ เป็น จุภยํ.

๗. รัสสระสนธิ

ถ้าพยัญชนะก็ดี เอ แห้ง เอว ศัพท์ก็ดี อยู่ เบื้องหลัง รัสสระข้างหน้าให้มีเสียงสั้นได้บ้าง อ. ว่า โภวาที-นาม เป็น โภวาทินาม, ยถา-เอว เป็น ยถาริว.

พยัญชนะสนธิ

พยัญชนะสนธิ ได้สนธิกิริยาوپกรณ์ ๕ คือ
โลโป ๑ อาเทโส ๑ อาคโม ๑ ปกติ ๑ สญโยโค ๑.

๑. โลปพยัญชนะสนธิ

เมื่อลบสระเบื้องปลายที่มีนิคคหิตอยู่หน้าแล้ว
ถ้าพยัญชนะมีรูปเสมอกันซ้อนเรียงกัน ๒ ตัว
ลบเสียตัวหนึ่ง อ. ว่า เอว-อสฺส เป็น เอวส,
ปฺปผ-อสฺสา เป็น ปฺปผสา.

๒. อาเทสพยัญชนะสนธิ

ถ้าสระอยู่หลัง แปลง ตี เป็น ตฺย แล้วแปลงเป็น
จฺจ อ. ว่า อิติ-เอว เป็น อิจฺเจว, ปติ-อุตฺตริตฺวา
เป็น ปจฺจอุตฺตริตฺวา เป็นต้น.

แปลง ฐ เป็น ท. ได้บ้าง อ. ว่า เอก-อิธ-อหํ
เป็น เอกมิตาหํ.

การแปลงที่ไม่นิยมสระหรือพยัญชนะเบื้องปลาย
อ. ว่า

แปลง ฐ เป็น ห ได้บ้าง อุ. ว่า สาธุ-ทสุสน์ เป็น
สาธุทสุสน์.

แปลง ท เป็น ต อุ. ว่า สุกโท เป็น สุกโต.

แปลง ต เป็น ฏ อุ. ว่า ทุกุกต์ เป็น ทุกุกฏ์.

แปลง ต เป็น ฐ อุ. ว่า คนฺตพฺโพ เป็น คนฺธพฺโพ.

แปลง ต เป็น ตร อุ. ว่า อตฺตไซ เป็น อตรไซ.

แปลง ค เป็น ก อุ. ว่า กุลฺปโค เป็น กุลฺปโก.

แปลง ร เป็น ล อุ. ว่า มหาสารโ เป็น มหาสาโล.

แปลง ย เป็น ช อุ. ว่า คฺวโย เป็น คฺวไซ.

แปลง ว เป็น พ อุ. ว่า กฺวโต เป็น กฺพฺพโต.

แปลง ย เป็น ก อุ. ว่า สยํ เป็น สกํ.

แปลง ช เป็น ย อุ. ว่า นิชํ เป็น นียํ.

แปลง ต เป็น ก อุ. ว่า นียโต เป็น นียโก.

แปลง ต เป็น จ อุ. ว่า ภาโต เป็น ภาจโจ.

แปลง ป เป็น ผ อุ. ว่า นิปฺปตฺติ เป็น นิปฺผตฺติ.

แปลง อภิ เป็น อพฺภ อุ. ว่า อภิ-อฺคฺคจฺจติ เป็น
อพฺภฺคฺคจฺจติ.

แปลง อธิ เป็น อชฺฌ อุ. ว่า อธิ-โอภาโส
เป็น อชฺโฌกาโส, อธิ-อคมา เป็น อชฺฌคมา
(สระอยู่หลัง).

แปลง อว เป็น โอ อุ. ว่า อว-นทฺธา เป็น
โอนทฺธา (พยัญชนะอยู่หลัง).

๓. อาคมพยัญชนะสนธิ

พยัญชนะอาคม มี ๘ ตัว คือ ย ว ม ท ห
ต ร พ

ถ้าสระอยู่เบื้องหลัง ลงได้บ้าง ดังนี้ ย อาคม
ยถา-อิทฺ เป็น ยถายิทฺ, ว อาคม อุ-ทิกฺขติ เป็น
วุทิกฺขติ, ม อาคม ครุ-เอสฺสติ เป็น ครุเมสฺสติ,
ท อาคม อตฺต-อตฺถิ เป็น อตฺตทตฺถิ, น อาคม
อิโต-อายติ เป็น อิโตนายติ, ต อาคม ตสฺมา-อิห
เป็น ตสฺมาติห, ร อาคม สพฺภิ-เอว เป็น สพฺภิเรว,
พ อาคม ฉ-อายตน์ เป็น ฉพายตน์.

ในสัททนีติว่า ลง ห อาคมก็ได้ อุ. สุ-อุชฺ
เป็น สุหุชฺ, สุ-อุฏฺฐิตํ เป็น สุหุฏฺฐิตํ เป็นต้น

๔. ปกติพยัญชนะสนธินั้นก็ไม่วิเศษอันใด

๕. สัญญะพยัญชนะสนธิ

สญฺโฆโค มี ๒ อย่าง คือ ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกันอย่าง ๑ ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกันอย่าง ๑

(๑) ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกัน ดังนี้
อิธ-ปโมทติ เป็น อิธปฺปโมทติ, จาตุ-ทสี่ เป็น จาตุทฺทสี่.

(๒) ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกัน คือ
เอออักขระที่ ๑ ซ้อนหน้าอักขระที่ ๒ เอออักขระที่ ๓ ซ้อนหน้าอักขระที่ ๔ ดังนี้

จตุตฺตาริ-จาทานิ เป็น จตุตตาริฏฺฐาทานิ,
เอโสว-จ-ฉานผลโล เป็น เอโสวจฺฉานผลโล.

นิคคหิตสนธิ

นิคคหิตสนธิ ได้สนธิกิริโยปกรณ ๔ อย่าง คือ
โลโป ๑ อาเทโส ๑ อาคโม ๑ ปกติ ๑.

๑. โลปนิกคหิตสนธิ

เมื่อมีสระหรือพยัญชนะอยู่เบื้องหลัง โลปนิกคหิต ซึ่งอยู่หน้าบ้างก็ได้ อุ. ว่า ตาส์-อหิ เป็น ตาสาห์, วิทฺหนฺ-อคฺคํ เป็น วิทฺหนคฺคํ, อริยสจฺจานํ-ทสฺสนํ เป็น อริยสจฺจานทสฺสนํ, พุทฺธานํ-สาสนํ เป็น พุทฺธานสาสนํ.

๒. อาเทสนิกคหิตสนธิ

(๑) เมื่อมีพยัญชนะอยู่หลัง นิกคหิตอยู่หน้า แปลงนิกคหิตเป็นพยัญชนะที่สวดวรรคได้ทั้ง ๕ ตัว (ง ญ ณ น ม) ตามสมควรแก่พยัญชนะวรรคที่อยู่เบื้องหลังดังนี้ เป็น ง เช่น เอวํ-โห เป็น เอวญฺโห, เป็น ญ เช่น ธมฺมํ-จเร เป็น ธมฺมญฺจเร. เป็น ณ เช่น สํ-จิตฺติ เป็น สณฺจิตฺติ. เป็น น เช่น ตํ-นิพฺพุตํ เป็น ตณฺนิพฺพุตํ. เป็น ม เช่น จิรํ-ปวาสี เป็น จิรมปวาสี.

(๒) ถ้า เอ และ ห อยู่เบื้องหลัง แปลงนิกคหิต เป็น ญ ดังนี้ ปจฺจตฺตํ-เอว เป็น ปจฺจตฺตญฺเวย, ตํ-เอว เป็น ตญฺเวย, เอวํ-หิ เป็น เอวญฺหิ,

ต๋-หิ เป็น ตณฺหิ.

(๓) ถ้า ย อยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิต กับ ย เป็น ญณ ดังนี้ สโยโค เป็น สญโยโค.

ในสัททนีติว่า ถ้า ล อยู่เบื้องปลาย แปลงนิคคหิตเป็น ล อุทาหรณ์ ปุ-ลึงค์ เป็น ปุลุลึงค์, ส-ลกฺขณา เป็น สลุลกฺขณา เป็นต้น.

(๔) ถ้าสระอยู่เบื้องปลาย แปลงนิคคหิต เป็น ม และ ท ดังนี้ ต๋-อหิ เป็น ตมฺหิ, เอต๋-อโวจ เป็น เอตทโวจ.

๓. อาคมนิคคหิตสนธิ

เมื่อสระก็ดี พยัญชนะก็ดี อยู่เบื้องหลัง ลงนิคคหิตได้บ้าง อุ. ว่า จกฺขุ-อุทปาติ เป็น จกฺขุอุทปาติ, อว-สิโร เป็น อวสิโร เป็นต้น.

๔. ปกตินิคคหิตสนธิ นั้น ไม่มีพิเศษ

จบสนธิ

อาขยาต (ต่อ) (ให้ท่องจำ)

ยังมี ห อาคม	ที่นิยมตามที่มี
ลงท้าย จา ชาตินี้	มิได้มีวิภัติเเลย
แปลง อฺ เป็น อีสฺ	ที่ระบุตามเเลย
อฺสฺ ก็ได้เอย	ตามที่เคยร่ำเรียนมา
ส่วน โอ ใช้ อี แทน	มีแบบแผนมากนักหนา
แปลง อี เป็น อํ นา	ใช้กันมาอย่างมากมาย
หมวด ภวิสฺ คิดทั้งหมด	ปรึสสบทตามมุ่งหมาย
หากนำมาลงไว้	กรฺ ท้ายชาตินี้เอย
ให้ลบทุก สฺส	แปลง กรฺ เสียเฉยๆ
แปลงเป็น กาท เเลย	เหลือลงไว้ท้ายชาติตน
วฺขามิ, วฺขาม	คือ วจฺ แปลงอีกหน
แปลงกับวิภัตติตน	ไม่ปะปนตามตำรา
วฺจฺฉามิ, วฺจฺฉาม	คือ วสฺ ชาติ นั้นหนา
แปลงวิภัตติกับชาติมา	เป็นดังว่านี้เหมือนกัน
สฺสา มักรัศสะ	แล้วลง อ เพียงเท่านั้น
สฺสํ ไม่ใช่กัน	แต่แปรผันใช้ตัวแทน
ให้ใช้ สฺสามิ	พึงดูชิตตามแบบแผน
ควรรู้อย่าดูแคลน	เร่งพากเพียรเรียนท่องจำ.

หลักสัมพันธ์ไทย ชั้นประโยค ป.ธ.๓

หมวดที่ ๑ แผนกนามศัพท์

นามนาม

ปฐมาวารัตติใช้ในอรรถ ๖ อย่าง

๑. เป็นประธานในประโยคที่ไม่มีกิริยาคุมพากย์
เรียกว่า **ลิงคตฺถ**
๒. เป็นประธานในประโยคที่เป็นกัตตุวาจก
เรียกว่า **สยกตฺตา**
๓. เป็นประธานในประโยคที่เป็นเหตุกัตตุวาจก
เรียกว่า **เหตุกตฺตา**
๔. เป็นประธานในประโยคที่เป็นกัมมวาจก
และเหตุกัมมวาจก เรียกว่า **วุตฺตกมฺม**
๕. เป็นประธานในประโยคที่เป็นกิริยาประธานนัย
คือ ตฺวา ปัจจัย คุมพากย์ เรียกว่า **ปกตฺกตฺตา**

๖. เป็นประธานในประโยคเปรียบเทียบ ควบด้วย
อิว หรือ วีย ศัพท์ เรียกว่า **อุปมาลึงคตฺถ**

หุตติยาริภตติ ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับกิริยา

๑. แปลว่า **ซึ่ง** เป็นที่ทำคือกรรม เรียกว่า
อวุตฺตกมฺม

๒. แปลว่า **สู่** เป็นที่ไปถึง เรียกว่า
สมฺปาปฺณิกมฺม

๓. แปลว่า **ยัง** เป็นที่ใช้ให้ทำ คือผู้ถูกใช้
เรียกว่า **การิตกมฺม**

๔. แปลว่า **สิ้น, ตลอด** เป็นที่ลุ่ลง เรียกว่า
อจฺจนฺตสํโยค

๕. แปลว่า **กะ, เฉพาะ** เป็นที่รับรู้ เรียกว่า
อกถิตกมฺม

๖. แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต และเป็น
วิเสสนะของกิริยา อยู่ข้างหน้ากิริยา เรียกว่า
กิริยาวิเสสน

ตติยาวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับนามศัพท์บ้าง กริยาศัพท์บ้าง อพยยศัพท์บ้าง

๑. แปลว่า ด้วย เป็นวัตถุเครื่องทำ เรียกว่า กรณ
๒. แปลว่า โดย, ตาม, ข้าง, ทาง เป็นทาง
เครื่องแปลก เรียกว่า ตติยาวิเสสน
๓. แปลว่า อัน เป็นที่ใช้ให้ผู้อื่นทำ คือผู้ใช้
เรียกว่า อนภินิเทศกตตะ
๔. แปลว่า เพราะ เป็นเหตุ เรียกว่า เหตุ
๕. แปลว่า มี, ด้วยทั้ง เป็นอาการ เรียกว่า
อิตถมฺภุต
๖. แปลว่า ด้วย เข้ากับ สหฺธิ หรือ สห ศัพท์
เป็นอาการที่เป็นเครื่องประกอบ เรียกว่า สหตฺถตติยา
(เข้ากับ)
๗. แปลว่า ยัง แปลห้กเป็นทุตติยาวิภัตติ เรียกว่า
ตติยาการิตกมฺม

จตุตถีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง เข้ากับกิริยา

๑. แปลว่า แก่ เป็นที่มอบให้ เรียกว่า สมุปทาน
๒. แปลว่า เพื่อ เป็นที่ส่งไป เรียกว่า สมุปทาน
๓. แปลว่า ต่อ เป็นที่ประทุษร้าย เรียกว่า สมุปทาน

ปัญจมีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง เข้ากับกิริยา

๑. แปลว่า แต่, จาก เป็นแดนออกไป เรียกว่า อปาทาน
๒. แปลว่า กว่า เป็นแดนเปรียบเทียบ เรียกว่า อปาทาน
๓. แปลว่า เหตุ, เพราะ เป็นเหตุ เรียกว่า เหตุ

ฉกฐีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง

เข้ากับนาม และกิริยานาม

๑. แปลว่า แห่ง, ของ เนื่องด้วยความเป็นเจ้าของ เรียกว่า สามีสมฺพนฺธ
๒. แปลว่า แห่ง เนื่องด้วยความเป็นเจ้าของ กิริยาอาการเข้ากับ ภาวศัพท์ ภาวตัทธิต หรือกิริยานาม

เรียกว่า ภาวาทิสมฺพนฺธ

๓. แปลว่า **แห่ง** **เนื่อง**อยู่ในหมู่ เรียกว่า **สมุหสมฺพนฺธ**

๔. แปลว่า **แห่ง...หนา** เป็นที่รวมกันอยู่ซึ่งจะต้องถอนออก เรียกว่า **นิทุธารณ** (มี **นิทุธารณีย** รับ)

๕. แปลว่า **เมื่อ** เป็นประธานในประโยคแทรก เรียกว่า **อนาทร** (มี **อนาทรกิริยา** รับ)

๖. แปลว่า **ซึ่ง** เป็นกรรมในบทที่เป็นนามกิตก์ (ณฺว, ตฺ, ยฺ ปัจจัย) คือ หักฉกฏฐีวิภัตติลงในอรรถหุติยาวิภัตติ เรียกว่า **ฉกฏฐิกมฺ**

สัตตมีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๑๐ อย่าง

เข้ากับนามบ้าง กิริยาบ้าง

๑. แปลว่า **ใน** เป็นที่กำบังไว้โดยปกติ เรียกว่า **ปฏิจฺจนฺหาธาร**

๒. แปลว่า **ใน** เป็นที่ซึมซาบ หรือปนอยู่ เรียกว่า **พฺยาปิกธาร**

๓. แปลว่า **ใน** เป็นที่อาศัยอยู่ เรียกว่า **วิสยาธาร**

๔. แปลว่า ไกล, ณ เป็นที่ไกลเคียง เรียกว่า
สมิปาธาร

๕. แปลว่า เหนือ, บน, ที่ เป็นที่รองรับไว้
เรียกว่า อุปสิเลสิกาธาร

๖. แปลว่า ใน, ณ เป็นกาลเวลา เรียกว่า
กาลสตตมี

๗. แปลว่า ครั้นเมื่อ เป็นประธานในประโยค
แทรก เรียกว่า ลกฺขณ หรือ ลกฺขณวฺหต (มี
ลกฺขณกิริยา หรือ ลกฺขณวฺหตกิริยา รับ)

๘. แปลว่า ในเพราะ เป็นเครื่องหมายหรือ
เป็นเหตุ เรียกว่า นิमितฺตสตตมี

๙. แปลว่า ใน...หนา เป็นที่รวมกันอยู่ซึ่งจะ
ต้องถอนออก เรียกว่า นิทุธารณ (มี นิทุธารณีย รับ)

๑๐. แปลว่า อันว่า (อ.) ลงในอรรถแห่งปฐมา-
วิภัติติ เรียกว่า สตตมีปจฺจตฺตสยกตฺตา.

หมายเหตุ : หากไม่สามารถสัมพันธ์ตามกฎ ๑๐ ข้อนี้ได้
มีหลักว่า

ก. สัมพันธ์เข้ากับนาม เรียกว่า ภินุหาราร

ข. สัมพันธ์เข้ากับกิริยา เรียกว่า อาธาร

คุณนาม

๑. มีลึงค์จะวิภัตติเหมือนนามนาม แปลขยายนามนาม แปลว่า ผู้, มี, อัน เรียกว่า วิเสสน
๒. เป็นคุณนามหรือเป็นนามนาม ใช้ดูจคุณนาม แปลว่า เป็น อยู่หน้ากริยาว่ามี ว่าเป็น หรือ ชน ชาติ เรียกว่า วิภติกตฺตา
๓. เป็นวิเสสนะของบทที่เป็นตัวกรรม แปลว่า ให้เป็น หน้า กร ชาติ (ทำ) หรือ จร ชาติ (ประพฤติ) เรียกว่า วิภติกมฺม
๔. แปลว่า ว่าเป็น เข้ากับ วจ, วท, พฐ ชาติ เป็นต้น เรียกว่า สมภูวณ
๕. เป็นบทคุณนาม มีลึงค์ต่างจากนามนาม ที่ขยาย เรียกว่า วิเสสนลึงฺควิปุลลส มีวจะต่างจากนามนามนั้น เรียกว่า วิเสสนวจนวิปุลลส มีลึงค์และวจะต่างจากนามนามนั้น เรียกว่า วิเสสนลึงฺควจนวิปุลลส.

ศัพท์นาม

๑. ปุริสศัพท์นาม (ต, ตุมห, อมฺห ศัพท์)
เรียกชื่อสัมพันธ์เหมือนนามนาม

๒. วิเศษนศัพท์นาม (อนิยม, นิยม) เรียกว่า
วิเศษน

หมวดที่ ๒ แผนกกริยาศัพท์

ก. กริยาอาขยาด ดังนี้

๑. กริยาของประโยคกัตตุวากจ เรียกว่า
อาขยาดบพ กตตุวากจ

๒. กริยาของประโยคกัมมวากจ เรียกว่า
อาขยาดบพ กมฺมวากจ

๓. กริยาของประโยคเหตุกัตตุวากจ เรียกว่า
อาขยาดบพ เหตุกตตุวากจ

๔. กริยาของประโยคเหตุกัมมวากจ เรียกว่า
อาขยาดบพ เหตุกมฺมวากจ

๕. กริยาของประโยคภาววากจ เรียกว่า
อาขยาดบพ ภาววากจ

ข. กิริยาภิกขุคุ้มพากย์ (ต, อนีย, ตพฺพ) ดังนี้

๑. กิริยาของประโยคกัตตุวาก เรียกว่า
กิตบท กตตุวาก

๒. กิริยาของประโยคกัมมวาก เรียกว่า
กิตบท กมฺมวาก

๓. กิริยาของประโยคเหตุกัตตุวาก เรียกว่า
กิตบท เหตุกตตุวาก

๔. กิริยาของประโยคเหตุกัมมวาก เรียกว่า
กิตบท เหตุกมฺมวาก

๕. กิริยาของประโยคภาววาก เรียกว่า
กิตบท ภาววาก

หมายเหตุ : ต บ้างย เป็นได้ ๕ วาก อนีย, ตพฺพ
บ้างย เป็นได้ ๓ วาก คือ กัมมวาก
เหตุกัมมวาก และภาววาก

ค. กริยาภิกตฺกัที่เป็นวิเสสนะและกริยาในระหว่าง

๑. ต, อนิย, ตพฺพ (ที่ไม่ใช่กริยาคุมพากย์)
เป็นวิเสสนะของนามนามเรียงไว้หน้าหรือหลัง
นามนามที่เป็นเจ้าของ เรียกว่า วิเสสน

๒. ต, อนิย, ตพฺพ อยู่หน้าธาตุว่ามีว่าเป็น
หรือ ชน ธาตุ แปลว่า เป็น เรียกว่า วิกติกตฺตา

๓. ต, อนิย, ตพฺพ อยู่หน้า กร ธาตุ หรือ
กัมมวาก แปลว่า ให้เป็น เรียกว่า วิกติกมฺม

๔. อนฺต, มาน มีลิงค์ วจนะ วิภัตติเสมอ
ประธานเรียงไว้หน้าประธาน หรือประกอบด้วย
วิภัตติอื่นจากปฐมวิภัตติ จะอยู่หน้าหรือหลังก็ตาม
เรียกว่า วิเสสน

๕. อนฺต, มาน เป็นกริยาในระหว่างประกอบ
ด้วยปฐมวิภัตติอยู่หลังประธาน สัมพันธ์เข้ากับ
ประธาน เรียกว่า อพฺยณฺตรกริยา (ของ)

๖. อนฺต, มาน เป็นกริยาในระหว่างประกอบ
ด้วยปฐมวิภัตติอยู่หน้ากริยา มีเนื้อความเนื่อง
ด้วยกริยานั้นสัมพันธ์เข้ากับกริยานั้น เรียกว่า

อพกษตรกิริยา (ใน)

๗. อนฺต, มาน, ต ที่เป็นอุปมาวิเสสนะ จะอยู่หน้าหรือหลังตัวประธานก็ตาม สัมพันธ์เข้ากับประธาน เรียกว่า อุปมาวิเสสน (ของ)

๘. อนฺต, มาน, ต ที่ขยายประธานในประโยค อุปมาลึงค์ตัดจะอยู่หน้าหรือหลังตัวประธานก็ตาม สัมพันธ์เข้ากับประธาน เรียกว่า วิเสสน (ของ)

๙. อนฺต, มาน, ต, อนีย, ตพฺพ ประกอบด้วยสัตตมมีวิภัตติ เป็นกิริยารองรับลักษณะ เรียกว่า ลกฺขณกิริยา หรือ ลกฺขณวฺตกิริยา

๑๐. อนฺต, มาน, ต, อนีย, ตพฺพ ประกอบด้วยฉฺฌฐีวิภัตติเป็นกิริยารองรับอนาทร เรียกว่า อนาทรกิริยา

ง. ตฺวนาทีปจจย

๑. แปลตามลำดับกิริยา แปลว่า แล้ว เป็นกิริยาที่ทำก่อนแล้วจึงทำกิริยาอื่นต่อไปอีก เรียกว่า ปุพฺพกาลกิริยา

๒. แปลตามลำดับกิริยา ไม่ออกสำเนียงปัจจัย เป็นกิริยาที่ทำพร้อมกับกิริยาอื่น เรียกว่า

สมานกาลกิริยา

๓. ธาตุซ้ำกับกิริยาข้างต้น แสดงว่าทำเสร็จแล้ว แปลว่า **ครั้น...แล้ว** เรียกว่า **ปริโยสานกาลกิริยา**

๔. แปลหลังกิริยาคุมพากย์ แปลว่า **แล้ว** เรียกว่า **อปรกาลกิริยา**

๕. แปลหลังกิริยาคุมพากย์ แปลว่า **เพราะ** เรียกว่า **เหตุ**

๖. แปลหลังกิริยาอื่น ไม่ออกสำเนียงปัจจัย ขยายกิริยานั้น เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**

๗. แปลหลังนาม ไม่ออกสำเนียงปัจจัย เรียกว่า **วิเสสน**

๘. แปลว่า **แล้ว** ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ เรียกว่า **กิริยาปธานนัย** (บทประธานที่เข้ากับกิริยาปธานนัย นี้ เรียกว่า **ปกติกตฺตา**)

หมวดที่ ๓ แผนกนิบาต

ก. นิบาตทั่วไป

นิบาตบอกอาลปะนะ

ยคุเข สรวมชีพ, ขอเดชะ

ภนฺเต, ภทฺถเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ

ภณฺเณ นนฺะพนาย อมฺโภ นนฺะท่านผู้เจริญ

อาวุโส ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เร, อเร เว้ย, ้วย

เห เอ้ย เช นนฺะแม่, นนฺะสาวใช้

นิบาตบอกอาลปะนะ สัมพันธ์ว่า อาลปน

ถ้าขยายอาลปะนะนาม สัมพันธ์ว่า วิเสสน

นิบาตบอกกาล

อถ ครั้งนั้น ปาโต เข้า ทิวา วัน

สาย เ็น สุเว ในวัน หิยุโย วันวาน

เสว วันพรุ่ง สมฺปติ บัดเดี๋ยวนี้

อายุติ ต่อไป

สัมพันธ์ว่า กาลสตฺตมึ

นิบาตบอกที่

อุทฺธ	เบื้องบน	อนฺตรา	ระหว่าง
อุปฺริ	เบื้องบน	อนฺโต	ภายใน
ติโร	ภายนอก	พฺหิ	ภายนอก
พฺหิตฺธา	ภายนอก	พฺหิรา	ภายนอก
อโร	เบื้องต่ำ	เหฏฺฐา	ภายใต้
โอโร	ฝั่งใน	ปาริ	ฝั่งนอก
หุริ	โลกอื่น	สมฺมุขา	ต่อหน้า
ปรสมฺมุขา	ลับหลัง	รโห	ที่ลับ

เข้ากับกิริยา สัมพันธ์ว่า อาธาร

เข้ากับนามสัมพันธ์ว่า กิณฺหาธาร

นิบาตบอกปริจฺเจท

กิว	เพียงไร	ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ยาว	เพียงใด	ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
ดาว	เพียงนั้น	กิตฺตาวตา	มีประมาณเท่าใด
ยาวเทว	เพียงใดนั้นเทียว	เอตฺตาวตา	มีประมาณเท่านั้น
ดาวเทว	เพียงนั้นนั้นเทียว	สมฺนฺตา	รอบคอบ, โดยรอบ
สัมพันธ์ว่า กิริยาวิเสสน หรือ ปริจฺเจทนต์			

นิบาตบอกอุปมาอุปไมย

วีย ราวกะ อิว เพียงดั่ง

ยถา จันใด เสวยยถา จันใด

๔ ศัพท์นี้ สัมพันธ์ว่า อุปมาโชตก

ตถา จันนั้น เอว จันนั้น

๒ ศัพท์นี้ สัมพันธ์ว่า อุปเมยยโชตก

นิบาตบอกประการ

เอว ด้วยประการนั้น ตถา ด้วยประการนั้น

กถา ด้วยประการไร

สัมพันธ์ว่า ปการตถ

นิบาตบอกปฏิเสธ

น ไม่ โห ไม่

น, โห ศัพท์ เข้ากับกิริยา แปลว่า ไม่ สัมพันธ์
ว่า ปฏิเสธ (ใน) ปฏิเสธทั้งประโยค ไม่เข้ากับกิริยา
แปลว่า ห้ามได้ มักเรียงไว้ต้นประโยค สัมพันธ์ว่า
ปฏิเสธนตถ

มา ศัพท์ (อย่า) สัมพันธ์ว่า ปฏิเสธ (ใน)

ว เทียว เอว นั้นเทียว หิ แล สัมพันธ์ว่า
อวธารณ (เข้ากับ...)

นิบาตบอกความไต่ยินคำเล่าลือ

กิริ ได้ยินว่า ขลุ ได้ยินว่า
สุทำ ได้ยินว่า
สัมพันธ์ว่า อหุสฺสวหนตถ

นิบาตบอกปริกัปป

เจ หากว่า ยทิ ผิว่า
สเจ ถ้าวว่า อถ ถ้าวว่า
อปฺเปว นาม ชื่อแม่ในน ยนฺนุน กระไรหนอ,
สัมพันธ์ว่า ปริกปฺปตถ

นิบาตบอกคำถาม

กิ หรือ, อะไร กถึ อย่างไร
กจฺจิ แลหรือ อุทาหุ หรือว่า
หุ หนอ นหุ มิใช่หรือ
อาหุ หรือว่า เสยฺยถิทำ อยางไรนี้
สัมพันธ์ว่า ปุจฺจนตถ

นิบาตบอกความรับ

อาม เออ อามนุตา เออ
สัมพันธ์ว่า สมปฏิจฉนตถ

นิบาตบอกความเตือน

อิงขม เชิญเถิด ตคฺขม เอาเถิด
หนฺท เอาเถิด
สัมพันธ์ว่า อุยฺโยชนตถ

นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม

นุ	หนอ	สุ	ลี
เว	เว้ย	โว	ไว้ย
โ	แล	วต	หนอ
หเว	เว้ย		

ถ้าอยู่ในคาถาสัมพันธ์ว่า ปทปฺปฺรณ ถ้าอยู่นอก
คาถา สัมพันธ์ว่า วจนาลงการ
นุ ศัพท์ เข้ากับ ก็ ศัพท์ สัมพันธ์ว่า ปุจฉนตถ

นิบาตมีเนื้อความต่าง ๆ

อณฺณทตฺถ	โดยแท้	อทุธา	แน่แท้
ปฏฺติ	จำเดิม	อวสฺส	แน่แท้
ปฺน	อีก	อารา	ไกล
ปฺนปฺนํ	บ่อยๆ	อาวี	แจ้ง
ภฺยโย	ยิ่ง	หฺน	แน่
ภฺยโยโส	โดยยิ่ง	กจฺจิ	แลหรือ, บ้างหรือ
สกี	คราวเดียว	มิจฺฉา	ผิด
สตกฺขตฺตํ	ร้อยคราว	มุสา	เท็จ
สณฺิก	ค่อยๆ	มุธา	เปล่า
สยํ	เอง	นาหา	ต่างๆ
สามํ	เอง	ปฏฺจาย	จำเดิม
วิหา	เว้น		
	สัมพันธ์ว่า	กิริยาวิเสสน	

ข. นิบาตพิเศษ ลงในอรรถต่างๆ

เอว ศัพท์ ใช้ในอรรถ ๕ อย่าง

๑. เอว แปลว่า อ. อย่างนั้น เป็นประธาน เรียกว่า สจฺจวาทกฺลิ่งคตฺถ
๒. เอว แปลว่า อย่างนี้, อย่างนั้น เข้ากับ กิริยา ขยายกิริยา เรียกว่า กิริยาวิเสสน
๓. เอว แปลว่า อย่างนี้, อย่างนั้น เป็นวิเสสนะของนามนาม เรียกว่า วิเสสน
๔. เอว แปลว่า ด้วยประการฉะนี้, ด้วยประการอย่างนี้ เรียกว่า ปการตฺถ
๕. เอว แปลว่า ฉะนั้น เรียกว่า อุปเมยฺย-
โชตก

ตถา ศัพท์ ใช้ในอรรถ ๕ อย่าง

๑. ตถา แปลว่า อ. เหมือนอย่างนั้น, อ. อย่างนั้น เป็นประธาน เรียกว่า ลิงฺคตฺถ
๒. ตถา แปลว่า เหมือนอย่างนั้น, อย่างนั้น เข้ากับกิริยา เรียกว่า กิริยาวิเสสน

๓. ตถา แปลว่า ด้วยประการนั้น
เรียกว่า ปการตถ

๔. ตถา แปลว่า อนึ่ง เรียกว่า
สมปิณฑนตถ

๕. ตถา แปลว่า ฉะนั้น เรียกว่า
อุปเมยฺยชิตก

อลํ ใช้ในอรรถ ๔ อย่าง

๑. อลํ แปลว่า อ. พอละ, อ. อย่าเลย
เป็นประธาน เรียกว่า ปฏิเสธลึงคตถ

๒. อลํ แปลว่า พอละ เป็นวิเศษนะ เรียกว่า
วิเศษน

๓. อลํ แปลว่า เป็น เข้ากับกิจยาว่ามี, ว่าเป็น
เรียกว่า วิกติกตถา

๔. อลํ แปลว่า ควร เป็นกิจยาคุมพากย์
ประโยคภาววาจก เรียกว่า กิริยาบท ภาววาจก
เป็นกิจยาคุมพากย์ประโยคกัมมวาจก เรียกว่า
กิริยาบท กมฺมวาจก

สกุภา ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง

๑. สกุภา แปลว่า อ. อัน (อัน) ... อาจ เป็น
ประธาน เรียกว่า สยกตฺตา

๒. สกุภา แปลว่า เป็น เข้ากับกิจยวามิ,
ว่าเป็น เรียกว่า วิกติกตฺตา

๓. สกุภา แปลว่า อาจ เป็นกิจยาคุมพากย์
ประโยคภาวจาก เรียกว่า กิริยาบท ภาวจาก
เป็นกิจยาคุมพากย์ประโยคกัมมจาก เรียกว่า
กิริยาบท กมฺมจาก

ลพฺภา ใช้ในอรรถ ๒ อย่าง

๑. แปลว่า เป็น เข้ากับกิจยวามิ, ว่าเป็น
เรียกว่า วิกติกตฺตา

๒. แปลว่า พึงได้ เป็นกิจยาคุมพากย์ประโยค
ภาวจาก เรียกว่า กิริยาบท ภาวจาก เป็นกิจยา
คุมพากย์ประโยคกัมมจาก เรียกว่า กิริยาบท
กมฺมจาก

ตุํ ปัจจยํ ใช้ในอรรถ ๒ อย่าง

๑. ตุํ แปลว่า อ. อัน (อัน)...เป็นประธาน
เรียกว่า ตุมตถกตฺตา
๒. ตุํ แปลว่า เพื่ออัน เรียกว่า
ตุมตถสมุปทาน

สาธุ ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง

๑. สาธุ แปลว่า อ. ดีละ, อ.ความดี, อ.กรรมดี
เป็นประธาน เรียกว่า ลิงฺคตถ
๒. สาธุ แปลว่า ดังข้าพเจ้าขอโอกาส เป็น
นิบาต เรียกว่า อายาจนตถ
๓. สาธุ แปลว่า เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ
เข้ากับกริยามี, ว่าเป็น เรียกว่า วิกตีกตฺตา

อถ ใช้ในอรรถ ๔ อย่าง

๑. อถ ต้นประโยค แปลว่า ครั้นนั้น,
ลำดับนั้น เรียกว่า กาลสตฺตมึ
๒. อถ ใช้แทน สเจ, เจ, ยทิ แปลว่า ถ้าว่า
เรียกว่า ปริกปฺปตถ

๓. อถ ไพบความในเลขใน (อถ ภาเว สนฺเต)
แปลว่า ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น เรียกว่า วิเสสน
๔. อถ ใช้แทน ตโต แปลว่า ลำดับนั้น,
ในภายหลัง เรียกว่า กาลสตตฺถิ

อติ ศัพท์ ใช้ในอรรถ ๙ อย่าง

๑. แปลว่า ว่า...ดังนี้ อมความไว้เต็มที่
เข้ากับกิริยา เรียกว่า อาการ
๒. แปลว่า ว่า... ดังนี้ อมความไว้เต็มที่
เข้ากับนาม เรียกว่า สรูป
๓. แปลว่า ว่า...ดังนี้เป็นต้น อมความไว้
บางส่วนเข้ากับนาม เรียกว่า อาทยตถ
๔. แปลว่า ชื่อว่า ใช้บอกชื่อเข้าศัพท์ภายใน
อติ ศัพท์ เรียกว่า สญญาโชตก
๕. แปลว่า เพราะเหตุนี้ วางไว้เป็นตัวอย่าง
ไม่เข้าสัมพันธ์ เรียกว่า นิตฺสฺสน
๖. แปลว่า เพราะเหตุนั้น วางไว้ในรูป
วิเคราะห์ไม่เข้าสัมพันธ์ เรียกว่า เหตุวตถ

๗. แปลว่า ด้วยประการฉะนี้, ด้วยประการ-
ดังนี้ สรุปความไม่เข้าสัมพันธ์ เรียกว่า ปการตุถ

๘. แปลว่า คือ อมความข้างในแต่สัมพันธ์เข้า
ข้างนอก เรียกว่า สรุป

๙. แปลว่า แล, ดังนี้แล (จบเรื่อง) เรียกว่า
สมาปन्ह, ปริสมาปन्ह

หิ, จ, ปน, ตู ศัพท์ มีหลัก ดังนี้

หิ แปลว่า ดังจะกล่าวโดยพิสดาร เรียกว่า
วิตุถารโชตก

หิ แปลว่า ดังจะกล่าวโดยย่อ เรียกว่า
สงฺเขปโชตก

หิ, จ, ปน, ตู แปลว่า ก็, ก็แล เริ่มต้นข้อความ
เรียกว่า วากุยารมฺภ หรือ วากุยารมฺภโชตก

หิ, จ, ปน, ตู แปลว่า เหตุว่า, เพราะ ว่า แสดง
ผลยืดยาว เรียกว่า เหตุโชตก หรือ การณโชตก

หิ, จ, ปน, ตู แปลว่า ด้วยว่า แสดงผลโดยย่อ
เรียกว่า ผลโชตก

หิ, จ, ปห, ตุ แปลว่า แต่ว่า กล่าวแย้ง
ประธานตัวเดียวกัน เรียกว่า วิเสสโชตก

หิ, จ, ปห แปลว่า ฝ่ายว่า, ส่วนว่า กล่าวแย้ง
ตัวประธานต่างกัน เรียกว่า ปกฺขนุตรโชตก

หิ, จ, ปห, ตุ แปลว่า เหมือนอย่างว่า (หลัง
ยถา) เรียกว่า ตปฺปาฏิกกรณโชตก

หิ, จ, ปห, ตุ แปลว่า จริงอยู่, แท้จริง กล่าว
รับรองความจริง เรียกว่า ทฬฺหิกรณโชตก

จ, ปห, อโ, ตถา แปลว่า หนึ่ง กล่าวอีก
นัยหนึ่ง เรียกว่า สมฺปิณฑตถ

หิ, จ, ปห, ตุ แปลว่า ถึงอย่างนั้น, ถึงกระนั้น
เรียกว่า อรุจิสูจนตถ

(อยู่หลัง กิณฺจาปิ, กามณฺจ, กามํ, ยทิปิ แปลว่า
แม้โดยแท้, แม้ก็จริง, โดยแท้, ก็จริง ศัพท์เหล่านี้
เรียกว่า อนุคฺคหตถ)

หิ, จ, ปห แปลว่า อัน ตอนต้นปฏฺิเสธ ตอน
หลังอนุโลม เรียกว่า อนุวโยตก

หิ, จ, ปห แปลว่า อัน ตอนหลังกึ่งปฏิเสศ
ตอนต้นอนุโลม เรียกว่า พุยติเรกโชตก

ชื่อสัมพันธ์นิบาตที่ควรรู้

จ แปลว่า ด้วย ควบบท เรียกว่า ปทสมุจฺจยตุถ
ควบพากย์ เรียกว่า วากฺยสมุจฺจยตุถ

วา, ยทิวา, อถวา, อุท แปลว่า หรือ, หรือว่า
ควบบท เรียกว่า ปทวิกปฺปตุถ ควบพากย์
เรียกว่า วากฺยวิกปฺปตุถ

อโห แปลว่า โอ แสดงความดีใจ, อัจฉรย์ใจ
เรียกว่า อจฺจุรียตุถ แสดงความเสียใจ, เศร้าใจ
เรียกว่า สํเวคตุถ

ปจฺฉา แปลว่า ในภายหลัง เรียกว่า
กาลสตฺตมึ

อถไซ แปลว่า ครั้งนั้นแล, ลำดับนั้นแล
เรียกว่า กาลสตฺตมึ

อถไซ แปลว่า โดยที่แท้, โดยแท้แล เรียกว่า
อรุจิสฺสุจนตุถ

สทุธิ, สห แปลว่า พร้อม, กับ เข้ากับนาม
เรียกว่า ทพฺพสมวาย เข้ากับกิริยา เรียกว่า
กิริยาสมวาย

จ, ปน, ตถापि, อถโข แปลว่า ถึงอย่างนั้น,
ถึงกระนั้น เรียกว่า อรุจิสูจนตถ

ปิ, อปิ แปลว่า แม้, ถึงแม้ เข้ากับนามศัพท์
และกิริยาศัพท์ทั่วไป เรียกว่า อเปกฺขตถ (เข้ากับ)

ปิ, อปิ แปลว่า แม้, ถึงแม้ ใช้ในความชมเชย
เรียกว่า สมฺภาวนตถ

ปิ, อปิ แปลว่า แม้, ถึงแม้ ใช้ในความตำหนิ
เรียกว่า ครหตถ

วา, อถวา, อปิจ แปลว่า อีกนัยหนึ่ง,
อีกอย่างหนึ่ง, อีกประการหนึ่ง เรียกว่า อปรนัย

เตนहि แปลว่า ถ้าอย่างนั้น เรียกว่า
วิกตฺติปฏฺฐูปก

ค. นิบาตพิเศษบางตัว

ยาว, อญฺญตฺร อยู่ตัวเดียว, วิหา แปลว่า เว้น
เข้ากับกิริยา เรียกว่า กิริยาวิเสสน

เข้ากับนาม เรียกว่า วิเสสน

ยทิทํ (แจกเป็นวิเสสนะก็ได้), เสยฺยถิทํ (ปัจจนตถ)
เรียกว่า ทสฺสนนิบาต หรือ เรียกว่า สรูปทสฺสนตถ
มญฺเญ แปลว่า เห็นจะ เรียกว่า สํสยตถ
ปเคว แปลว่า ก่อนนั้นเทียว เรียกว่า
กิริยาวิเสสน

สพฺพํ สพฺพเพน แปลว่า โดยประการทั้งปวง
เรียกว่า กิริยาวิเสสน

กิสฺส, กิमतถํ, กิमतถาย แปลว่า เพื่ออะไร,
เพื่อประโยชน์อะไร เรียกว่า สมุปทาน

ยทตถํ แปลว่า เพื่อประโยชน์อันใด เรียกว่า
สมุปทาน

ยาวทตถํ แปลว่า เพียงไรแต่ความต้องการ
เรียกว่า กิริยาวิเสสน

กึการณา แปลว่า เพราะเหตุอะไร เรียกว่า เหตุ

อติ ญาปนเหตุกัม แปลว่า มีอันให้รู้ว่า..ดังนี้-
เป็นเหตุ เรียกว่า สรูป และ กิริยาวิเสสน สัมพันธ์
ว่า อติ ศัพท์ สรูป ใน ญาปน- ญาปนเหตุกัม
กิริยาวิเสสน ใน... (กิริยาหลัง)

ยญเจ เสยโย (แปลรวมกัน) เรียกว่า
กิริยาวิเสสน

ยํ ไต ที่ไม่ใช่วิเสสนะ อยู่และแปลตัวเดียว
เรียกว่า กิริยาปรามาส

ยสฺมา เหตุใด ที่ไม่ใช่วิเสสนะ เรียกว่า
กิริยาปรามาส

หิ เหตุใด เรียกว่า กิริยาปรามาส

แปลว่า ชื่อว่า ไม่มี นามศัพท์ เช่น วิปสฺสี
ชื่อว่า วิปสฺสี เรียกว่า สญฺญาวิเสสน (ของ)

แปลว่า ชื่อว่า มี นามศัพท์ เช่น วิปสฺสี นาม
ชื่อว่า วิปสฺสี นามศัพท์ เรียกว่า สญฺญาโชตก
(เข้ากับ) ส่วนนามนาม เรียกว่า วิเสสน

แปลว่า ชื่อว่า บทอธิบายอยู่หน้า ตัวมีในคาถา
อยู่หลัง เรียกว่า สญฺญิ-สญฺญา

แปลว่า **คือว่า** บทอธิบายอยู่หลัง ตัวมีในคาถา
อยู่หน้า เรียกว่า **วิวริย-วิวรรณ**

แปลว่า **ว่าเป็น** เช่น พุราหมณ์ **ว่าเป็น**
พราหมณ์ เรียกว่า **สมุภาวน**

แปลว่า **คือ** นามนามที่มีวิภัตติและวจนะเสมอ
ด้วยนามเดิม เรียกว่า **วิเสสลาภี**

แปลว่า **คือ** นามนามที่มีวิภัตติและวจนะไม่เสมอ
ด้วยนามเดิม เรียกว่า **สรูป**

หมวดที่ ๔ ปัจจัยในนามนาม

โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายตติยาวิภัติ แปลว่า โดย, ตาม, ข้าง, ทาง เรียกชื่อว่า ตติยาวิเสสน เป็นเครื่องหมายปัญจมีวิภัติ แปลว่า แต่, จาก, กว่า เรียกว่า อปาทาน แปลว่า เพราะ เป็นเหตุ เรียกว่า เหตุ

แปลไม่ออกสำเนียงปัจจัย ใช้โยคตัวนามนาม ประกอบด้วย โต ปัจจัยเข้ามา สัมพันธ์ว่า วิเสสน เช่น ตโต (กาลโต) เป็นต้น

ตฺร, ตฺถ, ห, ธ, ธิ, หี, หํ, หิณฺจํ, ว เป็น เครื่องหมายสัตตมีวิภัติแปลตามสัตตมี แปลว่า ใน สัมพันธ์ว่า วิเสสน

ทา, ทานิ, รหิ, ธุนา, ทาจนํ, ชฺช, ชฺชํ เป็น เครื่องหมายสัตตมีวิภัติลงในกาล แปลว่า ใน สัมพันธ์ว่า กาลสตฺตมี

จบหลักสัมพันธ์

บรรณานุกรม

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า.

บาลีไวยากรณ์ วจิวิภาค ภาคที่ ๒ นามและ
อพยยศัพท์. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

____. บาลีไวยากรณ์ วจิวิภาค ภาคที่ ๒ อาขยาตและ
กิตก์. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๔๗.

____. บาลีไวยากรณ์ วจิวิภาค ภาคที่ ๒ समासและ
ตัทธิต. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๔๗.

____. บาลีไวยากรณ์ วจิวิภาค ภาคที่ ๑ สมัญญาภิธาน
และสนธิ. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๔๗.

นิยม อุตตโม, พระมหา. บันทึกบทเรียนบาลีไวยากรณ์.
ขอนแก่น: บริษัท คลังนานาธรรม จำกัด, ๒๕๔๗.

นิยม อุตตโม, พระมหา. ม.ป.ป. หลักสูตรย่อบาลี-
ไวยากรณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ ป.ธ.๘). บันทึก-
บาลีไวยากรณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.